

Stanley J. Grenz,
David Guretzki,
Cherith Fee Nordling
SERIA COMPACT

Traducerea: Emanuel Conțac

Titlul original în limba engleză:

Pocket Dictionary of theological Terms by Stanley J. Grenz, David

a posteriori, a priori. Termeni folosiți pentru a arăta dacă o aserțiune are la bază experiența (*a posteriori*) sau este independentă de ea (*a priori*). De exemplu, dacă cineva analizează creația și constată că ea are o structură organizată, poate trage concluzia *a posteriori* (adică pe baza observării creației) că Dumnezeu există ca determinant causal al acesteia. Dar, dacă existența lui Dumnezeu poate fi dovedită fără a recurge la experiența senzorială, atunci existența lui Dumnezeu este susținută *a priori*.

acomodare. Termen folosit pentru a arăta că Dumnezeu Se face cunoscut oamenilor prin cuvinte și în moduri pe care mintea umană finită să le poată înțelege. Cel mai semnificativ exemplu de acomodare a lui Dumnezeu la omenire îl constituie venirea lui Isus Hristos — prin care Dumnezeirea a luat chip omenesc. *Vezi și* întrupare.

adevăr. Ceea ce reflectă realitatea factuală și/sau spirituală. Unii gânditori consideră adevărul doar din perspectiva categoriilor intelectuale, considerându-l afirmația a ceea ce este. De aceea, adevărul desemnează aserțiunile sau afirmațiile factuale (factualitatea) corecte. De curînd, unii gânditori au început să sugereze că adevărul este subiectiv, relativ și pluralist. Văzut din perspectivă teologică, adevărul își are temeiul în ființa și voința Dumnezeului triunic. Prin urmare, tot ceea ce reflectă ființa și voința lui Dumnezeu este adevăr. Mai mult, Isus Hristos este adevărul prin faptul că este 'revelația lui Dumnezeu.

adiaphora. Elemente ale credinței care nu sînt esențiale ***mîntuirii**. în gîndirea luterană, au fost considerate *adiaphora* acele practici ale bisericii care nu sînt nici poruncite, nici interzise de Scriptură. în accepțiunea contemporană, *adiaphora* constituie aspectele care nu sînt abordate în mod clar de Scriptură, pe care creștinii le pot crede sau practica liber, cu conștiința curată înaintea lui Dumnezeu, și care nu afectează mîntuirea.

adopecție. Actul prin care Dumnezeu îi face pe oameni, altminteri străini, parte din familia spirituală a lui Dumnezeu, considerîndu-i moștenitori ai bogățiilor slavei divine. Această adopție are loc atunci cînd primim prin credință lucrarea lui Isus Hristos Fiul (Ioan 3:16), fiind născuți **din** Duhul (Ioan 3:5-6) și primim Duhul înfierii (Rom. 8:15-16). *Vezi și* reconciliere.

adopționism. Teorie care susține că Dumnezeu L-a adoptat pe Isus din Nazaret ca Fiu. Cu alte cuvinte, Isus Sa născut om, dar a devenit Fiul lui Dumnezeu la un anumit moment al vieții Sale. Această teorie nu reflectă textele biblice care desemnează relația eternă a lui Isus cu Tatăl (ex.: Ioan 17:5).

advent. Termen care, literal, înseamnă „venire” sau „sosire” și se referă la venirea lui Isus Hristos pe pămînt, pentru a oferi "**mîntuire** prin viața, moartea, învierea și înălțarea Sa. Creștinii sînt acum în așteptarea unui al doilea advent, cînd Hristos Se va întoarce pe pămînt în trup, pentru a **întîmpina** Biserica și a judeca popoarele. Termenul *Advent* desemnează și acea perioadă din anul bisericesc **în** care biserica se pregătește să comemoreze Prima Venire a lui Hristos pe pămînt (Crăciunul). Perioada Adventului cuprinde cele patru duminici anterioare zilei de Crăciun. *Vezi și* *parousia*.

agnosticism. Termen al cărui sens literal este „fără cunoaștere”, fiind format din două cuvinte grecești, *a* (fără) și *gnosis* (cunoaștere). într-un sens mai formal, *agnosticismul* desemnează un sistem de credințe care suspendă opiniile personale despre afirmațiile religioase (ex.: „Dumnezeu există”), deoarece se presupune că acestea nu pot fi nici dovedite, nici infirmate sau deoarece astfel de afirmații sînt considerate irelevante. *Vezi și* ateism.

al treilea scop al Legii. Adăugarea unui al treilea scop al legii divine, dincolo de rolul ei de a suprima răutatea omenească și de a acționa ca „pedagog” care îi conduce pe păcătoși la Hristos. Din perspectiva celui deal treilea scop. Legea constituie un îndrumător pentru credincioșii aliați pe drumul către "sfînțire. Tradiția luterană tinde

să se concentreze asupra primelor două scopuri, pe cînd teologii "reformați acordă un loc important și celui de-al treilea scop, ducînd la o accentuare și mai puternică a sfințirii, văzută ca proces de creștere în ascultare de legea divină.

alegere. Cuvînt biblic folosit pentru a vorbi despre procesul prin care Dumnezeu alege diferite persoane, care să împlinească scopurile bune ale lui Dumnezeu. În termeni generali, *alegeria* poate desemna selectarea de către Dumnezeu a unor persoane pentru un tip de slujire, iar în sens restrîns, se referă la alegerea de către Dumnezeu a unor persoane care să moștenească "mîntuirea prin Isus Hristos. Doctrina alegerii a fost subiectul unor dezbateri intense, mai ales între teologii 'calviniști și cei *arminieni, încă din timpul Reformei. Alți teologi (ex.: Karl *Barth) încearcă să evite dezbaterile calvinisto-arminiană, sugerînd că alegerea făcută de Dumnezeu este, întîi de toate, alegerea lui Hristos, și nu alegerea indivizilor spre mîntuire.

alegeria necondiționată. Concepție (*calvinistă) potrivit căreia "alegeria, înțeleasă ca determinare a destinului oamenilor, se bazează pe 'decretul suveran și etern al lui Dumnezeu, și nu pe simpla preștiință divină a faptului că aceștia vor respinge sau vor accepta "mîntuirea prin Isus Hristos (cum susțin în general *arminienii).

alegorie, metoda alegorică. Alegoria este o povestire în care detaliile corespund sau revelează un înțeles „ascuns”, „superior” sau „mai profund”. Metoda alegorică de interpretare consideră că povestirile biblice ar trebui să fie interpretate căutînd înțelesul „spiritual” la care tace trimitere sensul literal. *Vezi și tipologie.*

amilenism. Credința că cei o mie de ani menționați în Apocalipsa 20 nu reprezintă o perioadă de timp specifică dintre Prima și A Doua Venire a lui Hristos. Mulți amileniști cred că 'mileniul se referă la domnia cerească a lui Hristos și a sfinților trecuți din viață, în timpul Krci Bisericii. Potrivit **amileniștilor**, Apocalipsa 20 susține că întoarcerea lui Hristos va avea loc la sfîrșitul istoriei, iar Biserica se află actualmente în era finală a istoriei. *Vezi și premilenism; postmilenism.*

anabaptist, anabaptism. Termen general care se referă la cîteva mișcări diferite, care au provenit din "Reforma protestantă din sec. XVI, cunoscute adesea sub numele 'Reforma radicală. Anabapțiștii au respins botezul copiilor mici practicat de bisericile luterane și reformate. Mai mult, anabapțiștii credeau că aceste biserici fie fuseseră corupte, fie nu se separaseră pe deplin de ceea ce anabapțiștii considerau a fi erori ale Bisericii Romano-Catolice. Prin urmare, anabapțiștii i-au îndemnat pe adepții lor să se boteze ca ucenici conștiinței ai lui Hristos. Dintre personalitățile anabaptiste de seamă, menționăm Menno Simons și Jacob Hunter. *Vezi și menoniți.*

analogia credinței (analogia Mei). Principiu de interpretare potrivit căruia pasajele explicite ale Scripturii trebuie folosite pentru a interpreta pasajele mai obscure sau mai dificile. Pentru "Augustin, analogia credinței înseamnă că Scriptura nu trebuie interpretată niciodată într-un mod care să încalce sumarul credinței creștine, realizat de Biserică (ex.: Crezul Apostolic). Pentru Luther, Hristos este analogia credinței, deci Scriptura trebuie să fie interpretată întotdeauna ca mărturie despre Hristos. Pentru Calvin, analogia credinței înseamnă că, deoarece Duhul Sfînt a supravegheat scrierea Bibliei, Scriptura și Duhul interpretează împreună alte părți ale Scripturii.

analogia ființei (analogia entis). Argument potrivit căruia între Dumnezeu și creație există un suficient grad de asemănare pentru ca observarea universului să duca la o înțelegere limitată a naturii lui Dumnezeu. De obicei, se consideră că analogia ființei se aplică mai mult oamenilor decît universului, deoarece oamenii sînt creați după chipul lui Dumnezeu (*vezi imago Dei*). Teologii contemporani dispută măsura în care omul păcătos poate percepe că creația este un indiciu al existenței lui Dumnezeu. Unii teologi (ex.: Karl *Barth) resping în totalitate folosirea analogiei ființei ca principiu teologic valid.

anglican, anglicanism. Anglicanismul a început în Anglia sec. XVII, ca parte a Reformei engleze, și este biserica oficială a Angliei. Anglicanismul își are rădăcinile în teologia '**protestantismului**, mai ales în *calvinism, dar a păstrat o puternică afinitate față de închinarea și structura Bisericii Romano-Catolice. Pretutendeni în bisericile anglicane se folosește la închinare *Cartea de rugăciune comună (The Book of Common Prayer), care conține principiul anglican central: „Regula rugăciunii este regula credinței.”

anihilaționism. Credința că toți cei răi vor fi judecați de Dumnezeu și aruncați în iazul de foc, unde vor înceta să existe. Unii anihilaționiști sugerează că acest lucru se va întîmpla instantaneu, în timp ce alții cred că cei nelegiuții vor experimenta o scurtă perioadă de conștiință. Totuși, toți anihilaționiștii sînt de acord că nici un individ, oricît de rău, nu va avea de suferit etern o existență conștiință în iad. *Vezi și nemurire condiționată.*

animism. Sistem de credințe care afirmă că spiritele sînt cauza mișcării, creșterii și schimbării (animării) lumii. Deși mulți animiști recunosc existența unui zeu mai puternic, sînt extrem de sensibili la prezența spiritelor în lumea noastră. Pentru animiști, prin urmare, diferite mișcări, precum creșterea unui copac, foșnetul și căderea frunzelor, constituie efecte vizibile ale spiritelor invizibile.

anipostas. Credința că Hristos, în întruparea Sa, nu a preluat caracteristicile unei ființe umane individuale, ci și-a asumat umanitatea în sens „generic”. Astfel, Isus din Nazaret nu a fost un om „nou”, ci „ca” un om, în toate privințele. În mod tradițional, Biserica a respins teoria anipostasului, considerînd-o o explicație inadecvată a umanității lui Hristos.

Anselm de **Canterbury (1033-1109)**. Călugăr, filozof și teolog medieval care a devenit arhiepiscop de Canterbury, Anglia. Anselm este cunoscut îndeosebi pentru formularea "argumentului ontologic pentru existența lui Dumnezeu, ca și pentru "teoria ispășirii ca satisfacție. Anselm a căutat, de asemenea, să înțeleagă motivele pentru care Dumnezeu a trebuit să devină om în Hristos și să Se aducă pe Sine jertfă pentru păcat. Anselm a înțeles sarcina teologiei ca fiind *fides quaerens intellectum* („credința în căutarea înțelegerii”).

Antihrist. Termenul înseamnă literal „împotriva lui Hristos” și se referă la împotrivirea individuală, socială sau ideologică față de cuvintele și faptele lui Hristos. Unii teologi consideră că Antihristul este un individ care urmează să vină, care se va opune lui Hristos și a cărui domnie în lume va sluji ca semn pentru A Doua Venire a lui Hristos. Termenul apare doar în epistolele lui Ioan, dar scriitorii biblici, atât din VT, cît și din NT, au folosit concepte similare, precum „fiii lui Belial” (în Pentateuh și în cărțile istorice); „cornul cel mic” (Daniel); „urîciunea pustiirii” (Matei și Marcu, vezi Daniel); și „omul fărădelegii” (Pavel).

antinomie. Alăturarea a două principii, afirmații sau legi care, deși par a se exclude reciproc, sînt considerate amîndouă adevărate. Un exemplu teologic de antinomie este credința în suveranitatea absolută a lui Dumnezeu și în liberul arbitru al omului. Deși ambele sînt considerate adevărate, există o tensiune între voința lui Dumnezeu și voința noastră umană, care nu poate fi înțeleasă cu ușurință sau pe deplin. *Vezi și paradox.*

antinomism. Sistem etic care neagă natura constrîngătoare a oricăror legi exterioare sau presupus absolute asupra comportamentului individului. Unii antinomiști susțin că un creștin nu trebuie să predice sau să practice legile VT, deoarece meritele lui Hristos l-au eliberat de sub Lege. Alții, precum "gnosticii timpurii, susțin că perfecțiunea spirituală vine prin dobîndirea unei cunoașteri speciale, și nu prin supunerea față de Lege. În general, teologia creștină a respins antinomismul, pe temei că, deși creștinii nu sînt mîntuiți prin ținerea Legii, ei au totuși responsabilitatea de a trăi corect, adică în ascultare de legea dragostei lui Dumnezeu, slujindu-și unii altora (Gal. 5:13-14) și umblînd în Duhul (Gal. 5:16), care lucrează continuu la transformarea noastră, făcîndu-ne tot mai asemenea lui Hristos Creatorul (Col. 3:1,7-10).

antropologie. De la cuvintele grecești *anthwpos* (om) și *logos* (cuvînt), adică învățătură despre omenire. Antropologia, în general, se referă la orice studiu al statutului, al obiceiurilor, al datinilor, al relațiilor și al culturilor omenirii. În sens mai specific și teologic, antropologia prezintă învățătura biblică despre oameni ca ființe create de Dumnezeu. Antropologia creștină susține că oamenii sînt creați după chipul lui Dumnezeu (*"imago Dei"*), dar că păcatul a afectat negativ acest chip. Antropologia este interesată și de problema alcătuirii ființei umane, adică relația dintre trup, suflet, spirit și a.m.d.

antropomorfism. Figură de stil folosită de autorii biblici prin care lui Dumnezeu îi sînt atribuite caracteristici fizice umane, din dorința de a ilustra anumite lucruri importante. De exemplu, Scriptura vorbește uneori de „față” sau „brațul” lui Dumnezeu, chiar dacă Dumnezeu este revelat ca Spirit, nelimitat în timp și spațiu de constrîngerile trupului fizic. În esență, antropomorfismele ne ajută să conferim concretețe unui adevăr, altminteri abstract, despre Dumnezeu.

apocalipsă. De la termenul grecesc pentru „dezvăluire”. Folosirea lui ca titlu al ultimei cărți din NT (cartea Apocalipsei) a fost motivată de expresia de început a lui Ioan: *apokalypsis Iesou Christou* (Descoperirea lui Isus Hristos).

apokatastasis. Termen grec, tradus liber prin „restaurare”. În VT, echivalentul ebraic al termenului se referă la întoarcerea Israelului din exil (vezi Ier. 16:15). În NT, *apokatastasis* desemnează un timp viitor, cînd Dumnezeu va restaura în Hristos toate lucrurile din creație, potrivit intenției inițiale a lui Dumnezeu. Unii teologi au ajuns să

considerare că, la sfârșitul istoriei, întreaga omenire (și probabil chiar Satana și demonii săi) vor fi mântuiți. În general, teologia creștină a respins ideea de 'mântuire universală'. *Vezi și* universalism.

apolinarism, Apollinarius. Învățătura lui Apollinarius (c. 310- 391), episcopul de Laodicea din în sec. IV, care a declarat că, în întruparea Lui, Hristos Și-a asumat un trup și un suflet omenești, dar nu și o minte sau un duh omenesc (*nous*). Apollinarius a susținut **că** a avea **un** duh omenesc înseamnă să ai liber arbitru. Dar, unde există liber arbitru, există și păcat. Prin urmare, a conchis Apollinarius, Hristos a operat doar pe baza unei minți sau *nous* divine. Biserica a respins oficial apolinarismul la Conciliul Ecumenic al II-lea de la Constantinopol, în 381 d.Hr.

apologetică. Numită ocazional și *eristică*, apologetica este apărarea formală a credinței creștine. De-a lungul istoriei, teologii creștini au avut concepții diferite cu privire la întrebarea dacă apologetica ar trebui să fie folosită pentru prezentarea Evangheliei și, dacă da, cum ar trebui să se realizeze aceasta. În funcție de modul în care au răspuns acestor întrebări, apologeții au făcut apel la argumente raționale, dovezi empirice, profeții împlinite, autorități ale bisericii sau experiențe mistice, pentru apărarea unor credințe precum existența lui Dumnezeu, autoritatea Scripturii, dumnezeirea lui Hristos și istoricitatea învierii lui Isus. *Vezi și* polemică.

apostazie. Concept biblic care se referă, în general, la cei care cad de la credința în Dumnezeu. Luată în sens larg, *apostazia* a fost definită în patru moduri: ca referindu-se la persoane care fie cad și nu reușesc să țină un legământ religios (iudaism), fie se îndepărtează de biserică (romano- catholicism), fie își pierd adeziunea intelectuală față de creștinism (*augustinism/*calvinism), fie se îndepărtează de "mântuirea pe care au experimentat-o odinioară (*semipelagianism/*arminianism). Scriptura ne avertizează clar, în mod repetat, despre pericolele și rezultatele apostaziei (ex.: Ev. 6:4-8).

apostol, apostolicitate. Termenul „apostol” provine de la grecescul *apostolos*, care înseamnă „cel trimis”. Hristos a ales, dintre numeroșii Săi adepți, doisprezece pe care ia desemnat ca „apostoli” (Mat. 10:2-4; **Marcu** 3:14; i.uca 6:14-16). Cei doisprezece, alături de apostolul Iavel, cel „născut anormal” (1 Cor. 15:8 NIV), au avut un rol fondator în întemeierea Bisericii și au fost persoane cu autoritate în Biserica Primară. Prin urmare, ideea de *apostolicitate* se referă la corespondența dintre credința și practica Bisericii, pe de o parte, și învățătura autoritativă nou-testamentară atribuită apostolilor.

apropriere. Termen cu caracter general folosit în teologie pentru a vorbi despre integrarea sau aplicarea unui aspect al sistemului de credință creștină în practica creștină. Astfel, nu este suficient să ai un concept intelectual despre credință și să crezi în Hristos, fără a exercita de fapt credința și încrederea în Hristos. Aproprierea credinței reprezintă exercitarea credinței de către credincios.

Aquino, Toma d'(1225-1274). Teolog și călugăr medieval italian, a cărui operă a fost declarată învățătura oficială a Bisericii Romano-Catolice de către Papa Leon al XIII-lea, în 1879. Cea mai mare influență a lui Toma d'Aquino se datorează lucrării *Summa Theologiae*, o prezentare sistematică a teologiei creștine, pe baza sistemului filozofic al lui Aristotel. Printre alte contribuții faimoase ale sale, se numără discuția amănunțită despre *cele cinci căi (dovezi) ale existenței lui Dumnezeu. *Vezi și* tomism.

argumentul cosmologic. Orice argument care încearcă să demonstreze existența lui Dumnezeu prin observarea lumii (grecește *kosmos*), a obiectelor și a proceselor ei. De exemplu, Toma d'Aquino susținea că tot ce se mișcă arată către altceva, care determină mișcarea sa. Rezultă că, pentru fiecare mișcare, trebuie să existe o mișcare anterioară ei. D'Aquino a afirmat că urmărirea acestui lanț causal conduce, în cele din urmă, la Primul Mișcător, care este nemișcat. Acest Mișcător Nemișcat, a conchis d'Aquino, este Dumnezeu.

argumentul moral (pentru existența lui Dumnezeu). Argumentul, folosit prima dată de Immanuel "Kant, susține că moralitatea (căutarea de către om a „binelui suprem”) presupune existența lui Dumnezeu, care este ațit dăătorul de legi, cît și judecătorul care va răsplăti strădaniile morale ale omenirii. În perioada recentă, C. S. Lewis a oferit o revizuire a argumentului moral.

argumentul ontologic. Argument în favoarea existenței lui Dumnezeu, potrivit căruia ideea de Dumnezeu presupune existența Sa. A fost atribuit mai întâi lui "Anselm și apoi lui Descartes, care a declarat că, deoarece Dumnezeu este, prin excelență, „ființa perfectă”, atunci Dumnezeu trebuie să existe; altfel, Dumnezeu ar fi lipsit de o caracteristică a perfecțiunii, și anume existența. *Vezi și* ontologie.

argumentul teleologic. Argument în favoarea existenței lui Dumnezeu, bazat pe faptul că ordinea universului indică existența unui anumit scop al ei, ceea ce sugerează că lumea este lucrarea unui „Mare Arhitect”, și nu rodul întâmplării. Printre cei care au propus argumente teleologice, se numără teologul medieval **Toma M'Aquino** și apologetul din perioada Iluminismului, **William Paley** (1743-1805).

arianism, Arius. Învățătură eretică timpurie despre identitatea lui Isus Hristos. Arianismul s-a întemeiat cu precădere pe învățăturile lui Arius (m. 335/336). Caracteristica centrală a gândirii ariene era aceea că, deoarece Dumnezeu este unul, Isus nu putea să fie și El cu adevărat Dumnezeu. Pentru a explica mărturia biblică despre statutul înălțat al lui Hristos, Arius și adepții săi au avansat ideea că Isus a fost cea mai însemnată făptură creată de Dumnezeu. Așadar, deși Hristos era pe deplin uman, nu era pe deplin Dumnezeu. Învățătura lui Arius a fost condamnată ca eretică la **Conciliu Ecumenic I** (de la Niceea) în 325 d.Hr.

arminianism, Arminius. Sistem teologic fondat de Jacob Arminius (1560-1609), teolog și pastor olandez. Arminianismul, ca teologie, s-a dezvoltat, în principal, ca reacție la concepțiile luterane și mai ales calviniste despre doctrina "predestinării. Spre deosebire de calvinist! (și luterani), care considerau că predestinarea este acțiunea necondiționată a lui Dumnezeu în alegerea oamenilor pentru "**mântuire**, Arminius susținea că predestinarea se bazează pe preștiința lui Dumnezeu de a vedea dacă un individ îl va respinge sau accepta liber pe Hristos. O consecință teologică a fost aceea că, dacă 'mântuirea este aleasă liber, atunci poate și pierdută — un concept străin gândirii calviniste și luterane. *Vezi și calvinism, Jean Calvin.*

ascetism. Învățătura potrivit căreia spiritualitatea se dobândește prin renunțarea la plăcerile fizice și la dorințele personale, omul concentrându-se în schimb asupra problemelor „spirituale”. Isus însuși a susținut anumite practici precum postul (Mat. 9:15) sau, în cazul unora, celibatul (Mat. 19:12), pentru cauza împărăției; totuși, unii creștini au accentuat excesiv rolul practicilor ascetice. Aceasta l-a determinat pe apostolul Pavel să afirme că practica ascetică în sine este insuficientă ca mijloc de a scăpa de păcat (vezi Col. 2:20-23). Din nefericire, ascetismul adesea pleacă de la premisa că trupul fizic este rău, constituind, în ultimă instanță, cauza păcatului — concept cu totul nebiblic. *Vezi și gnosticism.*

aseitate. Termen derivat din latină, *a se* însemnând „din sine însuși”. Aseitate, ca atribut divin, se referă la existența lui Dumnezeu ca fiind suficientă sieși. Cu alte cuvinte, Dumnezeu nu depinde de altceva pentru a exista, ci există etern, fără vreo cauză externă sau anterioară.

assensus. Termen latin, care se referă la asentimentul sau acordul intelectual față de adevărul teologic. Deși conceptul biblic de credință include ideea de *assensus*, nu trebuie să considerăm că el este totuna cu credința mîntuitoare. Cel care exercită o credință biblică acceptă adevărul că Isus este afit uman, cit și divin; *assensus* însă nu garantează existența credinței biblice, deoarece, așa cum scrie Iacov, „și dracii cred” (Iac. 2:19); adică ei cred intelectual, dar nu exercită credința mîntuitoare în Hristos. *Vezi și credință; fuhuia; notitia.*

Atanasie (c. 296-373). Apologet bisericesc timpuriu, teolog și episcop de Alexandria. Cea mai mare contribuție a lui Atanasie la teologia creștină a constat în poziția sa intransigentă față de învățătura ariană, populară în vremea sa. *Vezi și arianism, Arius.*

ateism. Sistem de credință care afirmă în mod categoric că nu există Dumnezeu. Ateismul mai afirmă, de obicei, că singura formă de existență este universul material, acesta fiind produsul întâmplării sau al soartei. *Vezi și agnosticism.*

atribut, atributele lui Dumnezeu. În general, un atribut este o caracteristică sau trăsătură, folosită pentru a descrie un obiect sau o persoană. Când se referă la atributele lui Dumnezeu, teologii vizează acele caracteristici sau calități care sînt esențiale pentru înțelegerea lui Dumnezeu din perspectiva modului în care El Se raportează la noi ca ființe create. Printre atributele luate în considerare de teologia creștină clasică, se numără "sfințenia, 'eternitatea, 'omnisciența (atotcu- noașterea), 'omnipotența (atotputernicia), 'omniprezența (atotprezența) și bunătatea. Unii teologi susțin că 'dragostea este un atribut al lui Dumnezeu, în timp ce alții consideră că dragostea trebuie să fie asociată mai degrabă cu esența ființei lui Dumnezeu.

Augustin (354-430), augustinism. Unul dintre cei mai mari teologi din istoria Bisericii, Augustin și-a manifestat influența în dezvoltarea gândirii Bisericii apusene privind doctrinele despre 'Trinitate, *păcat, 'predestinare și 'Biserică. Augustin este cunoscut și pentru faptul că a integrat categoriile de gândire ale filozofiei platonice în teologie. Augustinismul ca sistem de gândire începe, în esență, prin a afirma 'depravarea (păcătoșenia) totală a umanității; prin urmare, oamenii sînt incapabili să răspundă prin credință mesajului lui Dumnezeu. Pornind de la

aceasta, augustinismul susține că Dumnezeu îi predestinează pe cei cărora li se dă puterea de a se pocăi și de a crede.

axiologie. Domeniu al investigației filozofice, care studiază natura, criteriile, implicațiile și aplicațiile judecăților de valoare. În general, axiologia se întreabă: Ce este binele (teoria valorii)? Ce este drept ('etica)? și Ce este frumos ('estetica)?

Barth, Karl (1886-1968). Unul dintre cei mai influenți teologi ai sec. XX, Karl Barth este adesea considerat părintele 'neoortodoxiei sau al 'teologiei dialectice. Barth este cunoscut pentru trei contribuții principale. În primul rând, el a accentuat 'transcendența absolută a lui Dumnezeu, spre deosebire de liberali, care accentuau 'imanența lui Dumnezeu. În al doilea rând, a înțeles că adevărul apare din confruntarea ideilor opuse — finitul cu infinitul, eternitatea cu timpul, Dumnezeu cu oamenii. În al treilea rând, L-a așezat pe Hristos în centrul teologiei sale, spre deosebire de teologia liberală dinaintea lui, care pusese omul în centrul teologiei.

bibliologie. Domeniu al 'teologiei sistematice, care se ocupă cu probleme precum natura și caracterul Bibliei. Bibliologia încearcă să înțeleagă ce fel de carte este Biblia, ce înseamnă că ea este autoritativă pentru credința și viața creștină și în ce mod trebuie înțeleasă Biblia ca revelație divină.

binitarianism. Teorie care afirmă că Dumnezeu constă din două persoane care sînt părtașe unei singure 'esențe sau substanțe. Cei mai mulți binitarieni recunosc personalitatea lui Dumnezeu Tatăl și a lui Dumnezeu Fiul, considerînd, de regulă, că Duhul lui Dumnezeu este fie o caracteristică (sau putere impersonală) a Tatălui sau a Fiului, fie o acțiune a lui Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul față de creație. *Vezi și trinitarianism.*

biserica credincioșilor. Convingere teologică apărută în timpul 'Reformei radicale, care subliniază că biserica este alcătuită doar din cei care, prin credința în Isus Hristos, se strîng voluntar pentru închinare, învățătură și fapte bune. Contrar concepției lui 'Augustin, susținătorii conceptului de „biserica a credincioșilor" resping orice definiție potrivit căreia biserica este un grup amestecat de credincioși și necredincioși. Ca urmare, „bisericile credincioșilor" tind să se concentreze asupra congregației locale, considerată comunitatea celor care sînt cu adevărat ucenicii lui Isus („biserica strînsă laolaltă").

biserica invizibilă. Sintagmă datînd probabil de la 'Augustin, care se referă la suma tuturor credincioșilor autentici, în viață sau morți, uniți prin Duhul Sfînt cu Trupul lui Hristos. Spre deosebire de 'biserica vizibilă, alcătuită dintr-o comunitate istorică de oameni, determinată în spațiu și timp, care protezează credința în Hristos, fie că sînt sau nu cu adevărat în Hristos, biserica invizibilă nu poate fi observată în exterior, deoarece membrii ei sînt cunoscuți numai de Dumnezeu, care vede credința lor lăuntrică și nu doar profesiunea de credință exterioară. *Vezi și biserica.*

biserica vizibilă. Biserica vizibilă cuprinde membrii botezați ai congregațiilor locale, spre deosebire de biserica invizibilă, care include toți credincioșii adevărați (sau aleșii) și care, prin urmare, este cunoscută numai de Dumnezeu. Din altă perspectivă, se poate vorbi de biserica alcătuită din cei aflați în viață, spre deosebire de colectivitatea invizibilă a sfinților care au murit și care sînt prezenți în ceruri cu Dumnezeu.

biserică. Termen folosit, în general, pentru a traduce cuvîntul grecesc *ekklesia*, care înseamnă „adunare", „întrunire" sau „congregație". NT tinde să folosească acest termen pentru a se referi la toți cei care, prin credința în persoana și lucrarea lui Hristos ca revelație deplină a lui Dumnezeu, au intrat într-o relație nouă cu Dumnezeu și cu ceilalți credincioși (1 Cor. 1:9-10), care sînt locașul Duhului Sfînt pe **pămînt** (1 Cor. 3:16) și cărora li s-a încredințat sarcina de a proclama domnia prezentă și viitoare a lui Dumnezeu în lume, atît prin declarația verbală a Cuvîntului lui Dumnezeu (Fapte 20:25- 27), cît și prin administrarea "rînduielilor sau a 'sacramentelor (Mat. 28:19; 1 Cor. 10:16-17). Biserica este întemeiată pe lucrarea trecută a lui Hristos în moartea, învierea și înălțarea Sa, afirmă revenirea lui Hristos în viitor, iar în prezent caută să trăiască în dragoste, prin puterea Duhului.

biserici libere, mișcarea bisericilor libere. Termeni folosiți pentru a desemna acele biserici sau "denominațiuni care s-au separat în mod deliberat de influența, susținerea sau controlul statului ori al guvernului. Mișcarea bisericilor libere a apărut, în principal, ca reacție la romano-catolicism în Evul Mediu și, mai tîrziu, **față** de bisericile 'calviniste și luterane, care au menținut o legătură apropiată cu statul.

bizantin. Se referă la cetatea antică grecească a Bizanțului (numită **Constanținopol** în 330 **d.Hr.**), cucerită de otomani în 1453. Teologia bizantină prezintă trăsături teologice specific răsăritene. Teologii bizantini accentuează ideea de 'mîntuire ca „îndumnezeire", spre deosebire de cei din tradiția apuseană, care vorbesc

despre o tranzacție juridică. Teologia bizantină a manifestat un puternic atașament față de tradiția gânditorilor patristici. Treptat, teologii bizantini s-au considerat tot mai mult păstrătorii credinței adevărate, în țata ideilor noi ale tradiției apusene.

Bonhoeffer, Dietrich (1906-1945). Teolog german care s-a implicat în rezistența antinazistă, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Bonhoeffer a fost, în cele din urmă, executat ca criminal de război într-un lagăr de concentrare german. Lui i se atribuie câteva idei deosebite, care au pătruns în conștiința teologică comună. Printre acestea se numără și „har ieftin”, „creștinism fără religie” și „maturizarea lumii”. Din nefericire, Bonhoeffer nu a trăit suficient pentru a-și încheia opera, de aceea există unele dispute cu privire la ceea ce a vrut să spună prin aceste expresii.

botez. Practica de a turna apă asupra cuiva, de a-l stropi cu sau imersa în apă, ca act de inițiere creștină și ascultare a poruncii lui Hristos. Botezul ca *rînduială sau 'sacrament se aplică aproape universal în biserica creștină, deși există diferențe privind întrebarea dacă el ar trebui aplicat doar celor care exercită în mod conștient credința în Hristos (botezul celor credincioși) sau dacă trebuie extins și asupra copiilor mici proveniți din părinți creștini (botezul copiilor mici sau pedobotez).

briciul lui Occam (Okham). Una dintre principalele 'axiome ale filozofului nominalist William de Occam (c. 1300-1349), potrivit căreia principiile folosite pentru a explica un **fenomen** nu trebuie multiplicat în mod gratuit. În perioada modernă, briciul lui Occam a fost folosit pentru a elimina concepția despre supranatural. Ca atare, criticii au susținut, de exemplu, că nu trebuie să mai apelăm la ideea de posedare demonică, pentru a explica ceea ce poate fi desemnat drept maladii, precum epilepsia sau alte boli mentale.

Brunner, Emil (1889-1966). Teolog elvețian foarte influent, care, alături de Karl Barth, este asociat cu mișcarea numită "neortodoxie sau "teologie dialectică. Brunner a respins portretul făcut de teologia liberală lui Isus Hristos, potrivit căruia Isus n-ar fi fost decît un om extrem de respectat. Brunner a susținut că Isus a fost Dumnezeu întrupat și că rolul Lui este central în "mîntuire. Brunner a încercat, de asemenea, să găsească o cale de mijloc între disputa 'arminiană și cea "calvinistă, afirmînd că Hristos S-a interpus între apropierea suverană a lui Dumnezeu de umanitate și acceptarea liberă de către noi a darului lui Dumnezeu de mîntuire. Deși Brunner a accentuat în mod corect centralitatea lui Hristos, teologii conservatori ezită adesea să adopte alte învățături ale lui Brunner, cum ar fi respingerea anumitor elemente „miraculoase” din Scriptură și îndoiala lui în privința utilității doctrinei despre inspirația Scripturii.

Bultmann, Rudolf (1884-1976). Ca profesor la Universitatea din Marburg, Germania, Bultmann a fost unul dintre cei mai însemnați cercetători ai NT din sec. XX. A fost un pionier al abordării evangheliilor după tiparele criticii formei (*Formgeschichte*), abordare care încearcă să descopere zicerile orale și evenimentele din Biserica Primară care au dus la formarea textului actual al evangheliilor. Este cunoscut și pentru *,„demitologizare”, adică încercarea de a identifica „mituri” antice preluate de autorii biblici și de a le traduce în termeni moderni. Prin aceasta, Bultmann a încercat să interpreteze NT folosind categoriile elaborate de filozoful existențialist Martin Heidegger. De exemplu, Bultmann a reformulat „ideile primitive” despre 'păcat ca „existență neautentică”, iar 'mîntuirea ca „existentă autentică”.

calvinism, Jean Calvin. Sistem teologic de gîndire, izvorît din activitatea unuia dintre cei mai mari teologi și cercetători biblici ai Reformei, Jean Calvin (1509-1564). În gîndirea lui Calvin, așa cum se regăsește ea în *învățătura religiei creștine*, un loc central îl ocupă 'suveranitatea lui Dumnezeu. Calvinismul s-a conturat ca maturizare istorică a **gîndirii** lui Calvin prezentate în *învățătura religiei creștine*. "Sinodul de la Dort (1618-1619) a elaborat ceea ce a devenit rezumatul standard al principalelor precepte calviniste. Acestea se rezumă la *cele cinci teze calviniste: 'depravarea totală, 'alegerea necondiționată, 'ispășirea limitată, 'harul irezistibil, 'perseverarea sfinților. *Vezi și* arminianism, Arminius.

canon. Avînd sensul literal de „standard” sau „regulă”, termenul este strîns asociat cu setul de cărți cărora Biserica le-a recunoscut statutul de Cuvînt scris al lui Dumnezeu (Scriptura) și care funcționează ca regulă sau etalon de credință și practică în Biserică. Deși diversele tradiții creștine nu sînt în acord deplin cu privire la cărțile care ar trebui să fie cuprinse în colecția Scripturii, toate sînt de acord cel puțin că cele șazeci și șase de cărți ale Bibliei protestante sînt canonice și, prin urmare, autoritative.

carismatic, mișcarea carismatică. *Carismatic* desemnează, în sens literal, tot ce are legătură cu *charismata*, sau „darurile” Duhului Sfînt, așa cum sînt ele prezentate în cîteva texte pauline. În sens general, despre orice persoană care este parte din Trupul lui Hristos, Biserica, și care exercită un dar al Duhului se poate spune că este

carismatică. La mijlocul sec. XX, a apărut însă un curent care accentua practicarea darurilor-semn (precum vorbirea în limbi, vindecarea și facerea de minuni) și a „botezului cu Duhul Sfânt” ca experiență ulterioară 'convertirii. Deși mișcarea carismatică a început în contextul protestant, a devenit rapid un fenomen interdenominațional, care a influențat aproape toate ramurile creștinismului, inclusiv **romano-catolicismul** și, într-o măsură mai mică, ortodoxia răsăriteană.

Cartea de rugăciune comună. Cartea standard după care se rostesc rugăciuni și se ține slujba (liturghia) în Biserica Angliei și în comunitățile anglicane/episcopaliene din întreaga lume. Documentul a fost conceput inițial de Thomas Cranmer, dar a suferit numeroase revizuirii de la prima lui publicare în 1549. *Vezi și* anglican, anglicanism.

cateheză, catehism. Procesul prin care copiii crescuți în biserică sau indivizii recent convertiți sînt învățați preceptele creștine de bază și conținutul Scripturii. Acest proces este frecvent realizat prin folosirea unui *catehism*, un manual popular, care adesea folosește metoda întrebare-răspuns.

Catehismul de la Heidelberg. Confesiune de credință, scrisă de corpul teologic al Universității din Heidelberg, la cererea lui Frederic al III-lea, principe german din sec. XVI. Catehismul a slujit la instruirea tinerilor în problemele esențiale ale credinței și a fost folosit pentru a-i pregăti pentru *confirmare. O trăsătură unică a Catehismului de la Heidelberg este faptul că îmbină perspectiva reformată și cea luterană într-un singur document.

catolic. Termen care, în sens literal, înseamnă „universal” sau „mondial”. Cel mai adesea, cuvîntul este asociat cu romano- catolicismul, dar inițial a pătruns în teologia creștină prin formula din crezurile creștine timpurii, în care se afirmă credința „într-una sfîntă catolică și apostolică biserică”. A afirma catolicitatea Bisericii înseamnă a sugera că Biserica are un caracter universal. Cu alte cuvinte, Biserica nu este restrînsă la un singur grup etnic sau la o anumită localizare geografică, ci este deschisă atît pentru iudeu, cît și pentru grec, sclav sau om liber, bărbat sau femeie (Gal. 3:28), iar mesajul ei evanghelic se adresează „tuturor popoarelor”.

cauzalitate. Termen derivat de la ideile înrudite de cauză și efect. În teologie, cauzalitatea ca metodă caută să determine natura și atributele lui Dumnezeu, încercînd să identifice și să înțeleagă acele efecte prezente în lume, care sînt presupuse a fi cauzate, în ultimă instanță, de Dumnezeu. Pe scurt, metoda cauzalității presupune că anumite urme lăsate în creație fac trimitere la cauza supremă, Dumnezeu Creatorul.

cazuistică. Încercarea de a formula reguli etice universale sau standarde care să poată fi aplicate în situații particulare, pentru a asigura un comportament moral. Cazistica este, cu alte cuvinte, încercarea de a elabora reguli generale care să poată governa cazuri etice particulare.

Cădere. Eveniment prin care Adam și Eva, primii oameni, au încălcat porunca explicită a lui Dumnezeu, aducînd astfel păcatul și moartea peste neamul omenesc. Ca urmare a Căderii, oamenii s-au alienat de Dumnezeu, de semenii lor și de ordinea creată.

căutarea lui Isus cel istoric. Mișcare din sec. XIX, care a căutat să separe și să facă distincția între omul Isus din Nazaret și Hristosul credinței, proclamat de Biserică. Adepții acestei căutări au tras concluzia că Isus cel „istoric” (nesupranatural) nu a formulat niciodată pretenții mesianice, nu și-a prevestit niciodată moartea și învierea și nu a instituit 'sacramentele urmate acum de 'Biserică. Potrivit acestui curent, relatările biblice care atribuie aceste acte lui Isus sînt „mituri” care, împreună cu anumite revendicări filozofice sau teologice prezente în documentele NT, au fost proiectate asupra Lui de către ucenici, autorii evangheliilor și Biserica Primară. Adevăratul Isus istoric, dimpotrivă, a predicat un mesaj simplu, etic prin excelență, epitomizat de sintagme precum „Dumnezeu ca tată” și „înfrățirea umanității”.

Cele 39 de articole. Ansamblu de formule doctrinare (rezumate ale preceptelor doctrinare), care prezintă poziția formală a Bisericii Angliei (începînd cu 1563) ca răspuns la controversele apărute în contextul Reformei engleze din sec. XVI. cele **cinci căi.** Cele cinci argumente folosite de Toma 'dAquino pentru a demonstra existența lui Dumnezeu. Cele cinci argumente sînt (1) argumentul *mișcării* (toate lucrurile din univers au nevoie de un mișcător, dar trebuie să existe ceva nemișcat, care pune celelalte lucruri în mișcare; Dumnezeu este acest Mișcător Nemișcat); (2) 'argumentul *cosmologic* (toate efectele trebuie să aibă o cauză, dar nu există o serie infinită a cauzelor trecute; astfel, Dumnezeu este cauza primară, numită și Cauza Necauzată); (3) argumentul *'contingenței* (toate lucrurile există în raport de dependență față de altceva, adică sînt contingente; prin urmare, trebuie să existe ceva care este absolut independent, adică necesar; această ființă necesară este Dumnezeu); (4)

argumentul *perfectiunii* (pare să existe un grad crescător de perfecțiune printre lucruri; prin urmare, trebuie să existe o ființă care este apogeul perfecțiunii; această **Ființă** este Dumnezeu); și (5) 'argumentul *teleologic* (designul observabil al lumii sugerează că trebuie să existe un creator inteligent, care a proiectat totul — Dumnezeu). *Vezi și tomism.*

cele cinci teze calviniste. Cele cinci precepte teologice propuse în perioada 'Sinodului de la Dort ('depravarea totală, 'alegerea necondiționată, 'ispășirea limitată, 'harul irezistibil, 'perseverarea [sau păstrarea divină a] sfinților). De atunci, aceste cinci teze au ajuns să fie folosite ca rezumat al învățăturii calviniste. *Vezi și calvinism, Jean Calvin.*

cele două naturi (doctrina despre cele două naturi). Mod de a descrie doctrina ortodoxă (corectă) despre persoana lui Hristos ca fiind pe deplin umană și pe deplin divină. Susținută la 'Conciliul de la Efes (431 d.Hr.) și clarificată la ***Conciliul de la Calcedon** (451 d.Hr.), doctrina despre cele două naturi afirmă că persoana lui Isus Hristos este atât divină, cit și umană. Prin întrupare, cele două naturi s-au regăsit într-o singură persoană. Ca urmare, cele două formează un *ipostas (adică nu doar există alături), deși rămân distincte (adică nu se amalgamează și nu formează o a treia natură, compozită). *Vezi și formula calcedoniană.*

chemare (generală, specială, eficace). Actul prin care Dumnezeu le adresează oamenilor invitația de a accepta o relație mîntuitoare. Ideea de chemare „generală” reiese din textele scripturale care sugerează că invitația **lui** Dumnezeu este adresată tuturor popoarelor, prin mărturia "revelației generale, adică așa cum există ea în lucrarea **mîinilor** lui Dumnezeu și în grija providențială pentru 'creație. Chemarea „specială” se referă la lucrarea Duhului lui Dumnezeu în inima unei persoane, pe măsură ce predicarea Evangheliei îi oferă persoanei ocazia de a-și exercita credința în Hristos. În fine, chemarea „eficace” se referă la lucrarea sau aplicarea harului, realizată de Duhul, prin care o persoană primește iertarea de păcate și viața veșnică ('mîntuirea).

chiliasm. *Vezi mileniu, milenism.*

Cina Domnului. Denumire pentru 'sacramentul (sau Yinduiala) cunoscut și sub numele de 'euharistie sau 'comuniune. Această denumire, care este răspîndită cu precădere în bisericile evanghelice, face legătura între evenimentul contemporan și ultima cină pe care au avut-o Isus și ucenicii Lui în seara dinaintea răstignirii Sale.

Cincizecime. *Vezi Pentecoste.*

circumcizie. Practica de a înlătura prepuțul organului sexual bărbătesc. Practica a fost instituită de Dumnezeu (în cazul lui Avraam) și a devenit un act extern care semnifică intrarea în comunitatea vetero-testamentară a credinței. Legea mozaică cerea ca fiecare bărbat iudeu să fie circumcis în a opta zi după naștere. Erau supuși circumciziei și prozelitii (converțiții) dintre neamuri. Potrivit NT, în Hristos, circumcizia exterioară, fizică, a fost înlocuită de „tăierea împrejur a inimii”, care este de natură spirituală (Rom. 2:29).

circumcinesiune. Concept teologic, cunoscut și sub numele de perihoreză, care afirmă că 'esența divină este împărtășită de fiecare dintre cele trei persoane ale 'Trinității de o manieră care nu duce la ștergerea distincțiilor dintre ele. Prin extensie, această idee sugerează că orice caracteristică esențială care aparține uneia dintre cele trei persoane este împărtășită de celelalte. Circumcinesiunea afirmă, de asemenea, că acțiunea unei persoane din Trinitate constituie în mod deplin și acțiunea celorlalte două.

cler. Acele persoane care au fost alese, puse deoparte și recunoscute de biserică în vederea proclamării Cuvîntului lui Dumnezeu și a administrării 'rînduielilor sau a 'sacramentelor, în anumite tradiții creștine, precum romano- catholicismul, ortodoxia răsăriteană și unele cercuri reformate, clerul deține un statut autoritativ special în raport cu laicatul. În alte tradiții, în special în diferite 'biserici ale credincioșilor, clerul se deosebește numai din punct de vedere funcțional de restul creștinilor. Adică, clericii îndeplinesc o funcție specială în 'biserică, dar nu au un statut al autorității mai mare decît laicii.

coborîrea în Hades (iad). Concepție susținută de unele versiuni tîrzii ale Crezului Apostolic, potrivit căreia cîndva, între moarte și 'înviere, Hristos a vizitat sălașul celor morți (grecește *hades* sau ebraică *șeol*) fie pentru a proclama 'mîntuirea pe care o realizase la cruce, fie, în unele interpretări, pentru a proclama victoria asupra Satanei. Cu toate că ideea coborîrii lui Hristos în Hades are o oarecare bază scripturală (Efes. 4:9-10; 1 Pet. 3:19-20) ca eveniment literal, ea nu a fost recunoscută în mod universal de Biserică, ci a fost înțeleasă adesea în mod simbolic, ca reprezentare mai amplă a suferinței lui Hristos — trecută, prezentă și viitoare — în locul păcătoșilor.

coinerență. *Vezi* circumincesiune.

communicatio idiomatum, communicatio operationum. *Communicatio idiomatum* înseamnă, în latină, „transmiterea atributelor”. Potrivit acestei învățături, statutul lui Isus, atât ca Dumnezeu deplin, cât și ca om deplin, implică faptul că ceea ce este adevărat despre umanitatea lui Isus este valabil și pentru dumnezeirea Sa și invers, fără a amesteca trăsăturile naturii divine cu cele ale naturii umane. De exemplu, dacă Isus suferă și Isus este Dumnezeu, atunci se poate trage concluzia că, în Isus, Dumnezeu suferă. *Communicatio operationum* (transmiterea operațiilor) sugerează că orice lucrare sau acțiune a naturii divine a lui Hristos este, în același timp, activitatea naturii Sale umane și invers. Pe scurt, ambii termeni au menirea de a arăta că Isus este o singură persoană, și nu două, deși această persoană unică este atât umană, cât și divină. Astfel, tot ceea ce face Hristos este, de fapt, acțiunea singulară a celui care este Dumnezeu-om.

compatibilism. Teorie care susține că voința omenească este conciliabilă (compatibilă) cu prerogativa suverană a lui Dumnezeu de a determina sau decreta lucrurile care trebuie să se întâmple. Pentru ca acest lucru să fie adevărat, compatibiliștii susțin că libertatea omenească este analogă libertății lui Dumnezeu, dar nu identică. Mai exact, libertatea omenească este limitată, pe când libertatea lui Dumnezeu este absolută.

comuniune. În general, termen strâns înrudit cu ideea biblică de părtășie (de la grecescul **koinonia*). **Cuvântul** se poate referi fie la părtășia relațională pe care oamenii o pot avea cu Dumnezeu, fie la părtășia pe care oamenii o au între ei, mai ales cu cei care sînt în Hristos. Termenul este folosit, de asemenea, cu referire la "Cina Domnului, ca eveniment care marchează părtășia participanților cu Hristos și cu ceilalți. **concepție virginală.** *Vezi* nașterea din fecioară.

Conciliile de la Niceea, Constantinopol, Calcedon. În câteva întruniri ecumenice (adică avînd reprezentanți din toate zonele de răspîndire a bisericii) din primele secole ale istoriei creștine, conducătorii bisericii au discutat problemele teologice majore, cu scopul de a ajunge la un consens. Conciliul de la Niceea (325 d.Hr.) s-a întrunit în principal pentru a rezolva disputa cu privire la 'arianism (învățătură potrivit căreia Hristos a fost cea mai importantă făptură creată) și s-a încheiat cu formularea 'Crezului niceean antiarian. Conciliul de la Constantinopol (381 d.Hr.) a extins discuția asupra identificării Duhului în cadrul Dumnezeirii, tacînd crezul pe deplin trinitar. Conciliul de la Constantinopol a amplificat Crezul niceean, iar atât arianismul, cât și alte învățături au fost condamnate în mod oficial, ajungîndu-se la consolidarea doctrinei ortodoxe despre umanitatea deplină a lui Isus Hristos. Conciliul de la Calcedon (451 d.Hr.) s-a concentrat asupra relației dintre umanitatea lui **Hristos** și divinitatea Sa și a elaborat formula de la **Calcedon**, care a devenit declarația ortodoxă de credință despre persoana lui Hristos. *Vezi* și formula calcedoniană.

Conciliul de la Trento (1545-1563). Conciliu teologic ținut de Biserica **Romano-Catolică**, pentru a răspunde provocărilor aduse de teologia lui Martin **Luther** și a altor **reformatori** protestanți. **Conciliul** de la Trento, care s-a întins pe durata a cinci pontificate, a încercat să contracareze doctrinele protestante despre 'justificare, 'sacramente și Scriptură. **Conciliul de la Vatican.** *Vezi* Vatican.

concomitentă. În teologia romano-catolică, preceptul potrivit căruia Hristos este prezent fizic în 'elementele euharistice: piinea sau ostia (trupul Său) și vinul (sîngele Său). Doctrina concomitenței a fost, în cele **din** urmă, folosită pentru a-i opri pe 'laici de la împărtășirea cu vin, de teama de a nu-l vărsa din greșeală, ceea ce ar însemna profanarea lui Hristos însuși.

concupiscentă. Termen care descrie tendința sau dorința omenească puternică de a păcătui. Concupiscenta nu implică faptul că omul va cădea *întotdeauna* în 'păcat, ci doar că omul va fi înclinat spre păcat, chiar dacă va alege să nu-l comită.

concurusul divinității (concurus divinus). Expresie folosită pentru a face referire la orice teorie care încearcă să definească relația dintre suveranitatea divină a lui Dumnezeu și acțiunile libere și responsabilitățile ființelor umane create. În sens restrîns, concursul divinității se referă în mod tradițional la ideea că Dumnezeu concură cu voința umană, în actele pe care le face omul.

confesiune, confesionalism. Concept biblic înrudit cu grecescul *homologed*, care înseamnă „a spune același lucru” sau „a fi de acord”, *confesiune*, sau mărturisire, este folosit cel puțin în trei sensuri: (1) pentru a recunoaște măreția lui Dumnezeu în laudă și închinare, (2) pentru a recunoaște și repudia păcatul și (3) pentru a verbaliza angajamentele doctrinare comune. În acest al treilea sens, confesiunile de credință — adică rezumatele doctrinare ale învățăturilor creștine esențiale — s-au dezvoltat de-a lungul istoriei bisericii creștine. În limba română,

termenul *confesiune* se folosește în sintagme precum „de confesiune ortodoxă, catolică” etc, pentru a indica apartenența la una din ramurile bisericii creștine (*vezi* denomi-națiune, denomi-naționalism). *Confesionalismul* este practica de a face teologie în contextul unei anumite confesiuni de credință, care este, de obicei, specifică unei denomi-nații.

Confesiunea de la Augsburg (Confesiunea Augustană). Formulată în 1530, Confesiunea de la Augsburg rezumă principiile de credință ale luteranilor cu privire la Hristos și cuvântul Său. Confesiunea a fost scrisă de Philipp Melancthon, un discipol fidel al lui Martin Luther, și cuprinde douăzeci și opt de articole despre subiecte precum Dumnezeu, omenire, „păcat, 'mîntuire, 'biserică și sfîrșitul veacurilor.

Confesiunea și catehismele de la Westminster. Confesiune scrisă la cererea Parlamentului britanic (ulterior respinsă), care a dorit să ofere Bisericii Angliei o structură puritană. Confesiunea de la Westminster (finalizată în 1646) este cea mai influentă confesiune reformată din lumea vorbitoare de limbă engleză, fiind adoptată atît de unele denomi-națiuni prezbiteriene britanice și americane, cit și de unele baptiste și congregaționale. Catehismele de la Westminster (cel mare și cel mic) urmează linia teologică a Confesiunii și sînt folosite ca reper pentru învățarea doctrinei oficiale în cadrul tradiției reformate.

confirmare. în Biserica Romano-Catolică și în ortodoxia răsăriteană, confirmarea este unul dintre 'sacramentele bisericii, administrat de către *cler copiilor înainte de prima comuniune (împărtășire), pe la vîrsta de doisprezece ani. Acest act conferă un har special copilului, făcînd posibilă creșterea în credință. în unele tradiții protestante, unde se practică botezul copiilor mici [*vezi* pedobotez), confirmarea este administrată copiilor, de obicei la vîrsta de treisprezece ani, pentru a le oferi ocazia să recunoască în cadru formal botezul pe care l-au primit imediat după naștere.

congregaționalism. Sistem de guvernare bisericească, potrivit căruia autoritatea lui Hristos trece direct asupra congregației locale. Ca atare, deciziile în problemele de credință și practică se formează, cu predilecție, dacă nu exclusiv, din interpretarea colectivă pe care congregația locală o face Scripturii. Astăzi, congregaționalismul este în mare parte „democratic”, în sensul că voința majorității oamenilor din congregație constituie ceea ce crede și practică biserica locală, determinînd cine slujește în conducerea ei.

consubstanțiere. Concepție despre 'Cina Domnului, care se apropie cel mai mult de tradiția 'luterană. Martin Luther susținea că trupul și sîngele Domnului sînt prezente „în, cu și sub” elementele propriu-zise ale Cinei, pîinea și vinul. Această concepție diferă de învățătura romano-catolică despre *transsubstanțiere, potrivit căreia pîinea și vinul se transformă în trupul și sîngele reale ale lui Isus după consacrarea lor de către preotul oficiant.

consumare. Termen care se referă, în general, la încheierea unei ere a lucrării lui Dumnezeu în istorie sau la încheierea absolută a istoriei (consumarea finală). Cei mai mulți teologi consideră că A Doua Venire a lui Hristos este un act decisiv al consumării, indiferent dacă această consumare presupune sau nu stabilirea unei împărății de o mie de ani (ca în 'premilenism) sau încheierea istoriei înseși (ca în "postmilenism și 'amilenism).

contextualizare. Procesul de comunicare a mesajului și a învățăturii Scripturilor prin intermediul unor forme de limbaj contemporane, al metaforelor și al imaginilor care sînt familiare auditorului contemporan. Contextualizarea ridică întrebări precum: Cît de departe poate merge un teolog în modificarea limbajului Scripturii fără a pierde "esența mesajului Evangheliei? Contextualizarea constituie și o încercare de a înțelege modurile în care comunitatea creștină trăiește practic Evanghelia, în mijlocul unei culturi necreștine.

contingență. în filozofie, orice eveniment sau obiect care este dependent de un alt obiect sau eveniment pentru a se întîmpla sau pentru a exista, spre deosebire de un eveniment sau obiect *necesar*, care se întîmpla sau există independent de alte evenimente sau obiecte. De exemplu, mulți filozofi susțin că fiecare obiect sau eveniment din creație este contingent, spre deosebire de Dumnezeu, care esie necesar, deoarece, prin definiție, Dumnezeu este etern și, prin urmare, *trebuie* să existe.

convertire. Termen general, care se referă la înființarea inițială a unei persoane cu Dumnezeu în Hristos și care duce la primirea binecuvîntării harului lui Dumnezeu pentru 'mîntuire. Printre schimbările aduse de convertire se numără schimbarea inimii, care trece, de la moartea în păcat, la viața în Hristos ('regenerare, Ioan 1:12-13), o schimbare de statut, de la vinovăția față de Dumnezeu, la înlăturarea acesteia ('justificare, Rom. 3:21-31), o schimbare de relație, din străin și vrăjmaș în copil și prieten al lui Dumnezeu ('adopecție și 'reconciliere, 1 Ioan 3:1; Col. 1:20). Convertirea constituie începutul procesului de ucenicizare prin care o persoană, aflată odinioară în robia păcatului, este eliberată de Duhul Sfînt, în vederea 'sfințirii.

coredemptrix. În teologia romano-catolică actuală, ideea că Măria, mama lui Isus, a participat la acțiunea de răscumpărare, deoarece ea a devenit, prin ascultare, mama lui Hristos în întruparea Lui și a luat parte la pătimirea Lui, oferindu-L și ea pe Hristos Tatălui, ca jertfă răscumpărătoare. Teologii catolici care susțin că Măria este *coredemptrix* atrag, în general, atenția asupra faptului că acest statut nu o face pe Măria egală cu Hristos; totuși, se sugerează că răscumpărarea a fost realizată de Hristos cu participarea liberă a Măriei.

corelare. *Vezi* metoda corelării.

cosmologie. Derivat al grecescului *kosmos* (lume), termenul *cosmologie* se referă la încercarea de a înțelege originea, natura și istoria subsecventă a universului. Cosmologia este un domeniu de intersecție a teologiei și a științei, în măsura în care ambele sînt interesate să stabilească dacă există o cauză primară a universului și dacă universul are scop, direcție și design.

creatio ex nihilo. Expresie latină care înseamnă, literal, „creație din nimic”. Se crede că Augustin a elaborat argumentul potrivit căruia Dumnezeu a creat lumea fără a folosi materie preexistentă. Această concepție se opune celei susținute de majoritatea filozofilor greci, care considerau că actul creator al lui Dumnezeu a constat în ordonarea elementelor existente în mod etern în univers. Importanța doctrinei despre *creatio ex nihilo* rezidă în faptul că ea menține o distincție clară între Dumnezeu și ordinea creată și afirmă că numai Dumnezeu are statut etern.

creație. Potrivit teologiei creștine, creația (care cuprinde tot ce există în afară de Dumnezeu) este un rezultat al cuvîntului rostit al lui Dumnezeu. Doctrina creștină despre creație afirmă că între Dumnezeu și univers nu se poate pune semnul egalității ('panteism) și că Dumnezeu nu este legat în mod inseparabil de el (panenteism). Ci Dumnezeu rămîne complet distinct de univers ('transcendență), dar, în același timp, El este strîns implicat în univers ('imanență). Concepția biblică despre creație include atât tărîmul fizic (al obiectelor, al animalelor și al oamenilor), cît și pe cel spiritual (îngeri și demoni).

creaționism. În antropologia creștină, creaționismul desemnează teoria potrivit căreia Dumnezeu creează sufletul unei persoane în mod direct. Această concepție se opune atât celei care consideră că sufletul există în mod etern cu Dumnezeu, cît și 'traducianismului, care sugerează că trupul și sufletul se moștenesc de la părinți. Creaționismul (sau știința creației) se referă și la teoria care susține că universul a fost creat într-o perioadă literală de șapte zile, așa cum este ea prezentată în primele capitole ale Genezei. Mulți susținători contemporani ai științei creației susțin că pămîntul este relativ tînăr (de obicei sub 50.000 de ani, sau chiar sub 10.000).

credință. Cuvînt biblic care se referă atât la convingerea intelectuală, cît și la încrederea sau angajarea relațională. Autorii biblici nu fac, în genere, distincție între credința-convingere și credința-încredere, ci tind să considere că adevărata credință constă atât în ceea ce se crede (ex.: că Dumnezeu există, că Isus este Domn), cît și în devotamentul personal față de o persoană care este demnă de încredere și capabilă să mîntuiască (ex.: încrederea în Persoana lui Hristos, văzută drept cale spre 'mîntuire). *Vezi și assensus; fiducia, notitia.*

credo ut intelligam, credo quia absurdum. *Credo ut intelligam* se traduce literal „cred ca să înțeleg”. Expresia provine din lucrarea *Proslogion I* a lui Anselm și desemnează concepția lui despre relația dintre credință și rațiune: credința se situează, logic și cronologic, înaintea înțelegerii, de aceea, în urma credinței, apare înțelegerea. *Credo quia absurdum* se traduce „cred, pentru că este absurd” și i se atribuie lui Tertullian. Pentru Tertullian, credința și rațiunea sînt incompatibile, căci credința presupune a crede ceva ce este de necrezut sau absurd.

crez. Derivat al latinescului *credo* („cred”), crezul este o prezentare succintă a credinței creștine. Scopul primelor crezuri a fost de a prezenta un rezumat succint al doctrinei creștine, pe care catehumenii îl rosteau la botez. Mai tîrziu, crezurile au devenit modalități de instruire a noilor convertiți, de combatere a ereziei și au fost folosite și în închinarea colectivă. Trei dintre cele mai cunoscute crezuri elaborate în primele cinci secole ale istoriei creștine sînt Crezul Apostolic, Crezul de la Niceea-Constantinopol și Crezul atanasian.

Crezul niceean. Mărturie de credință apărută în urma primului Conciliu de la Niceea (325 d.Hr.), convocat de împăratul Constantin pentru a rezolva diferendele din biserică cu privire la controversa ariană (*vezi* arianism). Crezul reflectă învățătura că Fiul este de o substanță cu Tatăl (*vezi homoousios*). Crezul niceean, recitat și astăzi în unele biserici, se aseamănă cu cel original, însă, deoarece a fost revizuit la *Conciliul de la Constantinopol (381 d.Hr.), versiunea curentă este mai lungă și a renunțat la unele expresii originare. *vezi* cristologie. *Vezi* Hristos.

crisocentrism. Situaarea intenționată sau neintenționată a lui Isus Hristos ca temă centrală sau dominantă în teologia creștină. Creștinismul este crisocentric prin definiție: creștinii sînt cei care îl urmează pe Hristos. Totuși, Martin Luther, Karl Barth și Dietrich Bonhoeffer sînt exemple de teologi care au căutat în mod intenționat să-și dezvolte teologia în jurul lui Hristos, considerat fie punct de plecare, fie „standardul” prin care sînt înțelese și evaluate alte concepte teologice. În sens negativ, crisocentrismul poate duce la neglijarea aspectelor trinitariene ale credinței creștine, prin ignorarea sau minimalizarea rolurilor pe care le au Tatăl și Duhul.

critica de tip canonic. Abordare folosită pentru a interpreta Biblia în lumina formei sale finale, ca o colecție de cărți unificate teologic, și nu prin încercarea de a înțelege cărțile din perspectiva formei și a funcției lor precanonice. Doi dintre cei mai importanți pionieri ai criticii de tip canonic, ca abordare interpretativă modernă, sînt Brevard S. Childs și James Sanders. *Vezi și* critică biblică; critică.

critica redactării. Abordare a interpretării biblice, care se concentrează asupra contribuțiilor literare și teologice ale autorilor biblici, prin analizarea modului în care au modificat sursele, pentru a ajunge în mod creativ și intenționat la atingerea scopurilor urmărite.

critică (biblică, de tip canonic, a formei, a redactării). Termen folosit cu referire la orice metodă de interpretare a textelor care folosește cunoștințe științifice moderne din studiul istoriei, al limbii, al culturii și al literaturii. Mai exact, 'critica biblică reprezintă încercarea de a interpreta Scripturile prin aflarea înțelesului original al textului, prin analiza contextului istoric original în care au fost scrise, fără a folosi tradițiile teologice ulterioare. Spre deosebire de ea, 'critica de tip canonic constituie încercarea de a interpreta Biblia în lumina formei finale a Scripturii, considerată o colecție de cărți unitară teologic; așadar, nu se are în vedere înțelegerea cărților prin prisma rolului și a formei lor precanonice. Critica formei (*Formgeschichte*) reprezintă încercarea de a merge la sursele originare de la baza textului, așa cum se prezentau înainte de forma lui scrisă, prin decelarea tradițiilor orale și a nivelurilor de material adăugat mesajului scriptural în procesul tradiției orale. 'Critica redactării este încercarea de a identifica modul în care scriitorul sau editorul (ex.: autorul unei evanghelii) a folosit diferite surse în alcătuirea unei cărți biblice, cu scopul de a înțelege contextul și teologia autorului.

critică biblică. Metodă sau metode prin care înțelesul textului biblic este scos la lumină prin aplicarea tehnicilor folosite în interpretarea diferitelor tipuri de literatură. Printre aceste metode se numără critica textuală, 'critica redactării, critica formei, 'critica istorică, 'critica genului, critica literară și critica gramaticală.

critică istorică. Abordare, în cadrul interpretării biblice, care încearcă să înțeleagă Biblia în lumina contextelor istorice și culturale, ca lucrare izvorâtă dintr-un context uman. Critica istorică folosește o gamă largă de metode, pentru a determina ce s-a întâmplat de fapt în istorie „înainte”, „dincolo de” sau „sub” text, dar nu caută un înțeles „divin” în text. Critica istorică este utilă într-o anumită măsură, dar principala obiecție care îi poate fi adusă este că tinde să minimalizeze statutul de carte divină al Scripturii și accentuează excesiv caracterul ei omenesc.

cunoaștere de mijloc. Teorie filozofică potrivit căreia Dumnezeu cunoaște toate evenimentele posibile și toate adevărurile teoretice, precum și evenimentele și adevărurile reale. Cunoașterea de mijloc sugerează că Dumnezeu știe nu numai ce fac oamenii în realitate, ci și ceea ce ar face în circumstanțe ipotetice. De exemplu, în cazul unei persoane care moare fără să audă mesajul Evangheliei, Dumnezeu știe cum ar fi răspuns dacă l-ar fi auzit. Unii teologi trag concluzia că, pe baza acestei cunoașteri de mijloc, Dumnezeu îi va mîntui pe cei care au rămas în afara sferei Evangheliei în această viață, dar care L-ar fi acceptat pe Hristos, dacă mesajul ar fi ajuns pînă la ei.

Cuvîntul lui Dumnezeu. În sens vetero-testamentar, *cuvîntul lui Dumnezeu* cuprinde tot ceea ce vorbește Dumnezeu, mai ales prin profeți. În accepțiunea creștină, sintagma se referă în primul rînd la revelarea de Sine a lui Dumnezeu în Isus Hristos, Cuvîntul (ex.: Ioan 1:1). Expresia mai este folosită cu referire la proclamarea Evangheliei lui Hristos și, prin extensie, la Scripturi, care mărturisesc despre adevărul lui Hristos.

cvadrilaterul wesleyan. Cele patru „surse” pe care se sprijină și se dezvoltă teologia wesleyană: Scriptură, rațiune, tradiție și experiență. Deși în perioada modernă mulți critici s-au întrebat dacă acest cvadrilater provine într-adevăr de la 'Wesley însuși, în general s-a căzut de acord că aceasta este propria abordare a lui Wesley.

damnare. Ca sinonim pentru judecata finală, *damnarea* se referă la condamnarea eternă de către Dumnezeu a

celor care, din cauza păcătoșeniei lor, nu vor intra în împărăția veșnică a lui Dumnezeu, ci vor suferi consecințele eterne ale separării de Dumnezeu. Scriptura arată, de asemenea, că Satana și demonii răzvrățiți care îl însoțesc vor fi damnați pentru faptele lor nelegiuite.

deconstrucție. Termen folosit în principal în 'hermeneutică (arta și știința de a interpreta textele scrise sau limbajul oral), pentru a desemna procesul de analizare a unei anumite reprezentări a realității, cu scopul de a oterii o critică a modului în care un text „construiește” o imagine a realității. Deși deconstrucționiștii nu sînt întotdeauna explicit negativi în practică, ei folosesc adesea deconstrucția ca tehnică de discreditare a unui text față de care se situează, filozofic sau ideologic, în opoziție. Deconstrucția, care mai este cunoscută sub numele de poststructuralism, a apărut din și ca reacție față de 'structuralism, curent care a căutat să analizeze structurile comune care caracterizează diverse texte sau lucrări literare.

decret. în accepțiunea generală, orice poruncă sau ordin dat de către un conducător pentru a-și îndeplini sarcina de guvernare sau conducere. **Din** perspectivă teologică, decretul lui Dumnezeu sînt planurile eterne, atocuprinzătoare, ale lui Dumnezeu cu privire la creație. După 'Reformă, unii teologi 'calviniști s-au angajat în dispute cu privire la ordinea logică a decretelor divine eterne. Cele patru decrete discutate de regulă includ decretul de creare, decretul de îngăduire a 'căderii în păcat, decretul de 'alegere a celor care vor primi 'mîntuirea și decretul de 'damnare a celor care nu au fost aleși. *Vezi și* sublapsarianism, infralapsarianism; supralapsarianism.

deism. Credința care susține existența unui Dumnezeu distant, care a creat universul, iar apoi l-a lăsat să-și urmeze cursul propriu, conform anumitor „legi ale naturii” pe care Dumnezeu le-a integrat în structura universului. Una dintre analogiile folosite pentru a ilustra concepția deistă este cea a unui meșter care creează un ceas mecanic, îl întoarce și apoi îl lasă să funcționeze neîngrădit. Deismul a devenit popular la începutul erei moderne și a fost adoptat de unii dintre părinții fondatori ai Statelor Unite, inclusiv de George Washington, Benjamin Franklin și Thomas Jefferson.

demitologizare. Termen folosit de Rudolf 'Bultmann, pentru a descrie modalitatea propusă de el în abordarea Scripturilor. Bultmann credea că omul modern nu poate să accepte vechile concepții biblice despre lume și viață, precum credința în demoni, cer, iad și miracole. Prin urmare, scopul interpretării este să identifice „miturile” (simbolurile) vechi din text și să le substituie cu echivalenți moderni (care sînt tot mituri, în accepțiunea lui Bultmann). în acest sens, demitologizarea lui Bultmann nu era îndreptată atît împotriva miturilor înseși, cît împotriva miturilor perimate.

demon. Termen derivat de la cuvintele grecești *daimon* și *daimonion*. Demonii sînt făpturi spirituale create, care, alături de Satana, se află într-o stare de răzvrătire față de scopurile bune ale lui Dumnezeu. Aceste „spirite necurate” caută să se opună, să vatăme și să-i înșele pe creștini și pe necreștini deopotrivă sau să-i incite pe oameni să se răzvrătească împotriva lui Dumnezeu și a scopurilor bune pe care El le are pentru omenire și pentru creație.

denominațiune, denominaționalism. Structură organizațională a mai multor congregații care se unesc pe baza unor considerente doctrinare, organizaționale, etnice, geografice sau practice comune, chiar și atunci cînd se adună în locuri diferite. Denominaționalismul ca teorie susține că Biserica se manifestă într-o diversitate de practici și credințe, toate sub umbrela termenului mai cuprinzător de „creștin”. **Totodată**, potrivit aceleiași teorii, nici un grup creștin luat separat nu poate pretinde că reprezintă manifestarea exclusivă a Bisericii pe pămînt. Această teorie se **află în** opoziție cu 'sectarismul (*vezi* sectă, sectarism), care desemnează atitudinea unui grup restrîns, care se consideră singura manifestare a Bisericii, prin excluderea tuturor celorlalte grupuri. în limba română, se folosește termenul *confesiune* în sintagme precum „de confesiune ortodoxă, catolică etc”, pentru a indica apartenența la una **din** ramurile bisericii creștine. *Vezi și* confesiune, confesionalism.

depravare, depravare totală. *Depravarea* se referă atît la relația defectuoasă dintre Dumnezeu și oameni, **cît** și la coruperea naturii umane pînă la punctul în care în fiecare **ființă** omenească există o aplecare continuă spre păcat. *Depravarea totală* se referă la mărirea și sfera de cuprindere a efectelor păcatului asupra tuturor oamenilor, care sînt, tară excepție, incapabili să dobîndească 'mîntuirea. Depravarea totală, prin urmare, nu înseamnă că oamenii sînt complet păcătoși, ci că sînt total incapabili de a se mîntui singuri. Termenul sugerează și că efectele *Căderii se extind asupra fiecărei dimensiuni a existenței omenești, de aceea nu trebuie să ne punem încrederea în capacitățile proprii (precum rațiunea) pe care putem totuși să le exercităm în starea noastră căzută.

determinism. Orice teorie care consideră **că** toate evenimentele, inclusiv comportamentul uman, sînt rezultatul necesar al unor cauze anterioare. Potrivit determinismului naturalist, toate evenimentele sînt parte dintr-un lanț inflexibil și inalterabil de cauze și efecte **în** universul fizic. Potrivit determinismului teologic, toate evenimentele sînt cauzate **în** mod direct de Dumnezeu. **Mulți** teologi (deși există și excepții notabile) resping atît determinismul naturalist, cît și pe cel teologic, deoarece ambele teorii par să contrazică existența liberei alegeri **din** pârlea omului, ceea ce, în concepția lor, îl degrevează **pe om de** responsabilitatea morală pentru acțiunile sale.

deusabsconditus,deusrevelatus. în traducere literală, „Dumnezeul ascuns” și, respectiv, „Dumnezeul revelat”. Expresiile, folosite inițial de Martin Luther, vorbesc despre situația paradoxală a unui Dumnezeu ascuns care Se revelează pe Sine și a unui Dumnezeu revelat care Se ascunde. Pentru Luther, Dumnezeu incognoscibil este revelat în Hristos; și totuși, în crucea lui Hristos, adevărata glorie a lui Dumnezeu este ascunsă față de înțelepciunea omenească.

deus ex machina. în latină, „zeul din mașinărie”. *Deus ex machina* era un procedeu dramatic, folosit în teatrul grecesc și roman, prin care în piesă era introdus în mod neașteptat un „zeu”, care oferea o soluție unei probleme altfel insolubile. în istoria teologiei, unii teologi au fost acuzați că au introdus un „dumnezeu al lacunelor” sau un *deus ex machina*, ca soluție la probleme teologice, filozofice sau științifice pentru care ar fi fost posibile soluții mai „raționale” sau mai „naturale”. De exemplu, unii critici sugerează că doctrina creștină despre Dumnezeu Creatorul este un *deus ex machina*, deoarece aceasta consideră că Dumnezeu este sursa ultimă a universului, în loc să explice originea universului **printr-o** teorie mai „naturală” sau „științifică”. *Vezi și* briciul lui Occam.

diacon, diaconiță. Termeni derivați din grecescul *diakoneo* („a sluji”). în Biserica Primară, diaconii și diaconițele erau numiți ca slujitori ai poporului lui Dumnezeu. Rolul lor inițial, așa cum îl desprindem din Fapte 6, pare să fi fost grija pentru creștinii aflați în nevoie, dîndu-le apostolilor posibilitatea să slujească din **Cuvînt** și să se consacre rugăciunii. Apostolul Pavel arată mai tîrziu că diaconii și diaconițele trebuie să dea dovadă de înalte standarde morale, chiar și atunci **cînd** îndeplinesc slujbe practice sau modeste.

diaspora. Termen grecesc care însemna inițial „cei răspîndiți sau risipiți”. **Cuvîntul** era folosit pentru evreii sau comunitățile **de** evrei risipiți printre neamuri. în NT, termenul este folosit și pentru creștinii risipiți în lume, adică într-un context care nu reprezenta adevărata lor „casă” (vezi **î Pet. m**).

dihotomie, dihotomist. în sens literal, o dihotomie reprezintă o divizare a lucrurilor în două categorii care se exclud reciproc. Deși în teologie dihotomia este folosită în mai multe feluri (precum distincția dintre Dumnezeu și oameni, dintre timp și eternitate), adesea se referă la teoria care spune că oamenii sînt alcătuiți din două elemente distincte: trup și suflet. Cu referire la teoria a ceea ce constituie realitatea ("metafizica), teologii dihotomiști afirmă că realitatea este divizată în două lumi: cea materială (care este concretă, fizică) și cea imaterială (care este spirituală și abstractă).

dispensaționalism. Sistem teologic popularizat mai ales în America de Nord, în sec. XX, în principal ca urmare a influenței exercitate de Biblia cu referințe Scofield. Dispensaționalismul propus de Scofield sugera că Dumnezeu lucrează cu oamenii în moduri distincte (dispensații) pe parcursul istoriei; că El are un plan distinct pentru Israel, diferit de planul pentru Biserică; că Biblia, mai ales profeția predictivă, trebuie să fie interpretată în mod literal; că Biserica va fi *răpîtă în mod tainic de pe pămînt, cu șapte ani înainte de A Doua Venire a lui Hristos; și că Hristos va domni cu Israel în timpul unei perioade literale de o mie de ani. Dispensaționalismul contemporan sau progresiv rămîne pe deplin "premilenist, dar respinge distincția *ontologică dintre Israel și Biserică, potrivit căreia ar fi vorba de două popoare ale lui Dumnezeu, considerînd că cele două grupuri constituie două întruchipări mîntuitor-istorice ale aceluiași popor.

docetism. în Biserica Primară, învățătura că Isus era Dumnezeu pe deplin, dar *a părut* a fi uman (de la verbul grecesc *dokeo*, „a părea”). Teologii docetiști accentuau diferența calitativă dintre Dumnezeu și oameni și, prin urmare, minimalizau elementele umane din viața lui Isus, în favoarea celor care indicau dumnezeirea Sa. Biserica Primară a respins docetismul, considerîndu-l o interpretare eretică a învățăturii biblice despre Isus.

doctrină. Formulă teologică prin care se încearcă elaborarea unei afirmații succinte a învățăturii Scripturii cu privire la un anumit subiect teologic. în mod ideal, doctrina se formează prin încercarea de a respecta fidel învățătura Scripturii, acordînd atenție tradițiilor Bisericii și tiparelor de gîndire ale vremii. Astfel, doctrina este formulată **în** așa fel, încît oamenii contemporani să poată înțelege învățătura Scripturilor din vechime.

dogmă, dogmatică. în cercurile 'protestante, *dogma este cvasisinonimă cu "doctrina, fiind deci o învățătură teologică, în cercurile romano-catolicismului și ale ortodoxiei răsăritene, dogmele sînt învățături ale Bisericii, acceptate oficial, și nu constituie simple teorii ale unor teologi individuali. Termenul *dogmatică* se referă, în general, la demersul bisericesc de rezumare și sistematizare a învățaturii Scripturii și a tradiției într-un întreg coerent, în funcție de anumite categorii teologice (precum "antropologie, "cristologie, *soterologie) folosite în mod tradițional de-a lungul istoriei Bisericii.

donatism. în sec. IV și V d.Hr., în urma învățaturii lui Donatus, a apărut o mișcare care a vrut să separe biserica „pură” de biserica „apostată” sau „căzută”. Donatiștii s-au opus cu îndârjire implicării creștinilor în armată, deoarece armata era considerată instrument al unui stat rău. Donatiștii îi îndemnau pe creștini să se boteze din nou, dacă fuseseră botezați de un episcop care colaborase cu împăratul păgîn. *Augustin a demontat, în cele din urmă, argumentele donatiste.

dragoste. în tradiția creștină, dragostea (mai ales *agape*) este o expresie a naturii esențiale a lui Dumnezeu, caracterizarea perfectă a relației dintre Dumnezeu și oameni, precum și virtutea supranaturală sau caracterul lui Dumnezeu, reflectată în comunitatea creștină în raport cu Dumnezeu și cu ceilalți, sub influența Duhului **Sfînt** care locuiește în inima credinciosului. Din această legătură între dragoste și caracterul lui Dumnezeu reiese importanța acordată dragostei, în creștinism, ca trăsătură fundamentală a uceniciei creștine și, prin extensie, a "eticii creștine. Mulți gînditori creștini consideră că "esența dragostei este jertfirea necondiționată pentru alții.

dreptate (neprihănire, îndreptățire). Atribut al ființei **lui** Dumnezeu, al caracterului just și drept al lui Dumnezeu, al acțiunilor și al judecăților Sale. Dreptatea (neprihănirea) lui Dumnezeu, înțeleasă în contextul **legămîntelor**, include (i) judecata dreaptă a lui Dumnezeu, atît cu privire la oamenii **lui** Dumnezeu, cit și la cei care îi oprimă, și (2) "mîntuirea și mila lui Dumnezeu revărsate asupra celor căroră Dumnezeu, garantul legămîntului, le-a promis credincioșie. Neprihănirea și mîntuirea sînt dăruite tuturor celor care cred în moartea și învierea lui Isus Hristos. Prin extensie, dreptatea (neprihănirea) denotă stilul de viață care ar trebui să-i caracterizeze pe ucenicii lui Isus. Credincioșii trebuie să-L „imite” pe Dumnezeu și să devină drepti/neprihăniți în viață, după cum și Dumnezeu este drept/neprihănit.

dualism. în sens larg, orice sistem de gîndire care susține că natura unui lucru este compusă din două realități, substanțe sau principii distincte. Descriind natura realității, dualiștii pleacă de la premisa distincției dintre fizic și spiritual (*vezi* Augustin) sau dintre vizibil și invizibil (*vezi* platonism), în descrierea trupului, dualiștii (precum Rene Descartes) fac adesea distincție între trup și suflet sau între materie și minte. Alți dualiști pornesc de la premisa că există două realități opuse, precum binele și răul (ca în "gnosticism sau 'maniheism).

Duh, duh. Termenul *duh* (care în limbile biblice mai înseamnă „vînt” și „suflare”) se referă la viața însăși, la principiul vieții și, mai presus de toate, la Dumnezeu ca sursă și dătător de viață. Duhul Sfînt este a treia persoană a Dumnezeului triunic și, **ca** atare, este Dătătorul de Viață.

Duns Scotus, scotism (c. 1266-1308). Călugăr franciscan, filozof și teolog medieval care, în general, s-a opus învățaturii lui **Toma** "d'Aquino. Potrivit lui Scotus, credința este mai **mult** o chestiune de exercitare a voinței decît a rațiunii. Ca urmare, Scotus a susținut că, atunci cînd concluziile filozofiei (rațiunii) intră în conflict cu concluziile teologiei (credinței), trebuie acceptate concluziile credinței.

ebionism. învățătura unor secte iudeo-creștine timpurii, care puneau accent pe un stil de viață "ascetic sau pauper (de la ebraicul '*ebonim*, „săraci”). Ebionții respingeau epistolele pauline, se concentrău asupra faptelor bune, potrivit cărții lui Iacov, considerau că viața creștină constă în urmarea strictă a unui cod moral și considerau că Isus a fost uns de Dumnezeu la botez, datorită faptului că a respectat în mod desăvîrșit legea mozaică. Deși ebionismul nu a fost condamnat oficial de biserică, el nu s-a bucurat niciodată de o largă acceptare.

echivoc. în semantică (studiu al înțelesurilor cuvintelor), termenul este folosit pentru a identifica acele cuvinte care au mai mult de un singur înțeles posibil, spre deosebire de cuvintele "univoce, care au un singur înțeles posibil. în teologie, un termen este considerat echivoc, dacă înseamnă ceva atunci cînd este folosit cu referire la Dumnezeu și altceva atunci cînd se referă la oameni sau la un obiect din creație.

eclezologie. Domeniu de studiu teologic, care se ocupă cu înțelegerea ideii de biserică (de la grecescul *ekklesia*,

„biserică”). Ecleziologia caută să analizeze natura și funcția bisericii. De asemenea, investighează probleme precum misiunea, lucrarea și structura bisericii, ca și rolul ei în planul general al lui Dumnezeu.

economia (iconomia) divină. *Vezi oikonomia.*

ecumenism, mișcarea ecumenică. De la grecescul *oikumene*, „întregul pământ locuit”. **Ecumenismul** reprezintă încercarea de a căuta unitatea și cooperarea la nivel mondial între toate bisericile care-L mărturisesc pe Isus Hristos ca Domn. Ecumenismul recunoaște efectul nefERICIT pe care l-au avut numeroasele schisme din istoria Bisericii, cele mai proeminente fiind diviziunile dintre biserica apuseană și cea răsăriteană, în 1054, și dintre protestanți și romano-catolici, în timpul Reformei din sec. XVI. La începutul sec. XX, diferite conferințe misionare internaționale au analizat nevoia de unitate creștină, în vederea împlinirii misiunii de evanghelizare a lumii. Acestea au dat naștere mișcării ecumenice moderne. Din perspectivă pozitivă, mișcarea ecumenică a reafirmat nevoia ca toate ramurile creștinismului să-și analizeze rădăcinile comune și să caute unitatea acolo unde este posibil. Din perspectivă negativă, mișcarea ecumenică s-a concentrat asupra ideologiei politice; în consecință, unele segmente ale bisericii creștine au ezitat să se alăture dialogului ecumenic.

Edwards, Jonathan (1703-1758). Unul dintre cei mai mari teologi și pastori americani, Edwards a slujit ca pastor congregaționalist în Massachusetts și a avut legături strânse cu înția Mare Trezire. Edwards este cunoscut pentru eforturile sale de a da o explicație teologică acestei mișcării și pentru redefinirea "calvinismului în America sec. XVIII.

eficacitate, eficace. Termen care descrie capacitatea unui lucru de a împlini scopul pentru care a fost făcut sau dat. Termenul este folosit, de regulă, cu referire la scopurile și* harul lui Dumnezeu. Ca atare, harul lui Dumnezeu este eficace în măsura în care poate să realizeze *mîntuirea celor spre care este îndreptat. Astfel, harul eficace este singurul har capabil să realizeze mîntuirea omului și poate fi oferit numai de Dumnezeu.

elemente. Se referă la simbolurile fizice folosite în *rînduieșile sau *sacramentele Bisericii, în speță *Cina Domnului. Prin urmare, „elementele” Cinei Domnului sau ale "euharistiei sînt pîinea și vinul. De-a lungul secolelor, teologii au încercat să stabilească dacă și în ce fel este prezent Hristos în elemente — în mod fizic sau spiritual? Această controversă a fost generată mai ales de examinarea cuvintelor lui Hristos în cadrul ultimei cîine: „Acesta este trupul meu” (Luca 22:19; vezi 1 Cor. 11:24). *Vezi și* consubstanțiere; transsubstanțiere.

emanație. Termen care înseamnă, în sens literal, „curgere din”. Termenul a fost folosit de filozofii antici greci, care considerau creația o revărsare a plinătății lui Dumnezeu, și nu ceva creat de Dumnezeu din nimic (*ex nihilo*). Ideea creației ca emanație a lui Dumnezeu a fost folosită de cîțiva filozofi și teologi medievali, pentru a sugera că ordinea creației este, în cel mai autentic sens, o ierarhie care începe cu Dumnezeu, continuă cu lumea spirituală a îngerilor, lumea materială a oamenilor, regnul animal și se încheie cu lumea obiectelor fizice. *Vezi și creatio ex nihilo.*

empirism. Curent filozofic care susține că omul dobîndește cunoașterea fie prin intermediul experienței interioare (gînduri, emoții etc), fie prin intermediul experienței exterioare (văz, miros, pipăit, auz și gust). Empirismul este asociat cu filozofi precum Francis Bacon și John Locke, dar cea mai pură formă de empirism o constituie gîndirea lui David Hume. Hume a dus empirismul la extrem, afirmînd că omul nu poate ști cu adevărat dacă lucrurile externe (obiectele) există, deoarece tot ceea ce se poate cunoaște în mod sigur este experiența sa cu acele lucruri. empirism logic. *Vezi* pozitivism.

episcopat, episcopal. Formă de organizare bisericească, în care supravegherea bisericii este încredințată în principal episcopilor, în timp ce prezbiterii, 'diaconii sau preoții slujesc, de regulă, în cadrul congregațiilor locale. Conducerea episcopală este ierarhică, avînd un colegiu al episcopilor sau un episcop principal, ca autoritate superioară. Bisericile romano-catolice, 'ortodoxe răsăritene și 'anglicane reprezintă principalele forme de conducere episcopală. Episcopul superior al Bisericii Romano-Catolice este papa de la Roma; al Bisericii Ortodoxe răsăritene este patriarhul de la Constantinopol, iar al Bisericii Anglicane, colegiul episcopilor în frunte cu arhiepiscopul de Canterbury.

epistemologie. Cercetare filozofică asupra naturii, a surselor, a limitelor și a metodelor cunoașterii. în filozofia apuseană, epistemologia a urmat două căi principale: raționalismul (cunoașterea se dobîndește prin folosirea de către minte a rațiunii și a logicii) și 'empirismul (cunoașterea se dobîndește prin acumularea de informații provenind de la simțurile interne și externe).

epoca patristică. De la grecescul *pater* („tată"). Epoca patristică se referă la primele câteva secole ale bisericii, de după scrierea NT, sau la Părinții bisericii și la scriitorii din acea perioadă (în general 100-750). Epoca patristică a început după moartea apostolilor și a fost urmată de Evul Mediu. Printre autorii patristici importanți, se numără spirite luminate, precum *Irineu, "Origen, *Tertullian, *Părinții capadocieni și *Augustin.

Erasmus, Desiderius (c. 1466-1536). Figură majoră din perioada Reformei, Erasmus, "umanist creștin, a căutat să introducă unele reforme în biserică, prin întoarcerea la studiul cărturăresc al Scripturii și al textelor grecești și latine din tradiția clasică. Una dintre contribuțiile majore ale lui Erasmus a fost editarea unui NT grec. Erasmus a oferit instrumentele pe care reformatori precum Luther și Calvin le-au folosit în efortul lor de a interpreta NT pe baza textului grecesc și în activitatea lor teologică.

erezie. Orice învățătură respinsă de comunitatea creștină și considerată contrară Scripturii, deci și doctrinei "ortodoxe. Cele mai multe învățături declarate eretice au de-a face cu natura lui Dumnezeu sau cu persoana lui Isus Hristos. Termenul *erezie* nu este folosit, în general, pentru a caracteriza credințele necreștine. Aceasta înseamnă că sistemele de credință precum "ateismul sau "agnosticismul sau religiile necreștine, precum budismul sau islamul, nu sînt, în sens tehnic, erezii. Termenul *erezie* este folosit îndeobște pentru a desemna orice credință care se pretinde a fi creștină și biblică, dar care a fost respinsă de Biserică și considerată pseudocreștină sau antiscripturală.

escaton, escatologie (consistentă [integrală], realizată, inaugurată). Termenul *eschaton* (derivat al adjectivului grecesc *eschatos* — „ultim", „final") se referă la apogeul final sau sfîrșitul istoriei, cînd Hristos Se va întoarce pentru a stabili împărăția Sa eternă de neprihănire și dreptate printre toate națiunile. Prin urmare, escatologia reprezintă studiul teologic care încearcă să înțeleagă direcția sau scopul suprem al istoriei, în progresul ei spre viitor, atît din perspectivă individuală (Ce se întîmplă cînd o persoană moare?), **cît** și din perspectivă colectivă (încotro se îndreaptă istoria și cum se va sfîrși?). În sec. XX, s-au dezvoltat cel puțin trei forme principale de escatologie. Escatologia consistentă, sau integrală, este concepția că învățătura lui Isus și a apostolilor a fost preocupată integral să proclame sfîrșitul iminent al istoriei. Escatologia realizată consideră că prima venire a lui Hristos este prezența deplină a împărăției lui Dumnezeu. Escatologia inaugurată consideră că prima venire a lui Hristos reprezintă începutul împărăției în prezent și recunoaște că împlinirea sau consumarea împărăției lui Dumnezeu urmează să aibă loc în viitor.

esență, *essentia*. Esența, care derivă de la verbul latin *esse*, „a fi", este natura fundamentală a unui lucru fără de care acel lucru nu ar fi ceea ce este. Esența, prin urmare, este nucleul a ceea ce face ca ceva să fie ceea ce este, și nu altceva. Termenul latin *essentia* a devenit important cu referire la natura lui Dumnezeu, mai ales în discuția despre "Trinitate, în cadrul căreia fiecare persoană — Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt — este părtașă aceleiași *essentia*.

estetică. Domeniu al filozofiei care încearcă să definească formal natura frumosului și să stabilească criteriile sau standardele conform cărora ceva poate fi considerat frumos. În teologia creștină, se consideră, de regulă, că frumosul reprezintă tot ceea ce reflectă în vreun fel caracterul și natura lui Dumnezeu. *Vezi și* etică.

eterna generare a Fiului. Expresie folosită pentru a descrie relația care există între prima și a doua persoană din "Trinitate. Despre Dumnezeu Tatăl se spune că îl generează pe Fiul în mod etern. Cu alte cuvinte, identitatea Fiului ca Fiu este definită în mod etern de relația Sa cu Tatăl. În mod similar, Tatăl este în mod etern Tată prin relația Sa cu Fiul. „Generarea" Fiului nu trebuie confundată cu ideea de concepție fizică sau naștere, prin care un tată uman concepe un fiu care nu exista înainte. Prin urmare, eterna generare a Fiului nu se referă la originea Fiului, ci caută să definească relația Fiului cu Tatăl.

eternitate, eternalitate. În sens absolut, eternitatea constituie tărîmul în care nu există început și nici sfîrșit. Ca termen înrudit cu ideea de timp, *eternitatea* reprezintă ceea ce se află dincolo de timp și nu este constrîns de timp. Eternalitatea, sau caracterul etern, prin urmare, este caracteristica sau atributul asociat numai cu Dumnezeu, deoarece Dumnezeu nu are moment de început sau de sfîrșit. Caracterul etern se aplică numai lui Dumnezeu și din altă perspectivă: numai Dumnezeu este necauzat.

etică. Domeniu al cercetării filozofice și teologice despre ceea ce constituie binele și răul, adică moralitatea, ca și despre ceea ce este viața corectă. Etica încearcă să ofere răspunsuri, principii și chiar un sistem orientativ, în căutarea unei vieți corecte sau în vederea unor acțiuni corecte în situații de viață generale sau particulare. În sens larg, sistemele etice sînt fie deontologice (cînd caută să influențeze comportamentul, prin stabilirea sau descoperirea a ceea ce este bun sau rău în mod intrinsec) sau teleologice (cînd caută să influențeze

comportamentul, printr-o înțelegere a rezultatelor sau a scopurilor pe care le au deciziile și comportamentul etic).

euharistie. Derivat al grecescului *eucharisto* („a mulțumi”). Termenul a fost folosit în tradiția creștină cu referire la unul dintre riturile centrale ale Bisericii, și anume comemorarea permanentă a ultimei cene pe care au avut-o Isus și ucenicii înainte de răstignirea Sa sau comemorarea răstignirii înseși. Așadar, euharistia este o sărbătoare a recunoștinței față de Dumnezeu pentru lucrarea răscumpărătoare a lui Hristos. Termenul *euharistie* (sau *mesă*) a fost, în general, folosit în tradițiile romano-catolică și anglicană, în timp ce tradițiile protestante preferă să vorbească despre această sărbătoare folosind denumirea de *Cina Domnului, "comuniune sau „frîngerea pîinii”.

evanghelic, Mișcarea Evanghelică, Mișcarea Neoevanghelică. Set de termeni derivați de la grecescul *euangelion*, „veste bună”. în sens general, *evangelic* desemnează preocuparea pentru nucleul esențial al mesajului creștin, potrivit căruia 'mîntuirea vine prin persoana și lucrarea lui Isus Hristos. în sens restrîns, sintagma *Mișcarea Evanghelică* a fost folosită pentru mișcarea transdenominațională și internațională care accentuează nevoia omului de a experimenta 'convertirea personală, prin credința în Hristos și în lucrarea Sa pe cruce, necesitatea unui angajament față de autoritatea Scripturii, considerată călăuză infailibilă pentru credința și practica creștină. *Mișcarea Neoevanghelică* reprezintă denumirea dată mai ales unui curent apărut printre creștinii nord-americani, în anii '40. Inițial, neoevanghelicii au fost interesați nu numai de proclamarea dimensiunii personale a Evangheliei, ci și a celei sociale — nevoia de a le face dreptate celor oprimați social, de a oferi sprijin și ajutor celor care suferă.

Evangheliile sinoptice, problema sinoptică. Evangheliile sinoptice sînt Matei, Marcu și Luca, deoarece prezintă multe asemănări, spre deosebire de Evanghelia după Ioan, care oferă o imagine destul de diferită (dar complementară) a lui Isus. Problema sinoptică se ocupă de relația și interdependența literară dintre cele trei evangheliile datorate materialului lor comun și a frecvențelor similarități textuale.

evangelizare postmortem. Credința că mesajul Evangheliei este accesibil și pentru cei care au murit fără a auzi Vestea Bună în această viață. Aceste persoane sînt mîntuite sau condamnate, pe baza răspunsului lor față de Evanghelie.

evidențialism. Metodă de apărare a credinței creștine ('apologetică), potrivit căreia datele din istorie și experiență (faptele) pot demonstra caracterul rezonabil al afirmațiilor creștine și, prin urmare, pot pregăti o persoană pentru credința în Hristos, îndepărtînd eventualele obstacole din calea credinței. Astfel, evidențialismul încearcă să ofere cît mai multe „dovezi” care să vină în sprijinul elementelor cruciale ale credinței creștine, precum învierea lui Hristos și acuratețea istorică a relatărilor biblice. evoluționism teist. Concepție despre dezvoltarea vieții pe pămînt, care încearcă să coreleze interpretarea Genesei cu teoria științifică a evoluției organice, prin adoptarea unei abordări neliterale a relatării despre Creație, dar susținînd deplina ei veridicitate, în calitate de Cuvînt al lui Dumnezeu. Evoluția teistă susține că, deși speciile au apărut în urma procesului de evoluție, Dumnezeu a coordonat dezvoltarea vieții. Așadar, evoluția a fost mijlocul folosit de Dumnezeu pentru a-Și realiza scopul divin de creare a vieții pe această planetă. Evoluționiștii teiști susțin, de regulă, doctrina creștină clasică despre creație, păcatul original, depravarea omului și nevoia lui de răscumpărare.

ex opere operato, ex opere operantis. Două expresii latine, folosite mai ales în dezbaterile despre eficacitatea 'sacramentelor. *Ex opere operato* înseamnă „din lucrarea făcută” și sugerează că un sacrament este eficace în împlinirea scopului său. Eficacitatea nu depinde de credința celui care primește harul prezent în act. în plus, conceptul sugerează că sacramentul este eficace și atunci cînd este administrat de o persoană păcătoasă sau de o persoană care nu este 'ordinată de biserică. *Ex opere operantis* înseamnă literal „din lucrarea celui care face lucrarea” și sugerează că sacramentul este eficace numai dacă este administrat corect de un preot sau slujitor ordinar de biserică, potrivit uzanțelor.

exclusivism. Orice teorie care susține că la 'mîntuire se ajunge doar prin Isus Hristos, excluzînd toate celelalte religii sau credințe. Exclusivismul susține, în general, și că o persoană trebuie să creadă în Hristos și să-L 'mărturisească în mod explicit, pentru a avea mîntuire. Drept urmare, exclusiviștii tind să respingă posibilitatea mîntuirii pentru cei care nu au auzit niciodată Evanghelia lui Isus Hristos. *Vezi și* inclusivism.

exegeză, eisegeză. în sens literal, „a extrage înțeles din” sau „a introduce înțeles în” text. Exegeza constituie procesul prin care se încearcă să se înțeleagă ce înseamnă sau ce comunică un text în sine. Termenul *eisegeză* este folosit în general în sens peiorativ, pentru a desemna practica de a impune unui text un înțeles preconceptual sau străin acestuia, chiar dacă acel înțeles nu ar fi putut exista în text la momentul scrierii.

exemplarism. Credința că viața și lucrarea lui Isus reprezintă, în principal, un exemplu care să-i învețe pe oameni cum să trăiască drept înaintea lui Dumnezeu, și nu un mijloc de a împlini ceea ce oamenii nu pot realiza pe cont propriu. Exemplarismul și-a atras mulți adversari, deoarece această teorie susține că oamenii, aflați în starea lor de păcat, au capacitatea de a se conforma caracterului și vieții lui Isus.

existențialism. Sistem filozofic care încearcă să definească ce înseamnă a fi om în termenii existenței (Cum trăiește omul?) și nu în termenii „esenței” (Ce este omul?). Existențialiștii consideră, în general, că nu există o esență comună întregii omeniri și că oamenii se definesc prin propriile lor acte și decizii libere. În consecință, existențialiștii tind să eleveze libertatea personală și accentuează nu atât nevoia de „a găsi” sensul vieții, cât de „a-i conferi” sens.

expiere. Credința că păcatul este anulat prin acoperire. Pentru creștini, expierea sugerează că moartea lui Hristos acoperă păcatele noastre. Cercetătorii biblici încearcă să stabilească dacă termenii grecești care derivă de la *hilaskomai* ar trebui să fie traduși prin „propitiere”, care denotă îndepărtarea miniei divine, sau ca „expiere”, care denotă ideea de acoperire a păcatelor sau de anulare a unei datorii. *Hilaskomai* este tradus uneori și prin sintagma „capacul ispășirii” sau „scaunul îndurării”.

extra nos. în traducere literală, din latină, „în afara noastră”. Expresia este adesea folosită cu referire la locul sau sursa mântuirii, considerată a fi cu totul în afara ființei umane. Cu alte cuvinte, faptul că mântuirea este *extra nos* înseamnă că ea nu are loc pe baza a ceva inerent omului, fie el act de voință sau gândire. Astfel, mântuirea *extra nos* afirmă că mântuirea este în totalitate un act al lui Dumnezeu, ceea ce înseamnă că Dumnezeu, în mod liber și suveran, revarsă mântuirea asupra unei persoane.

feminism. Orice mișcare sau curent care încearcă să accentueze sau să recupereze perspectivele feminine asupra realității și ale lumii. În teologie și în studiile biblice, feminismul în sens larg a căutat să arate atât caracteristicile feminine ale lui Dumnezeu, cât și modul în care Scriptura a fost adesea interpretată prin prisma unor presupoziii și concepte tendențioase masculine. În formele ei cele mai radicale, feminismul teologic susține că adresarea către Dumnezeu ar trebui să se realizeze prin titluri feminine (precum Zeiță sau Mamă) și că multe părți ale Bibliei, mai ales VT, sînt, în cel mai bun caz, patriarhale (și, prin urmare, irelevante) sau, în cel mai rău caz, antifeminine (și, prin urmare, opresive față de femei). În formele moderate, feminismul caută să introducă limbaje și perspective feminine în reflecția teologică despre Dumnezeu, fără a abandona însă titlurile tradiționale de Tată, Fiu și Duh, cu referire la Trinitate.

fenomenologie. Mișcare filozofică din sec. XX, asociată cu Edmund Husserl și discipolii săi. Fenomenologia s-a concentrat inițial asupra epistemologiei, adică asupra modului în care dobîndim cunoașterea esențelor sau a trăsăturilor esențiale ale lumii (proprietățile abstracte ale acestora) pe baza percepțiilor noastre despre realitățile concrete (ipostaze particulare ale acelor proprietăți). Fenomenologii și-au îndreptat apoi atenția către esența actelor umane mentale. În consecință, fenomenologia a ajuns să fie asociată cu studiul dezvoltării conștiinței umane sau a conștiinței de sine.

fideism. Concepția că problemele referitoare la adevărul religios și teologic trebuie acceptate prin credință, dincolo de exercitarea rațiunii. În formă extremă, fideismul consideră că folosirea rațiunii este înșelătoare. Fideiștii moderați consideră că rațiunea este nu atât înșelătoare, cât realmente incapabilă să conducă la adevăruri despre natura lui Dumnezeu și despre mîntuire.

fides qua creditor, fides quae creditor. în sens literal, „credința prin care se crede” și respectiv „credința care este crezută”. Sintagmele se referă la două aspecte ale credinței creștine: cel intern și cel extern. *Fides qua creditur* este mijlocul prin care se primește revelația de Sine a lui Dumnezeu (adică exercitarea încrederii în Dumnezeu, ca atitudine internă), în timp ce *fides quae creditur* este conținutul sau componența a ceea ce este revelat de Dumnezeu (adică acceptarea intelectuală a anumitor afirmații despre Dumnezeu). *Fides qua creditur* se referă la problema *modului* în care cineva crede în Dumnezeu; *fides quae creditur* se referă la *ce* crede cineva despre Dumnezeu.

fides quaerens intellectum. în sens literal, „credința în căutarea înțelegerii”. Expresia își are originea la *Anselm, în al său *Proslogion*, și a fost folosită pentru a ilustra relația dintre credința religioasă și rațiune. Pentru Anselm, problemele de religie și teologie pot fi înțelese numai dacă sînt mai întîi crezute, iar apoi se trece la o înțelegere intelectuală a lor. Cu alte cuvinte, credința precedă rațiunea nu numai cronologic, ci și logic.

fiducia. în traducere literală, „încredere”. în latină, *fiducia* se referă la natura esențială a credinței (latină[^]des);

exercitarea "creдинței presupune realizarea unui angajament de încredere. Deși sînt termeni apropiați, se deosebește de **assensus*, care se referă la acceptarea intelectuală a anumitor propoziții sau adevăruri. Credința biblică afirmă că sînt importante atît *fiducia*, cît și *assensus*. *Vezi și notitia*.

filioque. Termen latin care înseamnă, în mod literal, „și de la Fiul”. Sintagma *filioque* a devenit semnificativă, pentru că a fost adăugată defînirii Duhului Sfînt în 'Crezul de la Niceea-Constantinopol (381 d.Hr.) de către bisericile apusene (latine). Inițial, Crezul afirma că Duhul Sfînt purcede de la Tatăl, dar adăugarea expresiei *filioque* sugerează că Duhul Sfînt purcede atît de la Tatăl, cît „și de la Fiul”. Adăugarea expresiei *filioque* fără acordul bisericilor răsăritene a dat naștere unei aprige controverse și a devenit un factor major în schisma rezultată, între bisericile răsăriteană și apuseană din 1054 d.Hr.

filozofia analitică. Mișcare filozofică de la începutul sec. XX, care a căutat să înțeleagă modul în care o propoziție „înseamnă” ceva. Primii filozofi analitici (ex.: A.J. Ayer) au afirmat că propozițiile au sens numai dacă pot fi verificate sau falsificate în vreun fel, cel puțin la nivel teoretic. Acest lucru sugerează că afirmațiile religioase, etice și poetice sînt lipsite de sens, deoarece nu pot fi verificate sau falsificate. *Vezi și pozitivism logic*.

filozofie transcendențială, teologie transcendențială. Filozofie potrivit căreia transcendențialul constituie realitatea funda- mentală. Filozofia transcendențială caută să identifice condițiile pentru cunoașterea și experiența umană și susține incognoscibilitatea totală a realității ultime. Teologia transcendențială susține că oamenii sînt transcendenți (spirit și materie) datorită faptului că sînt orientați către orizontul infinit, misterios al ființei (Dumnezeu) și pot să se deschidă pentru a primi revelația divină.

formula calcedoniană. Concluzia teologică a conciliului ecumenic ținut la Calcedon (451 d.Hr.), care a încercat să lămurească relația dintre natura umană a lui Hristos și natura Sa divină. Biserica a acceptat formula calcedoniană ca declarație ortodoxă despre persoana lui Hristos. Această formulă mărturisește pe „unul și același Hristos, Fiul, Domn, singurul născut din Tatăl, cunoscut în două naturi în chip neamestecat, neschimbat, neîmpărțit, nedespărțit, deosebirea naturilor nefiind desființată nicidecum din cauza unirii [naturii umane și a celei divine]”.

fundamentalism, disputa fundamentalism-modernism. Mișcare din America de Nord, de la începutul sec. XX, care a încercat să mențină o adeziune fermă față de anumite „fundamente” ale creдинței creștine. **Fundamentalismul** a fost o reacție directă față de influența crescîndă a formelor „liberale” sau „moderniste” de creștinism, din ce în ce mai populare în seminarele și bisericile protestante americane. Disputa fundamentalism-modernism i-a opus pe moderniști, care de regulă respingeau elementele supranaturale ale mărturiei biblice, fundamentalistilor, care accentuau istoricitatea eveni- mentelor miraculoase relatate în Scriptură, inclusiv a *nașterii din fecioară și a învierii, și creдинța în A Doua Venire a lui Hristos.

fundaționalism. Termen care desemnează orice teorie a cunoașterii care caută un punct de pornire sau „o fundație” pe care să dezvolte cunoașterea. Această fundație poate lua forma unei propoziții sau set de propoziții irefutabile, pe baza cărora poate fi construită cunoașterea, prin folosirea unor raționamente logice întemeiate pe primele propoziții. Din punct de vedere istoric, se consideră că Rene Descartes este unul dintre cei mai mari filozofi fundaționaliști. Descartes își începe întregul sistem de cunoaștere cu faimoasele cuvinte *cogito ergo sum* („gîndesc, deci exist”). Alternativ, unii fundaționaliști (ex.: Friedrich "Schleiermacher) au încercat să întemeieze cunoașterea pe experiențe umane presupus universale.

gen literar, specie literară. Termeni care se referă la diferite tipuri de literatură. În interpretarea textelor, mai ales a Bibliei, cei mai mulți exegeți consideră că identificarea genului textului supus interpretării este crucială și că textul trebuie înțeles în lumina convențiilor comune tipice aceluia gen la momentul scrierii ei. Astfel, poezia nu trebuie să fie interpretată în același fel ca narațiunea istorică, nici profeția ca o epistolă (scrisoare).

glorie (slavă). Termen biblic folosit pentru a face referire la manifestarea măreață și inaccesibilă a prezenței imediate a lui Dumnezeu. Conceptul biblic de glorie are conotații de frumusețe și maiestate inefabile. În același timp, sugerează o „sfîntenie” pură și terifiantă, care confruntă păcătoșenia oamenilor. Potrivit NT, Hristos este gloria lui Dumnezeu, ascunsă însă, cel puțin în parte, vederii oamenilor, exceptîndu-i pe cei care manifestă creдинță în Hristos. Gloria lui Hristos este îndeosebi o consecință a învierii Lui din morți și a înălțării Lui la dreapta Tatălui.

glorificare. Stadiul final al procesului *mîntuirii, și anume "învierea trupului la A Doua Venirea a lui Hristos și

intrarea în împărăția eternă a lui Dumnezeu. La glorificare, credincioșii ajung să fie pe deplin conform imaginii și chipului Hristosului glorificat și sînt eliberați de cusururile fizice și spirituale. În urma glorificării, credincioșii nu vor mai cunoaște niciodată degenerarea trupească, moartea sau boala și nu se vor mai lupta niciodată cu păcatul.

glosolalie. Cuvînt compus din doi termeni grecești, care înseamnă „a vorbi în limbi” (de la *Med*, „a vorbi” și *glossa*, „limbă”). Glosolalia, abilitatea supranaturală de a vorbi în limbi neînvățate, este consemnată inițial în Scriptură ca eveniment din Ziua Cincizecimii (Fapte 2). Ulterior, apostolul Pavel spune despre ea că este un dar special, acordat de Duhul unor creștini, și că practicarea lui trebuie să edifice biserica. De-a lungul istoriei Bisericii, a existat o dezbatere continuă în jurul întrebării dacă glosolalia autentică a încetat după era apostolică sau dacă este un dar legitim, care trebuie practicat și astăzi.

gnosticism. Curent religios grecesc, timpuriu, de largă răspîndire, ale cărui influențe s-au simțit cu precădere în biserica sec. II. Mulți interpreți biblici consideră că anumite documente ale NT (precum 1 Ioan) constituie o încercare de a combate învățătura gnostică. Cuvîntul *gnosticism* vine de la grecescul *gnosis*, care înseamnă „cunoaștere”. Gnosticii credeau că au atins un tip special de iluminare spirituală, prin care au dobîndit un nivel de cunoaștere tainică, superioară, inaccesibilă neinițiaților. Gnosticii accentuau **tărîmul** spiritual, în detrimentul celui material, susținînd adesea necesitatea evadării din tărîmul material, considerat rău.

Grigore de Nazianz (c. 329-389), Grigore de Nyssa (c. 335-395). Doi teologi timpurii ai bisericii, care, alături de "Vasile cel Mare, sînt cunoscuți ca 'Părinții capadocieni. Ambii au avut o influență decisivă în dezvoltarea doctrinei ortodoxe despre 'Trinitate. Grigore de Nazianz a avut un rol semnificativ în identificarea termenilor distinctivi care să descrie fiecare persoană din Dumnezeire: Tatăl este nenăscut, Fiul este născut în mod etern, iar Duhul purcede. Grigore de Nyssa a contribuit la doctrina trinitară, prelucrînd detaliile distincției făcute de Vasile între o singură *ousia* („substanță” sau „esență”) a lui Dumnezeu și cele trei *hypostaseis* („persoane”) trinitare ale lui Dumnezeu.

hamartologie. Termen folosit pentru a face referire la analiza teologică a păcatului (de la grecescul *hamartia*, „păcat”). Hamartologia are ca obiect înțelegerea originii, a naturii, a amplorii și a consecințelor păcatului. Mai mult, hamartologia caută să înțeleagă modul în care se transmite păcatul în neamul omenesc, precum și modul în care se opune scopurilor lui Dumnezeu pentru creație.

har (comun, eficace, premergător). Unul dintre conceptele centrale ale Scripturii, harul desemnează acțiunile iubitoare ale lui Dumnezeu față de creație și față de omenire în special. Harul constituie revărsarea generoasă a dragostei lui Dumnezeu Tatăl spre Fiul, Isus Hristos. Pentru oameni, dovada cea mai clară a acestei iubiri o constituie acțiunea altruistă a lui Dumnezeu de a-L oferi pe Isus Hristos, pentru ca oamenii să poată intra într-o relație iubitoare cu Dumnezeu, prin împuternicirea lucrată de Duhul Sfînt. *Harul comun* se referă la faptul că Dumnezeu își extinde favoarea asupra tuturor oamenilor, prin grija Sa providențială, indiferent dacă aceștia îl recunosc sau îl iubesc. *Harul eficace* se referă la lucrarea specială a harului față de o persoană care, prin credință, vine la Hristos pentru 'mîntuire. Este actul special al lui Dumnezeu, care aduce mîntuire unei persoane. *Harul premergător*, deși adesea considerat sinonim cu harul comun, se referă în mod specific la concepția wesleyană potrivit căreia Dumnezeu le-a dat oamenilor de pretutindeni capacitatea de a răspunde favorabil Evangheliei, dacă hotărăsc aceasta.

har premergător. Sintagma desemnează prioritatea inițiativei generoase a lui Dumnezeu față de oameni. Termenul se referă așadar la acțiunea plină de har a lui Dumnezeu, manifestată în persoana și lucrarea lui Hristos și prezentă în viețile oamenilor prin medierea Duhului Sfînt, care precedă orice răspuns al omului la inițiativa lui Dumnezeu. Calvinistii consideră că harul premergător este harul special prin care Dumnezeu îl răscumpără, îl sfințește și îl glorifică pe credincios; ca atare, este revărsat numai peste cei pe care Dumnezeu îi alege pentru viață veșnică, prin credința în Isus Hristos. Pentru "Wesley (și pentru alți "arminieni), harul premergător este lucrarea Duhului Sfînt în inimile tuturor oamenilor, care le dă libertatea de a răspunde afirmativ Evangheliei; astfel, harul premergător poate fi acceptat sau respins, dar justificarea nu poate fi realizată fără el.

Harnack, Adolf von (1851-1930). Istoric al Bisericii și teolog german, cu numeroase contribuții în domeniul studiilor NT și în patristică (studiul gîndirii și scrierilor Părinților bisericii timpurii). Unul dintre argumentele centrale ale lui Harnack a fost că dezvoltarea doctrinei sau a 'dogmei în Biserica Primară a dus la îndepărtarea de învățăturile originare ale lui Isus și ale ucenicilor Săi. Prin urmare, Harnack a susținut că misiunea teologilor și a istoricilor bisericești este de a înlătura „coaja” culturală și dezvoltările istorice ale doctrinei, pentru a reveni la „miezul” inițial al Evangheliei, aflat în Isus. Pentru Harnack, miezul era proclamarea, de către Isus, a "împărăției lui

Dumnezeu. Această împărăție se întemeiază pe calitatea de Tată a lui Dumnezeu și pe înrudirea întregii omeniri; ea este adusă la îndeplinire de creștini, prin exercitarea unei neprihăniri mai înalte (dragostea).

harul irezistibil. Doctrină caracteristică majorității sistemelor teologice 'calviniste, potrivit căreia Duhul Sfânt lucrează în inimile celor "aleși de Dumnezeu, în așa fel, încât aceștia nu pot să se împotrivescă sau cel puțin nu vor să se împotrivescă "harului mântuitor de care Dumnezeu le face parte. Cei mai mulți teologi calviniști fac distincția între harul general al lui Dumnezeu (dăruit de Dumnezeu tuturor oamenilor, prin mărturia creației) și harul mântuitor, eficient sau eficace (care se adresează direct inimii, în așa fel încât oamenii răspund prin credință și care, prin urmare, este irezistibil).

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770-1831). Teolog și filozof german, care a susținut că „minte" sau „spiritul" (*Geist*, în germană) este singurul lucru real și că celelalte lucruri sînt produse ale „minții". Creația, prin urmare, este în esență produsul minții divine. Ca rezultat, susține Hegel, a cunoaște modul în care se desfășoară istoria înseamnă a înțelege modul în care lucrează mintea divină. Contradicțiile din istorie, fie de ordin logic, fie implicînd două națiuni aflate în opoziție și război, conduc întotdeauna la o înțelegere superioară, la o sinteză care transcende ambele părți.

Heiisgeschichte (istoria mîntuirii). Termen german care înseamnă „istoria mîntuirii". Termenul, creat de Johann Albrecht Bengel (1687-1752), a fost folosit pentru a descrie natura Bibliei ca relatare a modului în care Dumnezeu înfăptuiește *mîntuirea divină în istoria omenească. Susținătorii acestei abordări au respins ideea că Biblia este o colecție de „texte-dovadă" pentru elaborarea doctrinelor, considerînd că ea constituie istoria planului răscumpărător al lui Dumnezeu. La mijlocul sec. XX, mulți teologi au adoptat elementele unei abordări de tipul *Heiisgeschichte* în demersul interpretativ biblic (ex.: Oscar Cullmann, Gerhard von Rad), deși există și unele excepții notabile (ex.: Rudolf "Bultmann).

hermeneutica suspiciunii. Expresie folosită de filozoful francez Paul Ricoeur pentru a desemna practica interpretativă de a aborda textul cu întrebări sau „suspiciuni" față de autenticitatea sau veridicitatea lui. Și invers, hermeneutica suspiciunii permite textului să pună sub semnul întrebării presuposițiile și concepția despre lume și viață a cititorului.

hermeneutică. Disciplina care studiază principiile și teoriile referitoare la modul în care trebuie să fie interpretate textele, mai ales textele sacre precum Scriptura. Hermeneutica este preocupată și de înțelegerea rolurilor și a relațiilor unice dintre autor, text și cititorii inițiali și ulteriori.

homoiousios, homoousios. Termeni grecești folosiți în sec. III și IV în disputa despre relația lui Isus Fiul cu Dumnezeu Tatăl. Termenul *homoiousios* (literal, „de o substanță asemănătoare") a fost folosit de semiarieni, pentru a susține că Fiul este similar, dar nu identic în substanță cu Dumnezeu Tatăl. *Homoousios* (literal, „aceeași substanță") a fost folosit de *Atanasie și de alții pentru a susține că Fiul își derivă substanța de la Tatăl și, prin urmare, este părtaș aceleiași substanțe ca a Tatălui. *Homoousios* a devenit, în final, termenul acceptat ca învățătură 'ortodoxă.

Hristos, cristologie. Cuvîntul grecesc „Hristos" este echivalentul termenului ebraic *Mesia* și înseamnă „Unsul". în NT, termenul *Hristos* tinde să indice dumnezeirea lui Isus, deși acest înțeles nu aparține în mod intrinsec cuvîntului. Cristologia este acea ramură a teologiei care încearcă să răspundă la două întrebări principale: Cine este Isus? (problema identității Lui) și Care este natura și semnificația a ceea ce a realizat Isus prin întruparea Sa? (problema lucrării Lui).

hypostasis, unire ipostatică. Substantivul grecesc *hypostasis* a fost folosit prima dată de teologii răsăriteni din primele secole ale istoriei Bisericii, pentru a face referire la cele trei persoane ale Trinității. Părinții "capadocieni, *Vasile, în special, au susținut că Dumnezeu Se manifestă ca trei *hypostaseis* într-o singură **ousia* („esență" sau „substanță"). Deși util, termenul a dat naștere la confuzii. Teologii apuseni L-au descris pe Dumnezeu ca o singură **substantia* în trei *personae*, creînd confuzie prin faptul că *substantia* era echivalentul latin pentru *hypostasis*. Din punct de vedere tehnic, *hypostasis* se referă la fiecare dintre cele trei persoane trinitare distincte, care împărtășesc o singură natură sau esență divină. Unirea ipostatică este un alt concept cristologie important. La 'Conciliul de la Calcedon, din 451 d.Hr., Biserica a declarat doctrina unirii ipostactice, care constituie o încercare de a descrie alăturarea miraculoasă a umanității și a divinității în aceeași persoană, Isus Hristos, și anume că El este pe deplin divin și pe deplin uman.

iconoclasm. în sens literal, „distrugerea imaginilor". Iconoclasmul a apărut în istorie în sec. VIII, ca practică a

distrugerii imaginilor (icoanelor) lui Isus Hristos, aflate în locurile de adunare ale anumitor biserici creștine. Mulți creștini se închinau icoanelor, considerându-le reprezentări ale întrupării fizice a lui Isus Hristos. Controversa iconoclastă a început în 725 d.Hr., când împăratul Leon III a decis să distrugă icoanele, considerând că închinarea la icoane este idolatră și constituie o piedică în calea convertirii iudeilor și a musulmanilor.

idealism. Orice sistem filozofic care descrie natura realității din perspectiva spiritului și a minții, și nu a materiei sau a materialului. Unii idealiști susțin că întreaga realitate este produsul unei singure minți (sau *Geist*), și anume mintea lui Dumnezeu (idealism 'hegelian), pe când alții sugerează că realitatea este suma totală a multor minți (idealism berkeleyan). Potrivit altor filozofi, realitatea se prezintă ca ierarhie, iar tărîmul abstract al gândurilor și al ideilor este considerat „mai real” decât „mai puțin realul” tărîm concret al obiectelor fizice și al umbrelor obiectelor (idealism 'platonice).

iluminare. Lucrarea continuă a Duhului **Sfînt**, în comunitatea creștină și în persoana creștinului, de a-i ajuta pe credincioși să interpreteze, să înțeleagă și să se supună Scripturii. Iluminarea este atît o problemă de credință, cît și de adevăr intelectual — scopul Duhului în iluminare nu duce numai la acceptarea intelectuală a unor afirmații din Scriptură, ci și la convingerea voinței umane să se încreadă în Hristos și să I se supună.

Iluminism. Termen folosit, în principal, cu referire la curentul filozofic dominant printre intelectualii sec. XVII-XVIII. În sec. XVIII, filozoful Immanuel *Kant a definit Iluminismul ca „maturizare a omenirii”. Gînditorii iluminiști au respins autoritățile externe ca surse ale cunoașterii, substituindu-le cu rațiunea umană, ca mod suprem de a ajunge la înțelegerea lumii. Ca urmare, era iluministă a adus cu ea suspiciunea față de autoritatea Bibliei, „biserică, crezuri și orice 'dogme sau 'doctrine religioase.

imaculata concepție. Învățătura romano-catolică potrivit căreia Măria, mama lui Isus, a fost protejată în mod supranatural de contaminarea cu păcatul original, în vederea nașterii lui Isus ca Fiul al lui Dumnezeu. Învățătura a fost sugerată mai întîi de teologul *Duns Scotus, în sec. XIII, fiind declarată 'dogmă oficială romano-catolică (învățătură autoritativă) de Papa Pius IX în 1854.

imago Dei (chipul lui Dumnezeu). Termen care descrie unicitatea oamenilor, ca făpturi create de Dumnezeu. Potrivit relatării despre Creație din Genesa, Adam și Eva au fost creați după chipul și asemănarea lui Dumnezeu (Gen. 1:26-27). Teologii au vederi diferite cu privire la ce înseamnă de fapt chipul lui Dumnezeu, dar cei mai mulți sînt de acord că nu este vorba despre un chip fizic. Ci *imago Dei* include prezența voinței, a emoțiilor și a rațiunii; capacitatea de a gîndi și de a acționa creativ; sau capacitatea de a interacționa cu alții la nivel social. Potrivit Scripturii, *imago Dei* îi caracterizează doar pe oameni, iar chipul este, într-un anume sens, prezent chiar și după 'Cădere (vezi Iac. 3:9). Mai presus de toate însă, Hristos—și, prin extensie, toți cei care **sînt** în Hristos — reprezintă chipul lui Dumnezeu.

imanență. Idee potrivit căreia Dumnezeu este prezent în creație, apropiat acesteia și implicat în ea. Spre deosebire de 'panteism, care susține că Dumnezeu și lumea sînt una sau că Dumnezeu este „sufletul” (principiul animator) al **lumii**, teologia creștină susține că Dumnezeu este implicat constant în creație, fără a fi în vreun fel epuizat de creație și fără a înceta să fie divin. *Vezi fi* transcendență.

iminență. Termen care se referă, de regulă, la posibilitatea ca A Doua Venire a lui Hristos să aibă loc în orice moment. Potrivit conceptului de iminență, întoarcerea lui Hristos nu va fi precedată în mod necesar de anumite evenimente prestabilite, ceea ce elimină toate predicțiile care ar încerca să stabilească timpul sau data venirii Sale. După unii teologi contemporani, care propun reinterpretarea conceptului, *iminența* înseamnă că întoarcerea lui Hristos este aproape, în sensul că este următorul eveniment major în orarul istoric plănuț de Dumnezeu.

impasibilitate (apatheia). Caracteristica, de regulă asociată cu Dumnezeu, de a fi neinfluențat de circumstanțele pămîntești, temporale, mai ales de experiența suferinței și de efectele ei. Mulți teologi contemporani resping ideea de impassibilitate divină, sugerînd că ea reflectă mai degrabă concepții filozofice grecești decît concepții biblice. Totuși, Biblia afirmă clar că Dumnezeu nu poate fi influențat în nici un fel în raport cu decizia Sa de a fi credincios față de ceea ce a promis. Cu toate acestea, pare imposibil să-I atribuim lui Dumnezeu o impassibilitate totală, în lumina faptului că Isus Hristos, ca manifestare plinară a lui Dumnezeu, a cunoscut suferința pe cruce.

impecabilitate. A fi în întregime fără păcat sau incapacitate de a păcătui. Deși conceptul se aplică și cu referire la Dumnezeu triunitar, impecabilitatea îi este atribuită îndeosebi lui Isus Hristos, la viața și lucrarea Sa pămîntească. Deși Isus, fiind om pe deplin, a fost supus presiunilor ispitei ca orice alt om, despre El se spune că a fost impecabil fie pentru că era și Dumnezeu pe deplin, fie pentru că a rezistat ispitei.

imputare. Transfer de beneficii sau prejudicii de la un individ la altul. În teologie, *imputare* poate fi folosit în sens negativ, pentru a face referire la transferul de păcat și vină de la Adam către restul omenirii. Din perspectivă pozitivă, imputarea se referă la neprihănirea lui Hristos, transferată celor care cred în El pentru mântuire.

imuabilitate. Caracteristica de a nu suferi schimbare sau dezvoltare. Potrivit anumitor concepții despre Dumnezeu, realitatea divină este incapabilă să experimenteze schimbare în vreun fel. Unii teologi afirmă însă că acest concept nu constituie o învățătură biblică explicită, ci o influență a filozofiei grecești. Mulți teologi contemporani operează o distincție între caracterul etern neschimbător și credincios al lui Dumnezeu, pe de o parte, și capacitatea lui Dumnezeu de a răspunde în moduri diferite față de oamenii schimbători, aflați în dimensiunea pămîntească temporală, pe de altă parte.

inclusivism. Teorie despre *mântuire, care sugerează că, deși Dumnezeu îi mîntuiește pe oameni doar pe baza meritelor lui Hristos, nu toți cei mîntuiți au auzit Evanghelia sau L-au cunoscut pe Isus. Dumnezeu îi mîntuiește pe cei care, deși nu au auzit de Isus, răspund totuși pozitiv, pe măsura cunoașterii revelației despre Dumnezeu pe care o au. Această concepție se deosebește radical de 'exclusivism, potrivit căruia Dumnezeu îi mîntuiește numai pe cei care răspund conștient prezentării Evangheliei lui Isus Hristos, și de 'pluralism, care consideră că și religiile necreștine au valoare pentru mîntuire.

individualism. Tipar de gândire al culturii moderne apusene, potrivit căruia înțelesul vieții rezidă în capacitatea unei persoane de a gândi și de a face alegeri pentru ea însăși. Potrivit individualismului radical, o persoană se definește ca suma totală a preferințelor, a gândurilor și a emoțiilor sale, fără referire la vreo relație externă. Creștinismul apusean a început să fie dominat de individualism în epoca modernă, devenind, în principal, o tranzacție între individ și Dumnezeu; ca atare, nu se mai accentuează îndeajuns necesitatea relației credinciosului cu cei din comunitatea de credință și responsabilitatea lui **față** de biserică.

indulgențe. Practică a Bisericii Romano-Catolice medievale, potrivit căreia contribuțiile financiare față de biserică asigurau eliberarea unei persoane din "purgatoriu (locul de chin) și intrarea în fericirea cerească. Indulgențele, dar și alte practici, l-au determinat pe Martin Luther să pună la îndoială temeiul scriptural al multor învățături practicate de Biserica Romano-Catolică medievală. Astfel s-a declanșat 'Reforma protestantă, în cadrul căreia Luther a început să accentueze principiul că omul este declarat neprihănit exclusiv pe baza credinței în Hristos, fără nici o referire la faptele omenești meritorii.

ineranță. Ideea că Scriptura este complet lipsită de eroare. Toți teologii care folosesc termenul sînt, în general, de acord că *ineranță* se referă cel puțin la faptul că Scripturile sînt demne de încredere și autoritative, deoarece constituie Cuvîntul lui Dumnezeu, arătîndu-le oamenilor nevoia de *mîntuire și calea spre ea. Unii teologi afirmă însă că Biblia este și cu desăvîrșire corectă în tot ceea ce ne învață despre alte subiecte, precum știința și istoria.

infaibilitate. Incapacitate de a da greș în împlinirea unui scop predeterminat. În teologia protestantă, infaibilitatea este, de regulă, asociată cu Scriptura. Biblia nu va da greș în privința scopului ei suprem de a-L revela pe Dumnezeu și de a arăta oamenilor calea *mîntuirii. În teologia romano-catolică, infaibilitatea teologică se extinde și asupra învățăturii bisericii ('„magisterium" sau *„dogma"), aflată sub autoritatea papei, ca învățător suprem și cap pămîntesc al Trupului lui Hristos.

ispășire vicarială. În sens literal, „în locul". Termenul este folosit cu referire la faptul că Isus a murit „pentru noi", adică a luat asupra Sa consecințele păcatului omenească; teologii consideră că moartea Lui sacrificială, substitutivă, a reprezentat o ispășire *vicarială*.

infralapsarianism. *Vezi* sublapsarianism.

inspirație. Termen folosit de mulți teologi, pentru a desemna lucrarea prin care Duhul Sfînt îi împuternicește pe autorii umani ai Bibliei să scrie ceea ce Dumnezeu a dorit să transmită prin Scripturi. Teoriile care explică modul în care Dumnezeu a supravegheat procesul de formare a Scripturii variază de la dictare (autorii umani au îndeplinit funcția de secretari, consemnînd cuvînt cu cuvînt ceea ce a spus Dumnezeu), pînă la scrierea extatică (autorii umani au scris la nivelul cel mai înalt al creativității lor omenești). Majoritatea teoriilor 'evangelice despre inspirație susțin că Duhul Sfînt a călăuzit în mod divin scrierea Bibliei, îngăduind, în același timp, prezența unor elemente din cultura și contextul istoric al autorului, cel puțin în privința stilului, a gramaticii și a alegerii cuvintelor.

inspirație plenară. Concepție despre inspirația biblică, specifică *Reformei târzii; potrivit acestei teorii, Dumnezeu este autorul suprem al Bibliei. Mai exact, lucrarea de supraveghere a lui Dumnezeu, în procesul de inspirație, se extinde atât asupra Bibliei ca întreg, cât și asupra fiecărei părți din ea. Inspirația plenară susține că Scriptura, în forma recunoscută de Biserică, este autoritativă și utilă pentru credința și practica creștină.

intuiționism. Teorie filozofică potrivit căreia cunoașterea se dobândește parțial, dacă nu exclusiv, printr-o conștientizare mentală directă, care nu trece prin simțurile externe. Astfel, potrivit intuiționismului, cunoașterea nu este rezultatul observației prin văz, miros, pipăit, auz sau gust ('empirism), și nici nu rezultă din folosirea proceselor logice ale minții ('raționalism). Dimpotrivă, cunoașterea pătrunde în minte direct și în afara capacităților omenești raționale și observaționale.

ipoteza documentaristă. Cunoscută și sub numele de teoria IEDP, ipoteza documentaristă a apărut ca urmare a activității a doi cercetători ai VT: K. Graf și J. Wellhausen. Aceștia au sugerat că Pentateuhul (primele cinci cărți ale VT) este, de fapt, o compilație a cel puțin patru surse diferite: sursa iahvistă (I), sursa elohistă (E), sursa deuteronomistă (D) și sursa preotească (P). Ipoteza a stîrnit o mare controversă în rîndul teologilor conservatori, care consideră că Moise este autorul unic al Pentateuhului.

irenică. Practica de a dezbate și discuta doctrine creștine cu alți creștini de convingeri 'ortodoxe, dar care au unele vederi teologice diferite. Este vorba, așadar, de un proces amiabil, dar riguros, de reflecție teologică, în cadrul aceleiași comunități de credință. Irenica se află în opoziție cu 'polemica — practica de a dezbate, discuta și respinge ideile celor care se află în afara granițelor ortodoxe ale teologiei creștine și care insistă totuși să se considere creștini.

Irineu (c. 130-200 d.Hr.). Părinte bisericesc de limbă greacă, din perioada timpurie, care a slujit ca episcop, teolog și apologet și care a scris cu precădere împotriva erezilor 'gnostice ale vremii. Irineu este probabil cunoscut cel mai bine pentru doctrina recapitulării, potrivit căreia Hristos a venit „să însumeze” (recapituleze) tot ceea ce ar fi trebuit să fie oamenii, în special în lumina a tot ceea ce s-a pierdut prin păcatul lui Adam.

ispășire, teoriile ispășirii. *Ispășirea* se referă la actul prin care Dumnezeu rezolvă principala problemă a omului, păcatul. Atît VT, cît și NT afirmă că păcatul a rupt relația dintre Dumnezeu și omenire. Potrivit teologiei creștine, Dumnezeu a realizat calea restaurării, prin moartea lui Hristos. Deși Scriptura nu arată clar cum anume are loc această ispășire, printre teoriile ispășirii se numără: (1) 'teoria ispășirii ca influență morală — moartea lui Hristos pe cruce acționează ca exemplu pozitiv de dragoste în acțiune; (2) 'teoria ispășirii ca răscumpărare (*Christus victor*) — Hristos constituie prețul de răscumpărare prin care păcătoșii sînt răscumpărați de la Satana sau cîștigă victoria asupra răului; (3) 'teoria ispășirii ca satisfacție — prin moartea lui Hristos, onoarea lui Dumnezeu, prejudiciată în urma păcatului omenesc, primește satisfacția datorată; și (4) 'teoria ispășirii ca substituție penală — Hristos a luat, din punct de vedere legal, locul păcătoșilor, purtînd pedeapsa cuvenită nouă, pentru că noi am încălcat legile lui Dumnezeu.

ispășire limitată. Numită uneori și „răscumpărare specifică”, este concepția potrivit căreia moartea lui Isus a asigurat 'mîntuirea pentru un număr limitat de persoane (cei aleși), în opoziție cu învățătura potrivit căreia lucrarea crucii este menită pentru întreaga omenire („ispășirea nelimitată”). Ispășirea limitată a rezultat din dezvoltarea postreformată a doctrinei despre 'alegere, în cercurile calviniste. Adepții ei afirmă că, deoarece nu toți oamenii sînt mîntuiți, nu se poate ca Dumnezeu să fi intenționat ca Hristos să moară pentru toți. *Vezi și* teoriile ispășirii.

istoricism. Termen folosit pentru a descrie unul dintre cele două tipuri de teorii despre istorie. În primul caz, istoricismul este teoria potrivit căreia toate lucrurile pot fi înțelese cel mai bine considerîndu-le rezultat al dezvoltării istorice; ca atare, un lucru este ceea ce este datorită istoriei sale. În al doilea caz, istoricismul este credința că istoria progesează prin forțe implacabile și că istoricii pot prezice desfășurările istorice viitoare, pe baza unor modele observate în trecut.

Isus cel istoric. Desemnare a persoanei lui Isus, care se consideră că poate fi înțeleasă și investigată cu ajutorul instrumentelor și a metodelor moderne de abordare a studiului istoriei. „Isus cel istoric” este adesea pus în opoziție cu „Hristosul credinței”, adică acel Isus onorat și predicat în biserica creștină. Prin folosirea acestor sintagme, se dă de înțeles adesea că există o falie între ceea ce poate fi cunoscut despre persoana istorică a lui Isus, așa cum a existat El în fapt, și Isus cel proclamat de apostoli, așa cum este consemnat în documentele NT.

împăcare. *Vezi reconciliere.*

împărăție. Domnia dinamică a lui Dumnezeu, ca suveran peste creație. Deși rădăcinile termenului se află în VT, concepția creștină izvorăște cu precădere din proclamarea, de către Isus, a domniei iminente a lui Dumnezeu. Ca atare, împărăția constituie domnia divină a lui Dumnezeu, proclamată și inaugurată prin viața, lucrarea, moartea și învierea lui Isus și prin revărsarea subsecventă a Duhului în lume. În acest sens, Hristos domnește acum, iar împărăția lui Dumnezeu a sosit. În același timp, "Biserica așteaptă consumarea viitoare a domniei divine. Această dimensiune „deja" și „nu încă" a împărăției lui Dumnezeu sugerează că ea este atît o realitate dată (sau puterea divină aflată la lucru în prezent), cît și un proces care se îndreaptă către împlinirea sau desăvîrșirea viitoare.

înălțare. Cînd Hristos Și-a încheiat lucrarea pămîntească, a intrat în prezența Tatălui (Marcu 16:19; Luca 24:51; Fapte 1:9). Acest eveniment, numit înălțare, este semnificativ din cel puțin trei motive. În primul rînd, înălțarea a încheiat lucrarea pămîntească, vizibilă, a lui Hristos și a pregătit drumul pentru venirea promisă a Duhului Sfînt, ca să lucreze invizibil în Biserică. În al doilea rînd, în urma înălțării, Hristos stă la dreapta Tatălui, unde acum stăpînește ca Domn peste cosmos și slujește ca Mare Preot, mijlocind pentru poporul lui Dumnezeu (Ev. 7:24, 8:2). În al treilea rînd, înălțarea ne reamintește că Hristos Se va arăta din nou în mod vizibil din ceruri, la cea de A Doua Venire (Fapte 1:11).

înălțarea Măriei. Învățătură elaborată în cadrul gîndirii romano-catolice medievale, care sugerează că, la moartea ei, Măria a fost strămutată (înălțată), cu trupul și sufletul, în prezența cerească a lui Dumnezeu. Această doctrină a fost propusă de Papa Pius al XII-lea în 1950 ca *dogmă oficială romano-catolică. Nu există însă suport biblic pentru această învățătură. Teologii din alte tradiții teologice decît cea catolică o resping în general. *Vezi și imaculata concepție.*

închinare. Actul de adorare și lăudare a lui Dumnezeu, prin manifestarea aprecierii față de El, ca unul care merită cinste și slujire. Biserica trebuie să fie o comunitate a închinării (1 Pet. 2:5) și își exprimă închinarea în mod colectiv și public (liturgic) prin rugăciune, psalmi, imnuri și cîntece spirituale; prin citirea și prezentarea expozitivă a Scripturii; prin sacramente și prin trăirea individuală și colectivă în sfințenie și slujire.

îndreptățire (neprihănire). *Vezi dreptate; justificare.*

îndumnezeire. Conceptul există și în religiile necreștine antice, dar acolo termenul folosit este „zeificare", „deificare" și înseamnă înălțarea unui conducător omenesc la statutul de zeitate. În teologia 'ortodoxă răsăriteană, termenul

îndumnezeire este folosit pentru a caracteriza 'mîntuirea, așa cum este ea sugerată de 2 Pet. 1:2-4. 'Ortodoxia răsăriteană are grijă să facă distincție între îndumnezeirea credinciosului (ca „părtaș" la natura divină) și dumnezeirea lui Hristos (care este, de fapt, divin), precizînd că avem de-a face cu două categorii calitativ diferite.

întrupare. Concept teologic potrivit căruia Isus, Cuvîntul veșnic al lui Dumnezeu, a luat formă umană (Ioan 1). Mulți teologi descriu întruparea ca act voluntar și umil, prin care a doua persoană a Trinității, Dumnezeu Fiul, Și-a asumat umanitatea deplină și a trăit o viață omenească autentică. Doctrina 'ortodoxă despre întrupare afirmă că, asumîndu-și umanitatea, Hristos nu a suferit în nici un fel o pierdere a naturii divine, ci a continuat să fie pe deplin Dumnezeu. *Vezi și hypostasis, unire ipostatică.*

înviere. Învățătura și afirmația centrală și definitorie a credinței creștine este învierea lui Isus Hristos, pe care Dumnezeu L-a adus la viață dintre cei morți. Învierea morților se referă la promisiunea bazată pe învierea în trup a lui Isus că, într-o zi, toți credincioșii I se vor alătura lui Hristos în înviere. Credincioșii vor fi transformați, adică înnoiți moral și fizic, cu trupuri „spirituale" adecvate vieții veșnice cu Dumnezeu.

judecată. În sens larg, evaluarea pe care o face Dumnezeu cu privire la corectitudinea sau injustețea comportamentului omenesc sau angelic, prin raportare la standardul caracterului sfînt al lui Dumnezeu și al neprihănității Sale. În sens restrîns, *judecata* se referă la evenimentul viitor prin care Isus Hristos îi va judeca pe toți oamenii, drepti sau răi, pentru faptele făcute pe pămînt. NT arată că toți oamenii, creștini sau nu, vor fi judecați potrivit faptelor lor; totuși, creștinii vor fi acceptați în lumina lucrării pe care Hristos a realizat-o în beneficiul lor.

justificare, justificare prin credință (îndreptățire). Ca termen juridic (legal) referitor la achitare, *justificarea* se referă la actul divin prin care Dumnezeu îi face pe oameni, altfel păcătoși și vrednici de condamnare, acceptabili înaintea unui Dumnezeu sfânt și neprihănit. Această doctrină-cheie a 'Reformei, numită și „justificare prin har, prin credință”, susține că păcătosul este justificat (absolvit de pedeapsa și condamnarea pentru păcat) și repus în relație cu Dumnezeu, prin credință, exclusiv în temeiul harului.

justiție. în sens general, practica de a da răsplată sau pedeapsă pentru ceea ce se cuvine de drept unei persoane sau unui grup de oameni. Din perspectivă teologică, deoarece Dumnezeu este fără păcat și sfânt, justiția Lui cere ca toți oamenii și toate națiunile să-și primească pedeapsa pentru păcatele lor. în Hristos, cerințele justiției divine sînt împlinite și, ca urmare, indivizii pot găsi îndurare din partea lui Dumnezeu prin Isus Hristos, atunci cînd Duhul Sfînt îi atrage și îi convinge de păcat. Pe fondul acțiunilor juste ale lui Dumnezeu față de omenire, Dumnezeu cere ca oamenii să fie drepti unii cu ceilalți (Mat. 23:23) și să caute eliberarea celor oprimați pe motive etnice, sociopolitice sau de sex (Is. 58:6).

kairos. Unul dintre termenii grecești pentru „timp”. *Kairos* se referă în general la un anumit moment specific, care are o însemnătate crucială pentru viața omenească. Acest termen se află în contrast cu *kronos*, care desemnează trecerea cronologică a timpului. Un „moment-Zca/ros” deci constituie un eveniment istoric prin care Dumnezeu dezvăluie omenirii o dimensiune a scopurilor eterne ale *mîntuirii sau un eveniment esențial în lucrarea lui Dumnezeu cu oamenii. **Momentul-fcaz'ros** fundamental este evenimentul Hristos, adică viața, moartea și "învieră lui Isus, ca și întoarcerea Sa viitoare *Cparousia*).

Kant, Immanuel (1724-1804). Unul dintre cei mai mari filozofi ai tradiției apusene. Filozofia lui Kant s-a format din gîndirea "Iluminismului (care sublinia primatul rațiunii în viața omenească și în dobîndirea cunoașterii) și a avut o puternică influență asupra teologiei și a filozofiei din sec. XIX și XX. Potrivit lui Kant, cunoașterea omenească depinde de mîntea activă, iar teologia ar trebui să se facă avînd ca bază sentimentul nostru de condiționare morală.

kenoză, kenotism. Derivat al verbului grecesc *ekenosen* („S-a golit de sine”) din Fii. 2:7-11. Termenul *kenosis* se referă atît la golirea de Sine a lui Hristos în întrupare, cît și la acceptarea conștientă, de către El, a supunerii față de voia divină care L-a condus la moarte prin răstignire. Mulți teologi văd în acest termen o referire la alegerea lui Isus de a nu-Și exercita prerogativele și puterile pe care le deținea în virtutea naturii Sale divine. în sec. XIX, pornind de la această idee, unii gînditori au elaborat o *cristologie kenotică, potrivit căreia întruparea constituie golirea de Sine a Fiului preexistent, etern, care a devenit omenescul Isus. Această golire de Sine a presupus renunțarea la anumite atribute divine sau cel puțin la exercitarea independentă a puterilor Sale divine.

kerygma. în sens literal, „proclamare”. Termenul se referă la mesajul nou-testamentar fundamental al Evangheliei lui Isus Hristos (conținutul Cuvîntului predicat) sau la proclamarea acestui mesaj, mai ales prin predicare (actul de a proclama public Cuvîntul). Baza pentru *kerygma* rezidă în însăși predicarea lui Isus (Marcu 1:14-15), dar teologii se concentrează cu precădere asupra proclamării Bisericii Timpurii și a mărturiei acesteia despre persoana și lucrarea **lui** Isus ca Hristos.

Kierkegaard, Soren (1813-1855). Printre cei **mai** influenți scriitori filozofici și teologici moderni, Kierkegaard a pus accent pe adevărul și experiența subiective și nu pe idealurile universale. O consecință a dialecticii sale „existențiale”, după care individul se raportează direct la prezența **lui** Dumnezeu, este accentul său pe relația sufletului individual cu Dumnezeu, mergînd aproape pînă la excluderea ideii de comunitate creștină. în același timp, Kierkegaard leagă adevărul de subiectul individual cunoscător, și nu de obiectul exterior.

koinonia. Cuvînt grecesc, care înseamnă „părtășie”, „comuniune” sau „împărtășire”. Termenul se referă la comunitatea sau părtășia credincioșilor creștini care participă la viața lui Hristos, lucru posibil datorită Duhului. Această participare fundamentală indică, la rîndul ei, caracteristicile esențiale ale vieții laolaltă a creștinilor, care formează o comunitate a ucenicilor.

laicat. în sens literal, „oameni”. în accepțiunea sa tehnică, termenul se referă la întregul popor al lui Dumnezeu, constituit ca Trup al lui Hristos, dar a ajuns să fie folosit și cu referire la cei neordinați, în raport cu *clerul, care este ordinar.

legămînt, teologia legămîntului. *Legămîntul* se referă la actul prin care Dumnezeu stabilește în mod liber o relație mutual constrîngătoare cu omenirea. Prin legămînt, Dumnezeu revarsă binecuvîntări peste oameni, în mod condiționat și necondiționat. în mod condiționat, Dumnezeu îi binecuvîntează pe oameni în măsura în care aceștia împlinesc termenii legămîntului. Necondiționat, Dumnezeu revarsă binecuvîntări asupra oamenilor, indiferent de ascultarea sau neascultarea lor față de termenii legămîntului. Dumnezeu a făcut legămînt cu Noe, Avraam, Moise și David. Dar, mai presus de toate, Dumnezeu a împlinit aceste legămînt și a inaugurat Noul Legămînt în Hristos, care este pentru toți cei ce cred în El (Ev. 9:15, 27-28). Teologia legămîntului este sistemul teologic care îl prezintă pe Dumnezeu din perspectiva **legărnintelor**

încheiate de El și vede în istoria creației două legăminte mari: legământul faptelor și legământul harului. Teologii care susțin acest curent afirmă că, înainte de Cădere, Dumnezeu a făcut un legământ al faptelor cu Adam, ca reprezentant al întregii omeniri. Ca reacție la neascultarea lui Adam, Dumnezeu a stabilit un nou legământ prin al doilea Adam, Isus Hristos. Cei care își pun credința în Isus au parte de binefacerile acestui nou legământ al harului. *Vezi și teologie federală.*

Lege, legalism. Termenul *Lege* poate desemna VT în general, Tora (Pentateuhul sau primele cinci cărți ale Bibliei), Cele Zece Porunci sau cele câteva coduri de conduită prin care Israelul era identificat ca popor pus deoparte, care are o relație de legământ cu Dumnezeu. Isus a rezumat Legea în două porunci: să-L iubești pe Dumnezeu cu toată inima, cu tot sufletul și cu toată tăria și să-ți iubești aproapele ca pe tine însuși. Pavel declară că Legea este împlinită în Hristos, care îi izbăvește pe oameni de pedeapsa cu moartea. *Legalismul* este atitudinea care identifică moralitatea cu respectarea strică a legilor sau care consideră că adeviziunea față de codurile morale este cea care definește granițele unei comunități. Legalismul religios se concentrează asupra supunerii față de legi sau coduri morale în temeiul unor (false) presupuneri că o astfel de ascultare constituie mijlocul de a obține favoarea divină.

liber arbitru (voință liberă). Credința că acțiunile omenești sînt autocauzate. Ideea de liber arbitru pornește de la premisa că nu există cauze externe suficiente care să explice de ce o persoană acționează într-un fel anume. Potrivit teoriei liberului arbitru, acțiunile sînt alese, în ultimă instanță, chiar dacă persoana care alege știe că acțiunea aleasă va avea consecințe indozirabile.

liberalism. Mișcare din cadrul cercurilor 'protestante din sec. XIX și XX, care pleacă de la premisa că religia creștină poate fi reconciliată cu aspirațiile omenești pozitive, inclusiv dorința de autonomie. Liberalismul dorește să adapteze religia la gîndirea și cultura moderne. În consecință, potrivit liberalismului, dragostea divină se realizează cu precădere, dacă nu exclusiv, prin iubirea aproapelui, iar împărăția lui Dumnezeu ca realitate prezentă poate fi găsită în special în cadrul unei societăți transformate din punct de vedere etic. Unul dintre cei mai importanți teologi liberali timpurii a fost Albrecht "Ritschl. *Vezi și postliberalism.*

lipsa de păcat a lui Hristos. Doctrină potrivit căreia Hristos a fost fără păcat, nevinovat de orice încălcare a Legii și, prin urmare, capabil să facă voia Tatălui în sfințenie deplină. Dezbaterile timpurii despre lipsa de păcat a lui Hristos s-au concentrat asupra întrebării dacă ispitele Sale au fost reale, dat fiind "paradoxul că El era fără păcat și totuși putea fi ispitit. Miezul controversii a fost dacă Isus „putea să nu păcătuiască" (*potuit non peccare*) sau „nu putea să păcătuiască" (*non potuit peccare*). *Vezi și impecabilitate.*

literalism. Respectarea strictă a cuvîntului sau a înțelesului textului biblic, în interpretarea sau traducerea acestuia. În cazul interpretării, literalismul încearcă, în general, să înțeleagă intenția autorului, urmărind înțelesul cel mai clar și evident al textului supus analizei de către interpret. În traducere, literalismul este încercarea de a transmite cît mai fidel înțelesul textului biblic, prin cuvintele altei limbi. Literatură apocaliptică, apocalipticism. Anumite porțiuni ale Bibliei (inclusiv Daniel 7-12 și cartea Apocalipsei) sînt adesea clasificate ca *literatură apocaliptică*, gen sau tip de literatură iudaică ce a devenit populară în perioada intertestamentară și s-a extins pînă în perioada NT (c. 400 î.Hr.-100 d.Hr.). Scriitorii de literatură apocaliptică au căutat să dezvăluie „tainele cerești" cu privire la sfîrșitul lumii și la apariția fulgerătoare a împărăției lui Dumnezeu, care ar urma să distrugă împărăția răului. Scriitorii apocaliptici au folosit vedeniile, visurile și simbolurile ca instrumente pentru a revela ceea ce era ascuns. Prin *apocalipticism* se înțelege, de regulă, o mișcare sau ideologie socială izvorîtă dintr-un subgrup oprimat al unei societăți, antice sau moderne, care în definirea propriei identități, caută eliberarea de opresiune prin credința că realitatea viitoare este mai importantă decît starea de fapt actuală.

liturghie. De la grecescul *leitourgia*, termen legat de contextul jertfelor și care desemna slujirea preoțească asociată cu Templul (ex.: Luca 1:23). Ulterior, a ajuns să desemneze ritualul public oficial (sau neoficial) de închinare al bisericii, inclusiv *euharistia (sau comuniunea), botezul și alte acte sacre. Unele tradiții ecleziastice (romano-catolică, "ortodoxă răsăriteană, "anglicană) urmează un tipar fix de închinare (liturghia), în timp ce multe biserici protestante preferă un stil mai puțin structurat. Aceasta duce la distincția care se face uneori între bisericile „liturgice" și cele „neliturgice".

logocentrism. Denumire folosită de filozofi postmoderniști, precum Jacques Derrida, pentru metoda filozofică potrivit căreia *logosul* (cuvîntul sau limbajul scris) este purtătorul înțelesului. Derrida respinge premisa filozofică potrivit căreia limbajul uman poate să desemneze, să semnifice sau să reprezinte o "esență (sau prezență a ființei) cognoscibilă.

luteranism. Tradiție teologică și ecleziastică, bazată pe învățăturile lui Martin Luther (1483-1546), considerat inițiatorul *Reformei în Germania. Experiența „din turn" l-a convins pe Luther că esența Evangheliei constă în faptul că "justificarea vine doar prin harul lui Dumnezeu, apropiată prin credință (*vezi sola gratia; solafide*). Potrivit lui Luther, Dumnezeu îl

declară pe păcătos neprihănit prin moartea lui Isus, și nu prin merite sau fapte omenești. Credința presupune atât încrederea în darul de "mîntuire al lui Dumnezeu prin „meritele" lui Hristos, cît și acceptarea lui.

magisterium. Prerogativa Bisericii de a proclama și învăța vestea bună despre Isus. în multe tradiții bisericești, termenul se referă în sens specific la grupul de persoane, în general teologi prin vocație și oficiali ai bisericii, care posedă împreună autoritatea de a stabili conținutul doctrinei oficiale, al învățăturilor și al practicilor bisericii și de a-1 transmite altora. Termenul *magisterium* mai este folosit și cu un sens mai restrîns, pentru corpul teologic abilitat să dea învățătură în cadrul Bisericii Romano-Catolice; el este alcătuit din episcopii aflați sub autoritatea papei. Episcopii pot fi parte dintr-un *magisterium* „ordinar", cu caracter permanent. *Magisteriumul* extraordinar se întrunește cînd episcopii sînt reuniți în conciliu sau cînd papa proclamă o nouă "dogmă (*ex cathedra*).

maniheism. Religie din sec. III, fondată de filozoful iranian Mani, care credea că el este ultimul și cel mai mare profet, trimis să desăvîrșească religiile persană, creștină și, respectiv, budistă. Maniheismul este o formă de "gnosticism dualist, care promite "mîntuirea prin cunoaștere. în practică, el includea un "ascetism sever (descurajînd mai ales plăcerile fizice), pe motiv că cei nedesăvîrșiți sînt supuși renașterii fizice continue. înainte de a se converti, "Augustin a fost maniheu timp de nouă ani.

marcionism. Mișcare ce a început cu Marcion, în sec. II. Marcion a respins validitatea mărturiei VT pentru creștini, deoarece Dumnezeul VT era considerat incompatibil cu Dumnezeul iubitor revelat prin Isus. Adesea, cei care se concentrează asupra NT în predicarea sau învățătura pe care o dau și trec cu vederea faptul că VT este „leagănul" lui Isus și al credinței creștine (și care, prin urmare, nu recunosc importanța „originii iudaice" a lui Isus și a Bisericii Primare) sînt acuzați de marcionism.

mariologie. învățătură teologică despre Măria, mama lui Isus. în legătură cu Măria, Biserica Romano-Catolică a ajuns să accepte anumite învățături, care s-au dezvoltat prin tradiție, ca parte esențială a "dogmei (credește esențiale pentru toți catolicii). Printre aceste afirmații dogmatice se numără și "imaculata concepție, veșnica feciorie, lipsa de păcat, plinătatea harului și "înălțarea la cer.

marxism. Numit și materialism dialectic, marxismul constituie sistemul de principii politice, sociale și economice propuse de Karl Marx, care susținea că structurile socioeconomice ale unei societăți condiționează valorile, legile, obiceiurile și credințele esențiale ale acesteia. Doctrina marxistă mai include și teoria plusvalorii, iar practica avea drept scop stabilirea unei societăți fără clase. Marxismul a influențat unele curente ale teologiei contemporane, mai ales 'teologia eliberării.

materialism. Concepție filozofică potrivit căreia materia fizică este singura realitate sau categorie a existenței, deci tot ceea ce există constituie o manifestare a materialului (și nu o manifestare a minții). în accepțiunea populară, termenul se referă la goana după bani și posesiuni, ca scop central al existenței materiale. *Vezi și monism.*

mărturia lăuntrică a Duhului Sfînt [*testimonium Spiritus sancti internum*]. Lucrarea prin care Duhul Sfînt face posibilă încrederea omenească în veridicitatea Scripturilor în privința promisiunii lui Dumnezeu de a da 'mîntuire tuturor celor care exercită credința în Hristos. Cuvîntul și Duhul lucrează împreună ca o singură mărturie, dar în două dimensiuni: interioară și exterioară. Atunci cînd se dă citire Scripturii, aceasta mărturisește (în exterior) despre lucrarea **mîntuitoare** a lui Hristos pentru cei ce cred, iar Duhul Sfînt lucrează în credincios (în interior), oferindu-i o înțelegere spirituală a realității credinței. Doctrina mărturiei lăuntrice își are originea la 'Augustin și a fost susținută mai ales de teologii protestanți din timpul "Reformei și ulterior acesteia.

mărturisire, mărturisire de credință. *Vezi* confesiune, confesionalism; denominațiune.

medieval, teologie medievală. Privitor la perioada numită în general Evul Mediu, care este datat între începutul sec. VII și sfîrșitul sec. XVI. Teologia medievală a fost preocupată, în principal, de sistematizarea și organizarea adevărului creștin, așa cum a fost el formulat de gînditorii marcanți ai epocii 'patristice. Aceasta a dus, în cele din urmă, la scrierea marilor tratate teologice, care au cuprins întregul corpus de învățătură creștină. înflorirea maximă a teologiei medievale a venit în perioada de vîrf a Evului Mediu (sec. XII și XIII), mai ales prin activitatea lui **Toma** d'Aquino, care a scris "*Summa Theologiae* (sinteză a teologiei).

memorialism. Concepție asociată cu Ulrich *Zwingli, care consideră că 'Cina Domnului este un rit simbolic, reprezentînd (sau aducînd în memorie) jertfirea de Sine a lui Hristos pe cruce (precum și ultima cină cu ucenicii). Spre deosebire de ideea 'prezenței reale, îmbrățișată de teologii medievali și de Luther (ex.: teoria

'transsubstanțierii și a 'consubstanțierii), memorialiștii cred că prezența lui Hristos nu este localizată în elementele Cinei, ci în comunitatea credincioșilor reuniți, în concepția memorialiștilor, verbul „a fi” din cuvintele lui Hristos „Acesta este trupul meu... Acesta este sângele meu” (Marcu 14:22, 24) are sens figurativ și înseamnă „semnifică” sau „reprezintă”. Ca atare, prin această expresie, Isus nu Se referă în mod literal la dimensiunea fizică a trupului și a sîngelui Său, ci sugerează că elementele fizice sînt simboluri ale vieții Sale, care va fi jertfită pentru ei.

menoniți. Inițial, adepți ai lui Menno Simons (1496-1561), lider în cadrul grupării 'anabaptiste din sec. XVI. În spiritul tradiției 'bisericii credincioșilor, din care fac parte, comunitățile menonite nu au o declarație doctrinară comună și resping ideea de biserică națională, botezul copiilor mici și teoria 'prezenței reale a lui Hristos în 'elementele 'euharistiei. Sînt adepți ai pietății personale și colective, prin respectarea strictă a NT. În general, menoniții sînt pacifiști.

merit. Din punct de vedere teologic, *meritul* constituie dreptul pe care o persoană consideră că îl are de a fi răsplătită pentru faptele făcute pentru Dumnezeu. Deși în tradiția catolică meritul continuă să fie considerat o categorie creștină validă, reformatorii au respins-o, în favoarea doctrinei despre 'justificarea prin har, prin credință.

Mesia. Termen ebraic, care înseamnă „unsul”. Poporul lui Dumnezeu din VT anticipa venirea unei persoane unse de Duhul în vederea îndeplinirii funcției de rege și preot peste Israel. De aceea, în teologia iudaică (VT și **intertestamentară**), Mesia era considerat o persoană, supranaturală sau pămînfeseă, înzestrată de Dumnezeu cu puteri și funcții speciale, menită să fie eliberatorul și conducătorul 'escatologic al Israelului. Deși Isus a folosit rareori titlul în mod specific pentru Sine, denumirea NT de Mesia (grecește *Christos*) îi aparține numai lui Isus, atît ca titlu, cit și ca nume personal. **Isus** a fost Cel cu adevărat uns de Duhul Sfînt și, ca purtător al Duhului, are prerogativa de a revărsa Duhul peste cei care îl urmează. *Vezi și Hristos.*

metafizică. Explorarea filozofică a naturii ultime a realității, aflată dincolo de nivelul fizic (meta = dincolo). Preocupările metafizicii țin de domeniul 'ontologicului, adică încearcă să răspundă la întrebările referitoare la ceea ce face ca un lucru să fie „real” sau să aibă „existență”.

metaforă, teologie metaforică. Metafora este o figură de stil prin care cuvinte sau expresii care au un sens acceptat, literal, sînt folosite în locul altora, pentru a sugera o asemănare sau similaritate între ele. Potrivit teologiei metaforice, despre Dumnezeu nu se poate vorbi decît în metafore. Astfel, trebuie să folosim metafore pentru a vorbi despre modul în care îl experimentăm pe Dumnezeu („Transcendentul”); în consecință, Dumnezeu poate fi descris doar în termeni relaționali (adică prin limbajul relațional al metaforei). În plus, teologii metaforici, precum Sallie McFague, susțin, în general, că astfel de metafore sînt reprezentări condiționate cultural, create de mintea noastră, în încercarea de a face experiența inteligibilă.

metanarațiune. Ideea că există o narațiune globală și atotcuprinzătoare a omenirii, în care se încadrează toate narațiunile particulare (ex.: istoria *mîntuirii). Creștinii cred că narațiunea biblică despre *Creație-*Cădere-*răscumpărare-noua creație constituie o metanarațiune atotcuprinzătoare, deoarece istoria biblică reprezintă o narațiune a întregii omeniri. În acest sens, narațiunea biblică funcționează ca metanarațiune centrală în învățătura creștină.

metoda alegorică. *Vezi* alegorie.

metoda corelării. Metodă teologică prin care se încearcă alăturarea sau corelarea adevărului teologic și a întrebărilor filozofice sau culturale contemporane. Teologul care folosește această metodă consideră că întrebările respective oferă un „punct de contact” între încercarea omenească de a căuta adevărul și adevărul revelat al credinței creștine. Potrivit lui Paul Tillich (cărui i se atribuie, de regulă, sintagma), filozofia ridică întrebări și pune probleme care reflectă preocupările existențiale ale oamenilor. Teologia, la rîndul ei, încearcă să înțeleagă întrebările și să ofere un răspuns într-o manieră atît relevantă cultural, cît și fidelă față de mesajul creștin.

metodă teologică, metodologie. Procedură (sau set de proceduri), tehnică sau metodă sistematică de cercetare, folosită în dezvoltarea unei concepții teologice. Teologii sistematici tratează, în general, problemele de metodologie teologică în secțiunile de început ale tratatelor ('prolegomene). Astfel de întrebări metodologice includ adesea: Ce este teologia? Ce constituie o teologie validă, adevărată sau utilă? De ce este importantă teologia? Este teologia o știință? Care este fundamentul demersului teologic? Care sînt sursele (sau care este

sursa) teologiei? Care este modul corect de a construi un sistem teologic?

metodism. Inițial, sistem de credință întemeiat de John și Charles *Wesley și adepții lor, în sec. XVII. Această mișcare evanghelistă, revivalistă (de trezire spirituală), s-a răspândit în Marea Britanie, Statele Unite și în alte părți ale lumii. La început, convertiții erau integrați în grupuri și societăți foarte disciplinate, care puneau accent pe mărturisirea colectivă, rugăciune, slujire și sfințenia personală. Metodismul modern reflectă un angajament puternic față de implicarea socială. *Vezi wesleyanism.*

mileniu, milenism. Termen derivat de la cuvântul latin pentru „o mie”, care se referă la domnia de o mie de ani a lui Hristos, menționată în **Apocalipsa 20:1-8**. Există, în principiu, trei concepții despre ce înseamnă acest text: *premilenismul, "postmilenismul și "amilenismul. Spre deosebire de amileniști, potrivit cărora mileniul nu constituie literalmente o perioadă istorică de o mie de ani, atât post- cât și **premileniștii** sînt, tehnic vorbind, mileniști, deoarece ambele categorii anticipează că mileniul va avea loc într-un timp viitor (sau că a avut loc în trecutul recent). Milenismul mai este cunoscut și sub denumirea de *chiliasm*, derivată de la cuvântul grecesc biblic *chilias*, care înseamnă „o mie”. În teologia contemporană, chiliasmul este adesea folosit în sens restrîns, referitor la credința în întoarcerea premilenistă a lui Hristos.

misticism. Credință și practică prin care se caută ajungerea la o cunoaștere personală, experiențială (numită uneori și contemplativă) a lui Dumnezeu, printr-o unire sau întâlnire iubitoare cu Dumnezeu. Deși experiența mistică poate cuprinde uneori și o dimensiune psihofizică (viziuni, visuri sau revelații speciale), dimensiunea aceasta nu este necesară. Misticii creștini susțin în general că adevăratul test al experienței este roadă Duhului, care rezultă din ea, în viața misticului.

mișcarea bisericilor libere. *Vezi biserici libere.*

mișcarea „moartea lui Dumnezeu”. Mișcare teologică popularizată de teologii protestanți Thomas J. J. Altizer, William Hamilton și Paul van Buren, în anii '60. Potrivit acestor teologi, concepția tradițională despre Dumnezeu nu mai joacă nici un rol semnificativ în viața omului modern. Mișcarea a fost intens mediatizată de presa populară, dar a avut o viață relativ scurtă.

mișcarea pentru sfințenie. Curent manifestat în cadrul anumitor biserici protestante, pe la mijlocul anilor 1800, urmînd tradiția lui John "Wesley. Aceste biserici accentuau doctrina lui Wesley despre „sfințirea totală”, considerînd că viața de puritate a creștinului se desfășoară în două stadii: prin sfințirea inițială la 'convertire și printr-un al doilea eveniment de sfințire, ulterior, în viața creștină (numit adesea „a doua binecuvîntare” sau „sfințire totală”), în urma căruia creștinul este eliberat de robia naturii păcătoase, chiar dacă el continuă să trăiască într-un trup imperfect, într-o lume imperfectă.

mișcarea „teologiei biblice”. Ca disciplină, teologia biblică își are rădăcinile în activitatea lui Johann Philipp Gabler (1753- 1826), dar mișcarea „teologiei biblice” a apărut la mijlocul sec. XX, cînd cercetătorii biblici au încercat o abordare a problemelor legate de autoritatea textului, dar și găsirea unei unități interne în diversitatea corpusului biblic. Unii adepți ai mișcării au considerat că Biblia este o carte scrisă de oameni, care trebuie studiată folosind metodele comune studiului oricărei alte literaturi ("metoda istorico-critică), în timp ce alții au continuat să susțină autoritatea divină a Scripturii, considerînd că ea trebuie citită ca operă teologică. Deși voga mișcării „teologiei biblice” a trecut, efectele mișcării persistă în disciplina academică și pastorală care caută să dezvăluie mesajul Scripturii auditoriului contemporan.

mit. Termenul *mit* este cel mai adesea asociat cu ideea de fabulă sau de inautenticitate istorică (ficțiune) și nu cu ideea de adevăr și realitate obiectivă. De aceea, unii oameni folosesc termenul *mit* cu referire la orice parte a mesajului creștin care conține ceva supranatural sau miraculos (*vezi* Bultmann; demitologizare). Termenul poate fi folosit și pentru a desemna caracterul autentic, dar transcendent sau inefabil al revelației lui Dumnezeu, care trece dincolo de descrierea lingvistică rațională (*vezi* Brunner). *Mitul* poate avea și conotația de limbaj sau imagistică împrumutate de la miturile 'cosmologice/cosmogonice (ale creației) care vorbesc despre Dumnezeu.

mînia lui Dumnezeu. Reacția liberă, subiectivă și sfîntă a lui Dumnezeu față de păcat și față de răul și răutatea manifestate de făpturile create, aflate în opoziție cu Dumnezeu.

mîntuire. Termen cuprinzător, care desemnează activitatea lui Dumnezeu, față de creație și de oameni, de a face ca toate lucrurile să convergă spre scopul intenționat de Dumnezeu. Mai exact, mîntuirea presupune procesul

prin care Dumnezeu îi izbăvește pe oameni de puterea și efectele păcatului și ale 'Căderii, prin lucrarea lui Isus Hristos, pentru ca astfel creația în general și oamenii în particular să se poată bucura de plinătatea vieții menite de Dumnezeu.

moarte. Văzută din perspectivă teologică, *moartea* se referă la consecințele distructive ale intrării păcatului în lume. Una dintre consecințe este alienarea spirituală sau separarea de Dumnezeu. Ca urmare a păcatului, oamenii au parte și de moartea fizică; aceasta constituie o aducere aminte vizibilă și universală a efectelor permanente ale păcatului. Scriptura vorbește și despre „moartea a doua” (Ap. 2:11; 20:6, 14; 21:8): separarea finală a celor răi de prezența glorioasă a lui Dumnezeu, pentru veșnicie.

modalism. Numit și 'sabelianism. Modalismul este o erezie trinitariană, potrivit căreia Tatăl, Fiul și Duhul nu sînt „trei persoane distincte aflate în relație” ci doar trei moduri de manifestare a persoanei unice a lui Dumnezeu. Astfel, Dumnezeu lucrează în 'istoria mîntuirii ca Tată care creează și instituie Legea, ca Fiu care răscumpără și, respectiv, ca Duh care acordă harul.

modernism. Încercare de a armoniza creștinismul cu preocupările lumii moderne și ale oamenilor moderni. În cadrul romano- catolicismului, modernismul s-a manifestat ca mișcare liberală, la sfîrșitul sec. XIX, și a avut ca scop crearea unei relații mai apropiate între tradiția romano-catolică și concepțiile moderne (pe atunci) filozofice, istorice, științifice și sociale, mai ales prin minimalizarea credinței în supranatural. *Vezi și liberalism.*

modernitate. Concepție culturală despre lume și viață din sec. XIX și XX. Modernitatea este o moștenire a "Illuminismului, deoarece reflectă valorile și sistemele de credință ale acestuia. Una dintre trăsăturile distinctive ale modernității este credința că doar prin exercițiul rațiunii sîntem capabili să dobîndim cunoașterea, chiar și cunoașterea divinului, și că, prin intermediul unei astfel de cunoașteri, oamenii pot progresa, avînd posibilitatea ca, în cele din urmă, să creeze o ordine umană utopică (sau ideală).

moduri de a fi. Limbaj folosit de Karl 'Barth, proeminent teolog din sec. XX, pentru a descrie persoanele 'Trinității. Barth a recurs la acest limbaj ca reacție față de limitările pe care concepția psihologică modernă le impune asupra termenului *persoană*. Barth a pus sub semnul întrebării ideea triteistă, potrivit căreia Trinitatea se prezintă sub forma a trei centre personale de conștiință și voință distincte, separate unele în raport cu celelalte. El a accentuat că Dumnezeu unic există în mod simultan în trei „repetări” autodiferențiate, numite și „moduri de a fi”: Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt.

monahism. Mod de viață, în cadrul tradiției catolice și a celei 'ortodoxe răsăritene, care accentuează celibatul, viața în comunitate, sărăcia, închinarea comună, tăcerea și contemplarea. Mișcarea monahală a dus la apariția mănăstirilor, locuri în care călugării puteau să trăiască și să muncească împreună, de regulă izolați de societate.

monarhianism. Mișcare din sec. II și III, care pleda pentru menținerea 'monoteismului și a unității (*mono-arche* = „o singură sursă”) Dumnezeirii. Negînd realitatea distinctă personală a Fiului și a Duhului, această concepție defensivă a degenerat într-o erezie antitrinitară. S-au dezvoltat două forme de monarhianism: 'adopționismul, sau monarhianismul dinamic, potrivit căruia Isus este un simplu profet, umplut cu Duhul Sfînt și „adoptat” de Dumnezeu; și 'modalismul (sau 'sabelianismul), potrivit căruia Isus este unul dintre modurile prin care Dumnezeu ni Se revelează.

monism. Orice filozofie antidualistă, care face apel la un singur principiu unificator, pentru a explica tot ce există. La întrebarea „Cît de multe lucruri sînt reale sau există?”, monismul răspunde „O singură realitate sau un singur lucru” sau „Un singur/e/ de lucru cu multe lucruri diferite în această categorie” (monismul atributiv). În esență, monismul nu îngăduie distincția dintre Dumnezeu și creație.

monoteism. Credința într-un singur Dumnezeu (*mono-theos*), spre deosebire de credința în mai mulți zei (politeism). Monoteiștii recunosc, de regulă, realitatea altor puteri supranaturale (ex.: îngerii și demonii), dar cred că toate aceste puteri sînt, de fapt, sub controlul sau autoritatea unui Dumnezeu unic suprem. Monoteismul, cu diferitele sale forme, constituie învățătura iudaismului, a creștinismului și a islamului.

montanism. Mișcare profetică din sec. II, care a accentuat întoarcerea 'iminentă a lui Hristos și a impus credincioșilor o moralitate strictă, în așteptarea și pregătirea pentru sfîrșitul lumii. Denumirea mișcării provine de la liderul ei, Montanus, care, împreună cu cîteva femei, funcționa ca profet al grupării. Deși liderii ei nu au intenționat ca profețiile să submineze autoritatea Bibliei, mișcarea a fost considerată eretică de autoritatea bisericească a vremii. Părintele bisericesc Tertullian s-a alăturat, în cele din urmă, grupării montaniste.

narațiune, teologie narativă. Începînd cu anii '70. a apărut o abordare teologică nouă, potrivit căreia conceptul de povestire și de om ca povestitor constituie motivul central al reflecției teologice. Adepții teologiei narative (ex.: Gabriel Fackre, Hans Frei, Stanley Hauerwas, George Stroup) susțin că ne putem construi identitatea personală atunci cînd poveștile noastre individuale se îmbină cu narațiunea transcendentală a comunității religioase și, în cele din urmă, cu narațiunea care le cuprinde pe toate, a istorici 'mîntuirii.

nașterea din fecioară (concepția virginală). Doctrină potrivit căreia Duhul Sfînt L-a conceput pe Isus în pîntecele Măriei, fără participarea unui tată pămîntesc.

nașterea din nou. *Vezi* regenerare.

naturalism, teologie **naturală.** *Naturalismul* desemnează uneori o formă de *ateism și 'materialism, potrivit căreia universul „natural” (alcătuit din energie și materie și bazat pe legi naturale) este suma întregii realități, tăgăduind astfel libertatea omului, valorile absolute și, în cele din urmă, sensul "existențial. Ca teorie etică, naturalismul susține că judecățile etice izvorăsc din sau își au temeiul în universul însuși sau în „modul natural de a fi al lucrurilor”. Teologia naturală susține că oamenii pot dobîndi, cu ajutorul rațiunii umane, o anumită cunoaștere despre Dumnezeu, observînd ordinea creată, un locus al 'revelației divine.

necaz, necazul cel mare. *Vezi* tribulație.

nemurire. în sens simplu, incapacitatea de a înceta să existe sau capacitatea de a exista etern. în acest sens, Dumnezeu este singura ființă cu adevărat nemuritoare, deoarece Dumnezeu a existat dintotdeauna și nu va înceta să existe. Unii teologi susțin însă că sufletele oamenilor sînt create de Dumnezeu nemuritoare în mod intrinsec, pe cînd alții susțin că sufletul devine nemuritor în mod extrinsec, după ce primește „viață veșnică” prin 'mîntuire. în ambele cazuri, s-a căzut de acord că toți oamenii, fie neprihăniți, fie răi, sînt supuși morții fizice, ca o consecință a păcatului, și astfel sînt, fără excepție, muritori din perspectiva vieții pămîntești. 'Nemurirea pe care o primesc oamenii se datorează exclusiv voinței și puterii lui Dumnezeu.

nemurire condiționată. Crediința că existența eternă a sufletului omenesc depinde de acțiunea generoasă a harului lui Dumnezeu de a o susține. Adepții 'nemuririi condiționate sugerează că sufletul omenesc primește viață veșnică doar ca un dar și că cei care nu primesc darul vieții veșnice (cei nemîntuiți) vor înceta să existe la un anumit moment după moarte, fie imediat, fie după judecata finală. *Vezi și* anihilaționism.

neoortodoxie. Mișcare protestantă de la începutul sec. XX (avînd ca reprezentanți, printre alții, pe Karl 'Barth, Emil 'Brunner, Reinhold și H. Richard 'Niebuhr), izvorîtă din ideea că 'liberalismul protestant a adaptat în mod nelegitim Evanghelia la știința și cultura modernă, pierzînd în acest proces accentul clasic asupra 'transcendenței lui Dumnezeu și asupra Cuvîntului Său. Ca atare, gînditorii neoortodocși au promovat întoarcerea la principiile esențiale ale teologiei Reformei și ale Bisericii Primare (în special primatul Scripturii, depravarea omului și lucrarea lui Dumnezeu în Hristos), ca bază pentru proclamarea Evangheliei în context contemporan. în același timp, au luat în serios critica "iluministă a "ortodoxiei și au respins "scolastica protestantă. Teologii neoortodocși au folosit adesea o abordare "dialectică, prin care au căutat să ajungă la adevăruri teologice prin juxtapunerea unor formulări aparent contrarii, considerate adevăruri paradoxale (ex.: oamenii sînt căzuți și depravați și totuși sînt liberi și răspuzători înaintea lui Dumnezeu).

neoplatonism. Ultimul stadiu al filozofiei grecești (asociată cu Plotin), care i-a influențat considerabil pe unii gînditori ai Bisericii Timpurii, în special pe *Origen și "Augustin. Neo- platonistii considerau că toate lucrurile constituie o emanație a principului transcendent Unu, fiind menite să se întoarcă în acel Unu, printr-un proces de purificare. neprihănire (îndreptățire). *Vezi* "dreptate.

neprihănire (dreptate) originară. *Vezi* păcat originar. nestorianism. Erezie condamnată de Conciliul de la Efes (431 d.Hr.). Nestorianismul și-a luat numele de la Nestorius, episcop de Constantinopol, care susținea că, deși Isus Hristos a fost o singură persoană (Dumnezeu și om uniți), cele două naturi ale Sale (umană și divină) coexistau și deci erau separabile. O consecință a acestei concepții a fost că suferința lui Isus pentru omenire a fost considerată un act al lui Isus în umanitatea, dar nu în dumnezeirea Sa.

Niebuhr, Reinhold (1892-1971). Una dintre cele mai proeminente voci din spectrul teologic american la mijlocul sec. XX. Respingînd "liberalismul, Niebuhr și-a concentrat atenția asupra "antropologiei creștine, considerînd că aceasta îl prezintă pe om ca ființă căzută, dar și liberă. Niebuhr a fost interesat și de relevanța

creștinismului pentru problemele sociale contemporane. În opoziție cu ceea ce el considera a fi „utopismul moral” (optimismul nestăvilat) al liberalismului, Niebuhr a propus „realismul creștin”, adică încercarea de a realiza ceea ce este posibil în mod realist, și anume un context mai just decât cel precedent (justiție proximală), și nu inaugurarea unei ordini sociale perfecte, pe care o considera irealizabilă, din cauza că sîntem ființe căzute. *Vezi și neortodoxie.*

nihilism. În general, respingere totală (și, *in extremis*, distrugere) a credințelor și a valorilor asociate cu structurile sociale morale și tradiționale. Din punct de vedere filozofic, nihilismul reprezintă o atitudine de scepticism total față de afirmațiile de deținere a adevărului obiectiv. Potrivit nihilismului, cunoașterea depinde numai de experiența senzorială, de aceea revendicările teologice și morale sînt lipsite de sens.

noetic. Referitor la, bazat pe sau legat de intelect sau procesul cunoașterii.

nominalism. Teorie a cunoașterii, care contestă realitatea obiectivă a principiilor universale, susținînd că „universalile” sînt simple concepte, care nu au altă realitate decât existența lor în mintea individului. Această teorie este uneori atribuită gînditorului medieval William de Occam (*vezi și briciul lui Occam*).

noncompatibilism. *Vezi* compatibilism.

nonfundaționalism. Concepție potrivit căreia cunoașterea nu se prezintă sub forma concluziilor unor principii primare indubitabile (*vezi fundaționalism*), ci sub forma unui set de credințe care alcătuiesc, prin îmbinare, un model inter- conectat (ex.: „rețeaua de credințe”), susținîndu-se reciproc.

normă. În „etică, standard autoritativ sau principiu de acțiune corectă, care grevează asupra membrilor unui grup. Normele au rolul de a controla, reglementa sau călăuzi comportamentele sau atitudinile considerate acceptabile în cadrul unui grup, contribuind astfel la definirea lui de ansamblu. În teologie, norma determină forma și conținutul formulărilor doctrinare. Protestanții apelează, în general, la o singură normă, Scriptura, care stă deasupra tuturor celorlalte norme. Astfel, Biblia devine „norma normelor” (*norma normam*) pentru reflecția și dezvoltarea teologică.

notitia. Termenul latin pentru cunoaștere sau familiarizare cu ceva sau cineva. În teologie, *notitia* a ajuns să facă referire la unul dintre aspectele credinței (celelalte fiind *'assensus* și *'fiducia*). Pentru a crede în Hristos, o persoană trebuie să fie mai întîi familiarizată cu mesajul Evangheliei.

numinos. Termen inventat de teologul german Rudolph Otto, după cuvîntul latin *numen*, pentru a descrie esența experienței religioase, ca întîlnire cu prezența „sacralului”. Numinosul include aspecte ale rațiunii și ale moralității. El poate fi „simțit” și descris, însă nu se pretează la o definiție riguroasă.

Occam, William de. *Vezi* briciul lui Occam.

oikonomia. Termen grecesc, care înseamnă „economie” sau „administrare”. În teologie, termenul se referă la istoria mîntuirii sau la planul și grija (administrarea) providențială ale lui Dumnezeu față de creație. În sens restrîns, *oikonomia* a devenit sinonimă cu principalele evenimente din planul de mîntuire al lui Dumnezeu, mai exact mîntuirea lui Hristos și trimiterea Duhului.

omiletică. Disciplină teologică, preocupată de înțelegerea scopului și a procesului de pregătire și susținere a predicilor. Omiletică încearcă să integreze o înțelegere a locului predicatorului, a predicii și a audienței. Omiletică are ca scop, de asemenea, să-i ajute pe predicatori să se pregătească spiritual pentru predicare, să elaboreze predici conforme Scripturii și să le prezinte în mod relevant, din punct de vedere cultural.

omnipotență. Atribut care desemnează capacitatea lui Dumnezeu de a face tot ceea ce este în acord cu caracterul și ființa Sa, în vederea împlinirii planului divin pentru creație. Omnipotența lui Dumnezeu este demonstrată, în principal, prin preschimbarea, de către Dumnezeu, a răului în bine. Acest aspect este evident mai ales în moartea lui Isus, care, deși a fost un act al unor oameni răi, a devenit mijlocul prin care Dumnezeu face posibilă mîntuirea omului.

omniprezență. Atribut care se referă la calitatea lui Dumnezeu de a fi prezent pretutindeni în creație, în același timp. Mai corect ar fi, probabil, să considerăm că, prin omniprezența, toate lucrurile sînt prezente în raport cu Dumnezeu. Prin urmare, nu există nimic în univers care să se afle dincolo de cunoașterea (și grija) lui

Dumnezeu.

omnisciență. Atribut care denotă faptul că Dumnezeu cunoaște toate lucrurile. Omnisciența înseamnă că toate lucrurile sînt prezente în mintea divină; Dumnezeu are o cunoaștere directă a tot ce există în creație.

ontologie. Ramură a 'metafizicii, preocupată de natura ființei. A vorbi despre ceva din punct de vedere ontologic înseamnă a face referire la natura sa esențială, opusă aspectelor lui epistemologice. Așadar, ontologia se concentrează asupra ființei și a 'esenței, spre deosebire de 'epistemologie, care vorbește despre modul în care oamenii dobîndesc cunoașterea.

ordinare. De la verbul latinesc omonim, care înseamnă „a pune în ordine” sau „a numi în funcție”. *Ordinarea* se referă, în genere, la numirea într-o funcție oficială de slujire, însoțită adesea de punerea mîinilor. În tradițiile romano-catolică și ortodoxă, ordinarea (hirotonirea) este considerată un 'sacrament. Cele mai multe biserici fac ordinari pentru activitatea de slujire și de conducere pastorală. Unele biserici fac ordinari și pentru alte oficii, precum cel de episcop (ex.: cele catolice și anglicane) sau cel de 'diacon (unele biserici baptiste). Ocazional, termenul este asociat cu 'alegerea și 'predestinarea efectuate de Dumnezeu.

ordo salutis. În latină, „ordinea mîntuirii”, adică succesiunea evenimentelor din programul salvific al lui Dumnezeu. Deși atît tradiția reformată, cit și cea catolică susțin că "mîntuirea vine doar prin Hristos, ele diferă drastic în privința conceptului de *ordo salutis*. În tradiția 'reformată, *ordo salutis* include aspecte precum chemarea eficace, 'regenerarea, "credința, "justificarea, 'sfînțirea și 'glorificarea. Biserica Romano-Catolică însă „administrează harul” prin 'sacramentele prescrise, botezul, confirmarea, 'euharistia, penitența, căsătoria sau ordinarea și vindecarea, cunoscută anterior sub numele de ungere extremă (ritul pregătitor pentru moarte).

Origen (185-254 d.Hr.) Teolog și învățat de limbă greacă al Bisericii Timpurii. Origen a apărut cu strășnicie credința creștină "ortodoxă, atît în predicile sale, cit și în monumentalele sale lucrări. Totuși, unele dintre speculațiile și abordările sale teologice ale Scripturii au atras condamnarea lui ca eretic în 553 d.Hr., la Conciliul al II-lea de la Constantinopol. Concepțiile sale trinitare contradictorii au stat la baza atît a "arianismului, cît și a viitoarei teologii ortodoxe trinitariene. Una dintre cele mai cunoscute moșteniri ale sale este ideea de „generare eternă a Fiului”; potrivit acesteia, din eternitate, Tatăl îl generează pe Fiul. Această generare nu este un act în timp, ci unul etern.

ortodoxie. În sens literal, „dreaptă mărire” sau „dreaptă credință” (în opoziție cu "erezia). În acest sens, ortodoxia presupune concordanța, în doctrină și închinare, cu credința creștină (în spațiul catolic, conformitate față de biserică), așa cum e mărturisită de Scriptură, de scriitorii creștini timpurii și de învățăturile, "crezurile și "liturgia oficiale ale Bisericii. Termenul *ortodoxie* este folosit, în sens restrîns, pentru a face referire la tradiția "ortodoxă răsăriteană.

ortodoxie răsăriteană. Ramură a creștinismului, care pune un accent deosebit pe păstrarea doctrinelor formulate de Părinții bisericii și rezumate în învățătura celor șapte concilii ecumenice din sec. IV-VIII. Deși are învățături care sînt comune romano-catolicismului și "protestantismului (doctrina despre "Trinitate), ortodoxia răsăriteană se caracterizează prin trei elemente distinctive majore: (1) teologia "apofatică, potrivit căreia Dumnezeu este dincolo de înțelegerea rațională, iar omul îl poate cunoaște doar ca „viziune lăuntrică luminoasă”; (2) concepție trinitară conform căreia Duhul purcede numai de la Tatăl (ca în formularea originară a "Crezului niceean), nu și de la Fiul (c în versiunea apuseană a Crezului); și (3) "mîntuirea ca procfi de "îndumnezeire, adică de participare la natura divină. *Vezi și filioque.*

ousia. Termenul grecesc pentru „substanță” sau „ființă”. Gîndirea trinitariană sugerează că Fiul își derivă *ousia* de la Tatăl, dar ceea ce este Fiul este și Tatăl aidoma (*vezi homoousios*). În formularea doctrinei despre "Trinitate, "Părinții capadocieni au declarat că Dumnezeu este o singură *ousia*, dar în trei *hypostaseis*.

panenteism. Credința că ființa lui Dumnezeu include și pătrunde întregul univers, astfel că totul există în Dumnezeu. Spre deosebire de "panteism, panenteiștii declară că ființa lui Dumnezeu nu este epuizată de univers, ci este mai mare decît acesta. Dumnezeu este afectat de fiecare eveniment din univers, de aceea cunoașterea lui Dumnezeu se schimbă și crește. În același timp însă, Dumnezeu își menține integritatea personală și realitatea deplină.

panteism. În sens literal, din grecește, „totul este Dumnezeu”. Potrivit panteismului, Dumnezeu și universul sînt,

în esență, identici. Mai exact, *panteismul* caracterizează legătura apropiată dintre lume și realitatea divină, ca în cazul anumitor religii, precum hinduismul. O variantă a panteismului consideră că Dumnezeu este „sufletul” universului, acesta din urmă fiind „trupul” Său. În accepțiunea religiilor panteiste, experiența alienării de ceilalți și de divin este doar o iluzie.

paradigmă, schimbare de paradigmă. O paradigmă este o structură conștientă sau inconștientă de gândire, credință și acțiune. Schimbarea de paradigmă presupune o schimbare în cadrul acestei structuri, rezultând în capacitatea de a percepe și gândi lucrurile diferit și, prin urmare, de a răspunde într-o manieră radical nouă sau diferită. Acești termeni au dobândit o largă circulație prin intermediul scrierilor de filozofie a Științei ale americanului Thomas Kuhn.

Paradox. O contradicție aparentă. Un paradox poate apărea sub forma unei afirmații aparent contradictorii, sub forma unor afirmații multiple care se contrazic reciproc sau sub forma unei afirmații care se află în contradicție cu judecata sănătoasă sau cu o atitudine larg răspândită. Credința creștină afirmă câteva paradoxuri — adevăruri independente, aparent ireconciliabile și totuși puse alături prin credință. Un exemplu citat deseori este credința că Isus a fost divin pe deplin și om pe deplin. Teologii încearcă adesea să elucideze aceste aspecte aparent paradoxale ale credinței.

parousia. Termen grecesc folosit pentru a desemna A Doua Venire a lui Isus Hristos, la sfârșitul istoriei. În mod literal, termenul înseamnă „prezență”. Prin extensie, a ajuns să desemneze întoarcerea lui Hristos, momentul în care va fi prezent pe deplin față de lume sau când prezența Sa va fi revelată de deplin.

patripasianism. Termen format din cuvintele grecești *pater* (tată) și *pascho* (a suferi). Patripasianismul constituie o specie timpurie de 'modalism și sugerează că Dumnezeu unic (Tatăl) S-a întrupat ca Fiul, S-a născut dintr-o fecioară, pentru a suferi și a muri pe cruce. Credința a fost declarată eretică de Biserica Primară.

păcat. Necredință, neîncredere și respingere categorice a lui Dumnezeu și înlăturare a Lui din centrul realității. Potrivit Bibliei, păcatul este atât starea de despărțire și de alienare de Dumnezeu a omului căzute, cât și neascultarea deliberată a omului față de voia lui Dumnezeu, manifestată în gândire sau fapte concrete. Ca parte inerentă a condiției umane, păcatul este universal, manifestându-se atât colectiv, cât și individual.

păcat original, dreptate (neprihănire) originală. În sens strict, păcatul original este starea de alienare față de Dumnezeu, în care se nasc toți oamenii. În contrast, dreptatea originală (sau neprihănirea originală) este starea de inocență care i-a caracterizat pe Adam și Eva, înainte de căderea în păcat. Astfel, deoarece nu se răzvrătiseră încă față de Dumnezeu, primii oameni erau neprihăniți (drepti, fără păcat) în fața lui Dumnezeu. Din perspectivă istorică, concepția despre păcatul original a pus în discuție modul în care păcatul lui Adam îi afectează pe oameni, și anume prin transmiterea naturii căzute a lui Adam sau prin faptul că Dumnezeu impută păcatul lui Adam și urmașilor acestuia.

Părinții capadocieni. Grup de teologi care au scris între 'Conciliul de la Niceea (325 d.Hr.) și 'Conciliul de la Constantinopol (381 d.Hr.). Părinții capadocieni au luat atitudine față de erezia ariană și au formulat doctrina ortodoxă despre 'Trinitate. Membrii grupului au fost 'Vasile de Cezareea (c. 330-379), 'Grigore de Nyssa (c. 330-395) și 'Grigore de Nazianz (c. 330-389). Formula trinitariană a Părinților capadocieni afirmă că Dumnezeu este „trei persoane [*hypostaseis*] într-o singură 'esență [*ousia*].” *Vezi și arianism, Arius.*

părtășie. *Vezi comuniune.*

pedobotez (botezul copiilor mici). Practica de a boteza copii mici, care nu sînt considerați suficient de mari pentru a-și verbaliza credința în Hristos. Există câteva concepții cu privire la semnificația botezului copiilor mici. Unii creștini îl consideră actul prin care se realizează 'regenerarea; alții îl consideră un simbol al harului lui Dumnezeu, care se extinde asupra copilului înainte de răspunsul său personal; alții sugerează că, asemenea 'circumciziei din VT, botezul copiilor mici marchează copilul ca membru al 'legămîntului.

pelagianism. Învățătura a călugărului britanic Pelagius (c. 354-415), potrivit căreia efortul uman și meritele pot aduce 'mîntuire, fără harul divin. Pelagius a fost combătut cu vehemență de părintele bisericesc 'Augustin.

penitență. În tradiția catolică, 'sacramentul "reconcilierii, prin care penitentul este împăcat cu Dumnezeu și cu biserica, în urma iertării păcatului. Deseori, reconcilierea are loc după ce păcătosul penitent îndeplinește niște

acte prescrise, ca semn al pocăinței.

Pentecoste, pentecostalism. Inițial, în perioada VT, Pentecostele (Cincizecimea) constituia apogeul Sărbătorii Săptămânii. Ulterior, Biserica a ajuns să sărbătorească Pentecostele (Cincizecimea), adică Rusaliile, ca aniversare a revărsării Duhului Sfânt peste ucenici, la cincizeci de zile după "învierea lui Isus. Pentecostalismul este o mișcare apărută la începutul sec. XX, care pune accent pe „botezul în Duhul Sfânt", după convertire, ca experiență pentru toți credincioșii, însoțită de *glosolalie (vorbirea în limbi) —semnul inițial al botezului. Din perspectivă istorică, pentecostalii au avut un caracter misionar, în parte datorită faptului că primii pentecostali susțineau că un scop central al botezului în Duhul este de a-1 înzestra pe credincios cu putere pentru evanghelizare.

perihoreză. *Vezi circumincesiune.*

perseverarea sfinților. Porunca Scripturii de a stăruii în dragostea de Dumnezeu și de a suporta cu răbdare încercările, mai ales în fața persecuției. În teologia "calvinistă, perseverarea (sau păstrarea) sfinților se referă la credința că cei cu adevărat aleși vor rămâne credincioși pînă la sfîrșit. Teologia 'evanghelică recentă a început să pună problema modului în care trebuie echilibrată doctrina despre siguranța veșnică (toți cei care L-au acceptat pe Hristos ca Mîntuitor vor avea parte de veșnicia cu Dumnezeu, indiferent de conduita personală de după convertire) cu chemarea biblică adresată credincioșilor de a persevera, adică de a nu fi neascultători sau de a nu cădea de la credință. *Vezi și arminianism, Arminius; calvinism, Jean Calvin.*

persoană. Termenul este folosit cu referire la oameni, pentru a desemna o ființă vie, înzestrată cu libertate, conștiință și capacitatea de a avea relații cu alte persoane etc; termenul mai este folosit cu referire la Dumnezeu, considerat, prin excelență, personal, dar și cu referire la cei trei membri ai "Trinității. Cînd se face referire la individualitatea personală triunică a lui Dumnezeu, termenul *persoană* nu are conotația psihologică modernă și **nici** nu se referă la trei dumnezei separați. Ci caracterul personal al membrilor Trinității se manifestă prin relațiile lor.

personalism dialogic. Termen folosit pentru a desemna încercarea lui Martin Ruber de a face distincție între două tipuri de relații: relația *Eu-Tu (I-'thou)* și relația *Eu-El (I-It)*. Relația Eu-Tu se caracterizează prin reciprocitate între persoanele aflate în conversație; în relația Eu-El, o singură persoană acționează ca subiect cunoscător, iar *El* funcționează ca obiect care trebuie cunoscut. Pentru Buber, adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu este o relație dialogică Eu-Tu, ceea ce înseamnă că Dumnezeu nu este un obiect de studiu, ci un subiect activ, care intră în conversații și relații mutuale cu oamenii.

pietism. Abordare biblică și experiențială a vieții creștine, potrivit căreia apropierea personală a credinței și o viață de sfințenie sînt mai importante decît structurile formale ale teologiei (doctrinile) și ale ordinii bisericești. Pietismul a apărut ca mișcare în cadrul Bisericii Luterane din Germania, încercînd să corecteze simpla acceptare a doctrinei, care, în opinia pietiștilor, duce la o „ortodoxie moartă". Philipp Jacob Spener (1635-1705) este adesea considerat părintele pietismului german. Spener a căutat să aducă schimbări în biserică, întemeind mici grupuri de credincioși pioși (*collegia pietatis*) care se întîlneau pentru edificare mutuală.

platonism. Sistem filozofic fondat de filozoful grec Platon, care a influențat considerabil gîndirea apuseană (inclusiv creștină). Filozofia lui Platon se bazează, în principal, pe concepția despre forme, "cosmologie și "nemurire. Potrivit lui Platon, lucrurile create sînt copii imperfecte ale „formelor" transcendente, obiective și eterne, dintre care cea mai înaltă este forma lui Dumnezeu. Cunoașterea omenească este înnăscută și poate fi actualizată prin reflecție rațională și maieutică socratică. La moarte, corpul eliberează sufletul întemnițat, care este apoi capabil să contemple adevărul în forma lui pură.

pluralism. Concepție care pledează pentru un sistem social propice autonomiei și dezvoltării continue a diverselor grupuri religioase, etnice, rasiale și sociale, în cadrul sistemului. În teologie, adepții pluralismului sugerează că există mai multe căi spre Dumnezeu, mai multe expresii ale adevărului despre divinitate și mai multe mijloace de a ajunge la mîntuire, toate valide în egală măsură.

pneumatologie. Ramură a doctrinei creștine, care se ocupă de Duhul Sfânt. Cuvîntul derivă de la grecescul *pneuma* („duh") și *logos* („învățătură"). Pneumatologia explorează persoana și lucrarea Duhului, mai ales implicarea Duhului în *mîntuirea omului.

polemică. Arta de a purta dispute sau controverse (apărarea unei teze cu ajutorul logicii formale). Polemica

poate însemna și respingerea vehementă a unei concepții sau poziții opuse. În teologie, *polemica* se referă adesea la încercarea de a dovedi superioritatea învățaturii creștine asupra rivalelor ei, prin intermediul unei prezentări sistematice, ordonate a sistemului de credință creștin (o 'teologie sistematică) care să arate atât consecvența internă a doctrinei creștine, cât și congruența dintre ea și cunoașterea omenească luată ca întreg. *Vezi și irenică.*

posse peccare, posse non peccare. *Vezi* impecabilitate; lipsa de păcat a lui Hristos.

postliberalism. Mișcare teologică de la sfârșitul sec. XX, care respinge primatul experienței umane, adoptat de vechiul 'liberalism, și restaurează ideea de tradiție comunitară, ca mijloc de control în teologie. Inițial, postliberalismul a fost asociat cu gânditori precum George Lindbeck, care au respins atât concepția 'fundamentalistă, cât și pe cea liberală despre natura doctrinei (ca fiind ori propoziții adevărate în mod obiectiv, ori expresii ale experienței religioase subiective), în favoarea concepției că doctrinele constituie „reguli de bază” ale comunității religioase.

postmilenism. Concepția că A Doua Venire a lui Hristos va urma 'mileniului. Postmileniștii susțin că mileniul va veni ca urmare a influenței morale și spirituale a predicării creștine în lume. Aceasta va duce la 'convertiri numeroase, un rol mai important al Bisericii în lume, aducând prosperitate pămîntească, rezolvarea rezelor sociale și îmbrățișarea pe scară largă a valorilor creștine. Răul se va diminua pînă la A Doua Venire a lui Hristos, care va marca și 'învierea din morți și 'judecata de apoi.

postmodernism. Termen folosit pentru a desemna o amplă gamă de evoluții culturale și intelectuale în societatea apuseană de la sfârșitul sec. XX. Etosul 'postmodern este caracterizat de respingerea valorilor moderniste și de neîncredere față de pretensele principii universale raționale instituite de epoca 'Iluminismului. Postmoderniștii sînt, în general, adepți ai 'pluralismului și pun preț pe diversitatea religiilor și a concepțiilor despre lume și viață, caracteristice societății contemporane.

pozitivism logic. *Vezi* pozitivism, empirism logic.

pozitivism, pozitivism logic, empirism logic. Pozitivismul este concepția filozofică potrivit căreia nu putem dobîndi altă cunoaștere decît cea percepută direct prin simțuri. „Cunoașterea pozitivă” provine din știință, și nu din speculație, care este asociată cu 'metafizica și teologia. Pozitivismul *logic* a devenit o concepție antimetafizică în cadrul filozofiei moderne, sugerînd că funcția centrală a filozofiei este analiza limbajului. Folosind cercetarea științifică drept paradigmă a cunoașterii umane, pozitivii logici au respins afirmațiile metafizice, ca fiind lipsite de sens.

pragmatism. Sistem filozofic potrivit căruia fiecare adevăr sau idee are consecințe practice, acestea constituind un test critic pentru veridicitatea lui. După unii pragmatişti, nu există surse transcendente ale adevărului; prin urmare, adevărul și valorile sînt strîns legate de utilitatea lor pentru individ sau pentru societate.

praxis, ortopraxie. Praxisul reprezintă expresia practică a cunoașterii dobîndite prin intermediul experienței concrete sau în urma reflectării asupra ei. Ortopraxia, care înseamnă literal „practică dreaptă”, reprezintă trăirea practică a adevărului credinței creștine, în dragoste și dreptate, după ce acesta a fost cunoscut și experiat.

precunoaștere. Termen biblic (de la grecescul *prognosis*) care înseamnă, în sens literal, „a cunoaște dinainte”. Unii teologi consideră că precunoașterea se referă la alegerea de către Dumnezeu a unor oameni sau a unui grup de oameni cu care stabilește o relație de iubire. Precunoașterea, înțeleasă în acest sens, este mai mult decît simpla cunoaștere a evenimentelor înainte ca ele să se întîmple (deși acest aspect este inclus), deoarece Scripturile par să folosească termenul mai degrabă în sens relațional decît cronologic. Astfel, precunoașterea lui Dumnezeu implică dispoziția favorabilă a lui Dumnezeu față de anumiți oameni, chiar înainte de existența acestora.

predestinare. Precunoașterea și determinarea suverană ale lui Dumnezeu. Unii teologi leagă predestinarea divină de evenimentele centrale din 'istoria mîntuirii, considerînd că mai ales moartea lui Isus a fost prestabilită de Dumnezeu, în teologia 'calvinistă, doctrina predestinării susține că, din eternitate, Dumnezeu a ales anumiți oameni, pentru a-i aduce în pîrtășie eternă cu El. Unii calviniști adaugă că Dumnezeu a predestinat (sau rînduit) restul omenirii pentru *damnare.

preexistentă (sufletului). Concepție platonice, preluată de 'Origen și de alți părinți de limbă greacă, potrivit căreia sufletul există la Dumnezeu înainte de naștere, fiind apoi repartizat unui trup (prin care se maculează), ca

pedeapsă pentru păcatul de a fi privit către pământ.

premilenism. Concepția că 'mileniul urmează întoarcerii lui Hristos. În concepția unor premileniști, mileniul va începe în mod supranatural și cataclismic, fiind precedat de semne ale apostaziei, predicarea Evangheliei în toată lumea, război, foamete, cutremure și apariția 'Antihristului și a marii 'tribulații. Atunci Isus Se va întoarce și va domni pe pământ cu sfinții Săi, timp de o mie de ani, perioadă în care va fi pace, lumea naturală nu va mai fi blestemată, iar răul va fi suprimat. După o răzvrătire finală, Dumnezeu va zdrobi răul pentru totdeauna; va judeca pe cei necredincioși, care acum vor învia; și va întemeia cerul (raiul) și iadul.

preocupare supremă. Idee propusă de Paul 'Tillich, potrivit căreia fiecare om urmărește ceea ce are importanță supremă pentru el. Tillich a sugerat că preocuparea supremă a oamenilor, „sau ceea ce îi preocupă în mod suprem”, este Dumnezeu lor. În acest sens, fiecare om este religios în mod inerent.

preoția tuturor credincioșilor. Principiu al 'Reformei, potrivit căruia toți creștinii credincioși au privilegiul și libertatea de a sta înaintea lui Dumnezeu în comuniune personală, prin Hristos, primind direct iertare, fără a fi nevoiți să recurgă la intermediari umani. Ca preoți (1 Pet. 2:5,9), credincioșii aduc în mod direct jertfe de laudă și recunoștință lui Dumnezeu și răspund nevoilor altora. Slujitorii ordinați, la rândul lor, nu diferă de ceilalți credincioși ca statut spiritual, ci doar ca funcție în care sînt numiți.

presupoziționalism. Varietate a apologeticii 'evangelice clasice, asociată adesea cu gândirea lui Cornelius Van Til. Presupoziționalistii susțin că orice sistem de credințe se bazează pe anumite presupozii fundamentale (asertiuni neverificabile, care trebuie crezute pentru a conferi sens experienței). Ca urmare, cele mai bune mijloace ale apologeticii creștine nu constau în a dovedi anumite asertiuni, precum cele despre existența lui Dumnezeu, istoricitatea 'învierii sau autoritatea Bibliei. Ci apologetul presupozitionalist creștin explorează presupozitiile de bază ale sistemelor de credință rivale, cu scopul de a arăta că experiența omenească are sens pe deplin doar atunci cînd este văzută în lumina învățăturilor de bază ale credinței creștine.

prezența reală a lui Hristos în euharistie. Credința că Isus Hristos este prezent în mod fizic și sacramental în pîinea și vinul de la Masa Domnului sau Sfînta împărtășanie. Temeiul biblic pentru această concepție se găsește în interpretarea literală a cuvintelor prin care Isus a instituit sacramentul: „Acesta este trupul Meu [...] Acesta este sîngele Meu” (Marcu 14:22, 24), precum și în presupusa aluzie la 'euharistie, din discursul lui Isus despre Pîinea Vieții (Ioan 6:53-58). Prezența reală este susținută de luterani și de romano-catolici (cu diferențe considerabile însă). *Vezi și* consubstanțiere; transsubstanțiere.

principiul Scripturii. Biblia citită și înțeleasă în calitate de Cuvînt al lui Dumnezeu. Potrivit principiului Scripturii, asociat cu teologii protestanți, credințele și practicile Bisericii trebuie să fie întemeiate în Scriptură și să-și derive autoritatea de la aceasta.

prolegomene. Observații prefațatorii: prezentare critică sau eseu formal, cu rolul de a introduce sau interpreta o lucrare amplă, în teologie, termenul *prolegomene* se referă la aspectele metodice, prezentate de regulă în primele secțiuni ale unei lucrări de teologie *sistematică, referitoare atît la natura și misiunea teologiei, cît și la natura și punctul focal al revelației. *Vezi și* metodă teologică, metodologie.

prolepsă. perspectivă escatologică potrivit căreia întîmplări sau evoluții viitoare sînt abordate ca și cînd ar exista deja în prezent sau ca și cînd s-ar fi împlinit deja. Un eveniment proleptic constituie o ocurență escatologică manifestată în istorie înainte de sfîrșit. Așadar, 'învierea lui Isus este o prolepsă a 'învierii generale care marchează sfîrșitul erei prezente. *Vezi și* escaton, escatologie.

propițiere. Jertfă care îndepărtează *mînia lui Dumnezeu împotriva păcatului. Potrivit NT, Dumnezeu a oferit jertfa care îndepărtează mînia divină, căci, în dragostea Sa, Tatăl L-a trimis pe Fiul să fie propițierea (sau jertfa ispășitoare) pentru păcatul omenească (vezi 1 Ioan 4:10). *Vezi și* expiere.

propoziție, propoziționalism. O propoziție este o afirmație logică (sau aserție), care poate fi confirmată într-o anumită manieră, de pildă, prin observație senzorială, și care poate fi supusă unei investigații științifice. Propoziționalismul prezintă și apără adevărurile teologice, considerîndu-le serii de propoziții care pot fi demonstrate în mod rezonabil ca fiind adevărate. Propoziționalismul atrage atenția asupra unui fapt important: credința creștină are o dimensiune rațională, care poate fi demonstrată științific. Criticii îi acuză pe **propoziționaliști** că reduc credința la dimensiunea ei cognitivă și că, astfel, pierd din vedere (1) sentimentul de

uimire, teamă și taină cu privire la Dumnezeu și la "mîntuire; (2) importanța dimensiunilor afective, emotive și intuitive ale vieții umane; și (3) importanța punerii în practică a angajamentului creștin în cadrul unei vieți de slujire a lui Dumnezeu și a altora. *prosopon*. Termen grecesc pentru „față” sau „înfățișare”.

protestantism, principiu protestant. Protestantismul este produsul mișcării „protestației” în cadrul creștinismului. Aceasta și-a avut originea în *Reforma din sec. XVI și ulterior a îmbrăcat forma principalelor tradiții protestante ('luterană, *calvinistă/prezbiteriană și *anglicană/episcopaliană). Deoarece protestanții au accentuat primatul Scripturii în raport cu tendința Bisericii Romano-Catolice de a pune tradiția la același nivel cu Biblia, potrivit principiului protestant, credincioșii ar trebui să citească și să caute să înțeleagă Scripturile, iar practica bisericească ar trebui să fie supusă în mod continuu evaluării Scripturii. Potrivit principiului protestant, autoritatea finală în Biserică este Duhul Sfînt, care vorbește prin Scripturi.

providență. Deși *providență* nu este un termen biblic, atât din VT, cît și din NT, se poate deduce o concepție despre modul plin de har în care Dumnezeu împlinește scopul divin în Hristos, în cadrul ordinii create și în istoria omenească. Lumea și omenirea nu sînt conduse de întîmplare sau de soartă, ci de Dumnezeu, care conduce istoria și creația spre un scop suprem. Providența se referă, prin urmare, la activitatea veghetoare a lui Dumnezeu asupra acțiunilor și a istoriei omenești, aducînd creația către scopul ei determinat în mod divin.

punct de contact. Sintagmă devenită celebră în urma dezbaterii dintre *Barth și 'Brunner, cu privire la întrebarea dacă există sau nu un mijloc natural prin care Evanghelia poate ajunge la omul păcătos. Potrivit lui Barth, credința apare în urma predicării **Cuvîntului** și, prin urmare, nu există nici un punct de contact natural. Potrivit lui Brunner, există mijloace naturale, precum sentimentul de vinovăție al oamenilor.

purcedere. Termen din gîndirea creștină trinitariană, folosit pentru a desemna modul în care Fiul și Duhul originează din Tatăl. Purcederea Fiului din Tatăl este numită *generare sun filiație*, pe cînd purcederea Duhului de la Tatăl (și de la Fiul, în gîndirea apuseană) este numită *spirație*.

purgatoriu. în teologia catolică, locul de purificare și desăvîrșire în care unii oameni ajung după moarte, înainte ca sufletul fără cusur să aibă parte de „viziunea beatifică”, prin care îl „vede” și „cunoaște” în mod desăvîrșit pe Dumnezeul triunic. Protestanții au respins, în general, acest concept, arătînd că nu are temeii în Scriptură și că, în plus, neagă semnificația și finalitatea vieții muritoare trăite pe pămînt. *Vezi și indulgențe*.

puritanism. Mișcare de reformă, care inițial a căutat „să purifice” Biserica Angliei după Reforma engleză. În cele din urmă, puritanismul s-a concentrat asupra purificării indivizilor și a societății, prin reforma bisericii și a statului, potrivit principiilor biblice. Puritanii au îmbrățișat teologia legămîntului și convingerea că Scriptura este autoritativă atât la nivel personal, cît și la cel organizațional bisericesc.

Răpire. De la termenul latinesc *rapio* (a lua repede, a smulge). *Răpirea* este credința că Biserica va fi luată (grecește *harpazo*, 1 Tes. 4:17) și unită cu Hristos la A Doua Sa Venire. Un punct de controversă printre teologi este momentul răpirii, mai ales în raport cu *marea tribulație asociată sfîrșitului veacului. Concepțiile privind succesiunea acestor evenimente pot fi pre-, medio- și posttribulaționiste, ceea ce înseamnă că Răpirea va avea loc înainte, în timpul sau, respectiv, la sfîrșitul tribulației. Unii teologi consideră că Răpirea este o imagine biblică referitoare la întîmpinarea de către Biserică a lui Hristos la întoarcerea Sa.

răscumpărare (redempțiune). Proces prin care păcătoșii sînt „cumpărați înapoi” din robia păcatului și relația cu Dumnezeu este restaurată, prin har, prin „plata” morții lui Isus. Răscumpărarea este una dintre imaginile sau metaforele pe care le folosește NT pentru a ne ajuta să înțelegem lucrarea mîntuitoare a lui Dumnezeu în Isus.

rău. Orice act sau eveniment contrar scopurilor bune și sfînte ale lui Dumnezeu. Teologii fac, de regulă, distincție între răul *moral* și cel *natural*. Răul moral se referă la acte (păcate) ale oamenilor care sînt contrare caracterului și legii sfînte ale lui Dumnezeu. Relele naturale includ evenimente vătămătoare sau distructive care afectează viața fizică (ex.: cutremurele sau foametea). Unii teologi (ex.: *Augustin) consideră că răul nu are o existență independentă ca „lucru”, ci este fie evaluarea morală a unor acte, fie consecința sau efectul suprem al unor astfel de acte rele asupra creației.

realism. Curent filozofic potrivit căruia „universaliiile” au o realitate separată, existînd în afara minții. Deși teoria începe de la Platon, ea a devenit importantă din punct de vedere teologic în disputa aprinsă dintre realiști și nominaliști. Realiiști susțin că proprietățile (ex.: albul, ca proprietate a zăpezii) există independent de gîndire, așa cum există obiectele. În consecință, pentru realiști, atributele lui Dumnezeu (ex.: iubirea și sfînțenia) au existență

independentă, ca și Dumnezeu. *Vezi și nominalism.*

reconciliere (împăcare). Schimbare în relație sau atitudine, de la dușmănie la pace; încetarea ostilității în atitudine sau acțiune. Reconcilierea este una dintre doctrinele centrale ale creștinismului. Mai exact, în Hristos, Dumnezeu a reconciliat lumea păcătoasă, ostilă față de El, prin faptul că Hristos a luat asupra Lui costul ostilității și al vrăjmășiei, eliberînd astfel lumea și **aducînd-o** în uniune cu Dumnezeu (2 Cor. 5:19)- Premisa fundamentală a Evangheliei este că numai Dumnezeu poate să-Și asume și să înlăture consecințele vrăjmășiei omului față de Dumnezeu și separarea subsecventă de El; prin urmare, numai Dumnezeu poate să realizeze această schimbare de relație.

reconstrucționism. Versiune a *postmilenismului contemporan, potrivit căreia datoria noastră creștină merge dincolo de sfințenia morală individuală, incluzînd responsabilitatea socială publică de a obliga societatea — prin diferite mijloace, precum legislația guvernamentală — să se supună legii divine revelate în Biblie. Făcînd apel la ideea de „stăpînire” (chemarea noastră ca oameni de a stăpîni pămîntul), reconstrucționiștii și-au propus instituirea unei republici creștine, în care să domnească legea lui Dumnezeu.

Reforma. Termen generic pentru perioada de schimbări ecleziiale și teologice masive în creștinismul apusean. Reforma a avut rădăcinile în sec. XIV și a durat pînă în sec. XVII. în sens restrîns, ea se referă la despărțirea de romano-catolicism, inițiată de spirite înnoitoare precum Martin 'Luther, Ulrich 'Zwingli și Jean 'Calvin; aceștia au protestat împotriva a ceea ce au perceput a fi o degradare generalizată a Bisericii Romane și îndepărtarea de ceea ce reformatorii considerau a fi credința apostolilor și a Părinților bisericii timpurii.

Reforma magisterială. Denumire pentru aripile *luterană, zwingliană și, respectiv, 'calvinistă ale mișcării protestante din sec. XVI, pentru a le deosebi de aripa 'anabaptistă (cunoscută și sub denumirea de 'Reforma radicală). Spre deosebire de liderii anabaptiști, care se țineau departe de patronajul liderilor politici, reformatorii magisteriali erau convinși că puterea politică trebuie să fie folosită pentru înaintarea cauzei reformei ecleziastice. *Vezi și Reforma.*

Reforma radicală. Cunoscută și sub numele de aripă stîngă a Reformei sau a treia Reformă, această expresie desemnează coaliția largă de grupuri reformatoare care nu au vrut să fie identificate cu Reforma 'magisterială a lui 'Zwingli, 'Luther și 'Calvin. Cele trei grupuri principale care au constituit Reforma radicală sînt "anabaptiștii, spiritualiștii și raționaliștii evanghelici. Aceste grupuri împărtășeau dezamăgirea față de o mare parte a protestantismului. Ca urmare, au respins sau au extins unele doctrine și instituții ale bisericilor tradiționale reformate. *Vezi și calvinism, Jean Calvin, luteranism.*

regenerare. Motiv biblic al 'mîntuirii, care se ocupă de nașterea din nou sau re-crearea oamenilor căzuți de către Duhul Sfînt, care locuiește în cel credincios. Un text biblic esențial pentru ideea de mîntuire ca regenerare este conversația lui Isus cu Nicodim, în care este subliniată necesitatea „nașterii din nou” (Ioan 3:1-21).

regenerare baptismală. Credința că botezul în apă realizează lucrarea mîntuitoare a Duhului Sfînt, prin îndepărtarea păcatului originar. în romano-catolicism, se consideră că botezul (administrat, de obicei, copiilor mici) conferă har individului, indiferent dacă este însoțit sau nu de credință, în teologia luterană, botezul trebuie să fie însoțit de credință, fie a persoanei botezate, fie a părinților, pentru a fi eficient în îndepărtarea păcatului. Alți protestanți resping regenerarea baptismală, susținînd că ea contrazice conceptul de justificare prin har, prin credință.

reîncarnare. Credința că sufletele oamenilor migrează în mod individual dintr-un trup în altul, printr-o succesiune de vieți, pînă cînd dobîndesc purificarea completă și se unesc, în cele din urmă, cu realitatea supremă, Dumnezeu. Deși este susținută și de filozoful grec Platon, reîncarnarea este, de regulă, asociată cu unele religii orientale, precum hinduismul. Reîncarnarea este considerată incompatibilă cu doctrina creștină a 'învierii.

relativism. Teorie care neagă posibilitatea oamenilor de a ajunge la o cunoaștere obiectivă, cu semnificații universale, existența realităților 'metafizice supreme și neschimbătoare (Dumnezeu, persoane, spațiu, timp, legi naturale) și validitatea absoluturilor morale. Ca atare, înțelesul și adevărul sînt relative pentru fiecare cultură sau perioadă istorică și pentru fiecare persoană, situație, relație sau rezultat.

ReligionsgeschichtlicheSchule. în germană, „școala istoriei religiei”. Această școală a reunit un grup influent de savanți germani biblici, care au activat în perioada 1880-1920. Promotorii școlii au accentuat folosirea pe scară

largă a cunoștințelor provenite din studiul comparat al religiilor pentru a interpreta creștinismul. Susținătorii acestei mișcări (precum Hermann C-unkel) au minimalizat aspectele doctrinare, în favoarea identificării evoluțiilor istorice, „mitologice”, din iudaism, creștinism și alte religii vechi.

Renaștere. Termenul desemnează cu aproximație perioada 1400-1600, în timpul căreia s-a făcut simțită o întoarcere la sau renaștere a valorilor estetice și artistice ale Greciei și ale Romei antice. Renașterea a presupus și o trecere de la percepția spirituală medievală asupra realității (în care Dumnezeu ocupa rolul central) la una care plasa omul în centru. Din această cauză, perioada este adesea descrisă ca epoca "umanismului. *Vezi și Erasmus, Desiderius.*

reprezentare federală. *Vezi teologie federală.*

reprezentare naturală. Teorie despre păcatul original, atribuită uneori lui *Augustin, potrivit căreia Adam este "capul natural al omenirii, deoarece este tatăl întregului neam omenesc. Această observație, la rîndul ei, explică de ce toți oamenii sînt vinovați pentru păcatul lui Adam: deoarece Adam este progenitorul tuturor, toți oamenii erau prezenți în Adam, cînd el a păcătuit.

revelație. Se referă atît la procesul prin care Dumnezeu revelează natura divină și taina voinței și a scopului Său divin oamenilor, cît și la corpusul adevărului revelat. Unii teologi susțin că revelația cuprinde atît activitatea lui Dumnezeu pe parcursul istoriei *mîntuirii, prin cuvînt și fapte, culminînd cu Isus (care mediază și împlinește revelația de Sine a lui Dumnezeu), cît și activitatea continuă a lui Dumnezeu de a-i motiva pe oameni să accepte și să-și însușească personal această realitate. 'Revelația generală susține că existența lui Dumnezeu și atributele Sale particulare pot fi cunoscute prin intermediul unui simțămînt lăuntric înnăscut, privind realitatea lui Dumnezeu, printr-o percepere înnăscută a realității lui Dumnezeu și prin conștiință, precum și prin observarea universului și a istoriei. "Revelația specială se referă la revelația divină în vederea mîntuirii, revelație tăcută unor persoane sau prin anumite persoane.

revelație generală. Expresie folosită cu referire la faptul că Dumnezeu își revelează, în parte, natura divină prin intermediul ordinii create. Această revelare de Sine a lui Dumnezeu prin creație se numește „generală”, deoarece ea oferă doar informații „generale” sau „indirecte” despre Dumnezeu, precum cele referitoare la existența și puterea lui Dumnezeu. În raport cu aceasta, revelația specială, care este mai „specifică” și „directă”, include atît arătarea **Cuvîntului** viu (Isus Hristos însuși), cît și Cuvîntul lui Dumnezeu (Scripturile), revelînd un Dumnezeu sfînt, iubitor și drept, care oferă cu mărinimie iertarea de păcate. Revelația generală este, prin urmare, „generală” prin faptul că se află la îndemîna tuturor oamenilor, spre deosebire de revelarea de Sine a lui Dumnezeu, de care Dumnezeu le face parte anumitor persoane. *Vezi și revelație specială.*

revelație progresivă. Crediința că revelarea de Sine a lui Dumnezeu se realizează progresiv de la perioada VT la cea a NT. Ca atare, știm mai multe despre Dumnezeu din perspectiva lui Isus Hristos decît din perspectiva Legii și a Profetilor. Potrivit revelației progresive, VT ar trebui să fie înțeles în lumina învățăturii depline care se găsește în NT.

revelație specială. Revelația divină de Sine a lui Dumnezeu, evidențiată în mod specific în istoria mîntuirii și culminînd, potrivit Bibliei, cu întruparea eristică. Deși Biblia susține atît revelația "generală, cît și pe cea specială (*vezi revelație*), doar revelația specială ne poate dezvălui pe deplin condiția noastră păcătoasă, ca și promisiunea lui Dumnezeu de "mîntuire și împlinire a acesteia în Hristos.

revivalism (mișcarea pentru trezire spirituală). Curent istoric din cadrul bisericii, cu rădăcini în 'Reformă, "pietism și "puritanismul englez, revivalismul a ajuns la apogeul său sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XX. El accentuează atît implicarea laturii umane afective, cît și a celei raționale, într-un eveniment personal de "convertire, ca reacție adecvată la auzirea și primirea Evangheliei. Din perspectiva practicii religioase, revivalismul include întîlniri în masă, cu muzică gospel și predicare biblică, și un puternic apel emoțional în favoarea unui răspuns public personal și subiectiv.

Ritschl, Albrecht (1822-1889). Teolog german marcant, considerat adesea paradigma liberalismului protestant din sec. XIX. Continuînd direcția lui Immanuel "Kant, Ritschl a făcut distincție între cunoașterea științifică (încercarea de a înțelege realitatea dintr-o poziție neutră) și cunoașterea religioasă (judecățile de valoare despre realitate). Teologia, la rîndul ei, este sistemul de judecăți de valoare bazat pe efectele lui Dumnezeu în viața creștinilor. Un aspect central al teologiei lui Ritschl este conceptul de împărăție a lui Dumnezeu. În opinia sa, Biserica este comunitatea de oameni care, la nivel colectiv, formulează judecata de valoare potrivit căreia binele

uman suprem se găsește în împărăția lui Dumnezeu, revelată în Isus.

rînduială. Literal, 'decret sau "lege autoritativă. Unele 'biserici libere (ex.: bapțiștii) consideră că botezul și 'Cina Domnului sînt mai degrabă rînduiele sau porunci decît 'sacramente. Astfel, se subliniază natura voluntară a acestor rituri rînduite (poruncite) de Hristos.

romantism. Mișcare (ori, mai bine spus, atitudine sau stare de spirit) în cadrul disciplinelor umaniste de la sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX. Romantismul, ca reacție față de clasicism și raționalismul 'iluminist, a accentuat perspectiva subiectivă, expresivă și existențială asupra lumii, angajarea în lumea naturală și senzorială și prioritatea imaginației asupra lucrurilor raționale și ordonate. Romantismul a influențat teologia lui Friedrich 'Schieiermacher.

Rusalii. *Vezi* Pentecoste.

sabelianism. Erezie trinitariană din sec. III, numită după Sabellius. Potrivit acestuia, Dumnezeu unic S-a revelat succesiv în istoria mîntuirii, mai întîi ca Tată (Creator și Dătător al Legii), apoi ca Fiu (Răscumpărător) și, în cele din urmă, ca Duh (Susținător, Dătător al Harului). Pentru Sabellius, există o singură persoană divină, nu trei, ca în trinitarianismul creștin.

sacerdotalism. Importanță acordată, mai ales în tradiția romano- catolică din Evul Mediu, puterii preoților pămîntești, ca mediatori esențiali între Dumnezeu și oameni. Sacerdota- lismul susține că, în virtutea 'ordinarii, preoții au parte de înzestrarea Duhului și, ca atare, pot să transforme elementele fizice obișnuite (apă, pîine și vin) în mijloace ale harului. sacrament, sacramentalism. Termeni folosiți în multe tradiții creștine, pentru a face referire la practicile sacre ale Bisericii. Potrivit lui 'Augustin, sacramentul constituie „forma vizibilă a unui har invizibil" sau un „semn al lucrului sacru". În mod tainic, sacramentele sînt folosite de Dumnezeu pentru a confirma promisiunile divine față de credincioși; sacramentele sînt mijloacele prin care cel care le primește accede la adevărurile reprezentate de ele. Principalele sacramente sînt 'botezul și 'Cina Domnului. Sacramentele de importanță mai mică, în tradiția romano-catolică, includ confirmarea, penitența, căsătoria, ordinarea și ungerea extremă. Teologia protestantă accentuează necesitatea credinței pentru ca un sacrament să aibă semnificație. *Sacramentalismul* se referă la orice concepție despre credința creștină care pune un accent deosebit pe sacramente. În sens restrîns, *sacramentalismul* poate fi folosit peiorativ, cu referire la persoane și tradiții bisericesti care consideră că esența creștinismului este participarea la sacramente și nu transformarea lăuntrică și pietatea personală. *Vezi și ex opere operato.*

satisfacție. *Vezi* teoria ispășirii ca satisfacție.

Schieiermacher, Friedrich (1768-1834). Teolog protestant influent, care a încercat să facă religia relevantă pentru intelectualii germani, acaparați de "romantism la vremea respectivă. Schieiermacher a accentuat intuiția și sentimentele ca bază a religiei (independent de doctrină) și a definit religia ca sentimentul de dependență absolută, a cărui expresie supremă o constituie "monoteismul. Potrivit lui Schieiermacher, creștinismul este cea mai înaltă religie; dar, deoarece acest sentiment poate îmbrăca diferite forme religioase, individuale și culturale, creștinismul s-ar putea să nu fie singura religie adevărată.

scolastică. Inițial, tradiție a educației în școlile medievale. În sens restrîns, metodă de reflecție filozofică și teologică prezentată cel mai succint de Toma "d'Aquino. În încercarea de a surprinde mai bine înțelesurile mai profunde ale doctrinei creștine, scolastica a căutat să realizeze o sinteză între filozofia greacă și romană, pe de o parte, și scrierile creștine și Biblie, pe de altă parte, folosind aristotelismul și "platonismul, pentru a oferi o structură sistematică clară și bine definită. După "Reformă, unii teologi protestanți au continuat tradiția scolastică, mai ales atunci cînd și-au concentrat eforturile în vederea aflării doctrinei corecte, înțelegând ca sistem de aserțiuni sau propoziții corecte.

sectă, sectarism. De la cuvîntul latin *secta*, care însemna „școală" sau „facțiune", termenul *sectă* desemnează un subgrup al unei comunități mai mari, de obicei religioase, diferențindu-se de aceasta prin conducere, învățături și practici proprii. Sectele sînt, în general, grupuri care s-au desprins de comunitatea majoritară sau care și-au asumat o identitate aparte în cadrul unei grupări mai mari. Uneori, ele pot reprezenta simple mișcări religioase neorganizate. Sectarismul desemnează devotament strict față de sectă. Într-un alt sens, sectarismul se referă la credința că un anumit grup reprezintă adevărata biserică și că celelalte grupări sînt false.

secularism, umanism secular. Derivat de la un cuvânt latin care înseamnă, printre altele „care aparține epocii actuale” sau „lumesc”, secularismul reprezintă un sistem de credință care neagă realitatea lui Dumnezeu, religia și ordinea supranaturală, susținând că realitatea cuprinde doar această lume naturală. Umanismul secular, la rîndul lui, promovează și glorifică ființa umană, mergînd pînă la excluderea și negarea Creatorului.

semipelagianism. Termen folosit pentru a desemna doctrinele elaborate între 427 și 529 d.Hr., care, din punct de vedere teologic, au reprezentat linia de mijloc dintre Pelagius și "Augustin. Potrivit semipelagianilor, credința începe independent de harul lui Dumnezeu, însă, ulterior, harul este necesar pentru "mîntuire; astfel, "predestinarea înseamnă, de fapt, precunoașterea divină. *Vezi pelagianism.*

sensus plenior. în latină, „sensul plinar” sau „mai cuprinzător”. *Sensus plenior* reprezintă înțelesul Bibliei, așa cum a fost el interpretat de-a lungul istoriei creștine, însă în conformitate cu sensul inițial avut în vedere de autor. Termenul a fost folosit și pentru maniera în care scriitorii NT interpretează uneori anumite texte din VT.

sfinți. în NT, termen sinonim cu poporul lui Dumnezeu, Biserica lui Isus Hristos. Antecedentul vechi-testamentar sugerează ideea de „punere deoparte” pentru Dumnezeu, precum și procesul de conformare în asemănarea cu Dumnezeu, prin lucrarea lăuntrică a Duhului Sfînt. în tradiția romano-catolică, sfinții sînt persoane care au primit darul special de la Duhul lui Dumnezeu de a trăi într-o manieră exemplară și de a face lucrări extraordinare. Pietatea catolică include venerarea sfinților și rugăciunile către ei.

sfințire. De la termenii ebraici și grecești care denotă acțiunile de „a pune deoparte” în raport cu utilizarea obișnuită sau de „a fi făcut sfințit”. Natura sfințirii este dublă, deoarece cei care au fost făcuți sfinți prin Hristos sînt chemați să continue să crească și să se străduiască să ajungă la sfințenie, în cooperare cu lucrarea lăuntrică a Duhului Sfînt, pînă ce vor ajunge la asemănarea completă cu Hristos ("glorificare). *Vezi și metodism.*

sfințit. Termen biblic însemnînd, de regulă, „pus deoparte”. Termenul are o largă răspîndire în Scriptură, făcînd referire la o gamă amplă de oameni și obiecte, dar, în cel mai înalt sens, se referă la Dumnezeu, considerat, prin excelență, diferit calitativ sau separat de creație. *Sfințit* poate fi folosit și pentru a descrie ceva sau pe cineva „pus deoparte” de Dumnezeu pentru scopuri speciale. în NT, sfințenia capătă sensul de puritate etică sau eliberare de păcat. Potrivit plinătății mărturiei biblice, sfințenia lui Dumnezeu este înțeleasă ca „alteritate” și „purtate” și este văzută ca prerogativă a Sa de a pune oameni și lucruri deoparte pentru propriile Sale scopuri, împreună cu evlavia care însoțește viețile celor pe care Dumnezeu îi declară sfinți.

Sfînta Treime. *Vezi Trinitate.*

siguranță. Doctrină care susține posibilitatea creștinilor de a cunoaște că sînt cu adevărat copii ai lui Dumnezeu. Apostolul Ioan afirmă că siguranța vine atît ca rezultat al trăirii unei vieți de ascultare creștină (1 Ioan 2:3-6), cît și prin prezența continuă și mărturia lăuntrică a Duhului Sfînt (1 Ioan 4:13).

similitudo Dei. în latină, „asemănarea lui Dumnezeu”. Pornind de la distincția lui *Irineu între asemănarea și chipul lui Dumnezeu (*vezi imago Dei*), unii teologi (ex.: "d'Aquino) susțin că asemănarea este darul supranatural al neprihănirii, de care s-a bucurat Adam în Grădina, dar pe care l-a pierdut prin Cădere, spre deosebire de capacitățile naturale asociate cu chipul divin, pe care omul căzut le păstrează. Această distincție a fost respinsă de reformatori.

sincretism. încercarea de a reconcilia doctrine și practici diferite sau opuse, aparținînd în special unor sisteme filozofice și religioase, cu scopul de a ajunge la un sistem nou, în care structurile și principiile fundamentale ale sistemelor anterioare au fost schimbate. Cu referire la Evanghelie, sincretismul apare cînd caracterul ei esențial este confundat cu elementele aparținînd culturii. Prin sincretism, Evanghelia se pierde, deoarece Biserica nu face decît să confirme ceea ce este deja prezent în cadrul culturii.

Sinodul de la Dort. Adunarea (sinodul) Bisericii Reformate Olandeze, întrunite la Dort, în 1618-1619, pentru a rezolva, în principal, problema separării bisericii de stat și controversa arminiană. Sinodul s-a pronunțat împotriva *arminianismului și a elaborat Canoanele de la Dort, care susțin doctrina depravării totale a omenirii, "alegerea necondiționată, "ispășirea limitată, caracterul irezistibil al harului divin și "perseverarea sfinților (sau păstrarea lor de către Dumnezeu).

Vezi și calvinism, Jean Calvin, cele cinci teze calviniste.

slavă. Vezi glorie.

smerirea lui Hristos. Expresie folosită pentru a vorbi despre renunțarea voluntară a lui Isus la "gloria Sa ca Fiu al Tatălui, prin nașterea ca om, prin suferința și moartea pentru omenire. Teologii au purtat dezbateri în jurul întrebării dacă smerirea lui Hristos include coborîrea în locuința morților; cei mai mulți consideră că viața și moartea lui [sus slujesc drept exemplu suprem de sacrificiu pentru alții.

sociologia cunoașterii. Teorie epistemologică potrivit căreia cunoașterea omenească este modelată de forțe sociale. Spre deosebire de premisa "iluministă, conform căreia cunoașterea apare pe măsură ce observatorul neutru descoperă adevărul obiectiv despre lumea exterioară, potrivit acestei teorii, cunoașterea nu este neutră sau lipsită de valoare, ci tinde să întruchipeze circumstanțele sociale și condițiile mediului cultural. Și mai important, cunoașterea tinde să reflecte interesele subiectului.

sola fide. în latină, „numai prin credință”, doctrină luterană, elaborată în perioada "Reformei, potrivit căreia singurul mod de a fi justificat și de a primi harul lui Dumnezeu este prin credință, adică prin acceptarea meritelor lui Hristos în numele nostru.

sola gratia. în latină, „numai harul”, doctrină luterană, elaborată în perioada "Reformei, potrivit căreia "mîntuirea este darul gratuit al lui Dumnezeu, realizat prin moartea "mîntuitoare și "învierea lui Hristos, și nu prin acțiunea omenească. "Neprihănirea sau "justificarea vine numai prin darul gratuit al harului, prin credință. Spre deosebire de doctrina luterană, cea romano-catolică susține că Dumnezeu cere o conlucrare omenească liberă, dar numai Dumnezeu poate face posibilă o astfel de conlucrare.

sola scriptura. în latină, „numai Scriptura”, principiu luteran, elaborat în perioada "Reformei, potrivit căruia numai Scriptura —nu Scriptura plus tradiția Bisericii —este sursa revelației creștine. Ca urmare, Scriptura trebuie să conducă în Biserică în calitate de Cuvînt al lui Dumnezeu, fără a fi stingherită de "magisterium ("dogmele) și fără a fi contestată de preținse revelații adiționale, care vin pe linia tradiției bisericești.

soteriologie. în sens literal, „studiul "mîntuirii". Această ramură a corpusului "teologiei sistematice se ocupă de lucrarea l Dumnezeului triunic de a aduce creația, și mai ales oamenii, l la împlinirea scopului divin pentru existență. în sens restrîns, soteriologia „obiectivă” se referă la viața, moartea, învierea și înălțarea lui Hristos, ca parte a mîntuirii omului. Soteriologia „subiectivă” (lucrarea prin care Duhul aplică mîntuirea lui Hristos) se ocupă de procesul prin care indivizii sînt aduși la stadiul atingerii scopurilor mîntuitoare ale lui Dumnezeu. Subiectele tratate în general includ *alegerea, chemarea, "regenerarea, "credința, pocăința, convertirea, "justificarea, "sfîntirea și "glorificarea.

speranța binecuvîntată. Expresie biblică folosită ca referire la A Doua Venire a lui Hristos, împlinirea dorinței noastre (vezi Tit 2:13). Principala dezbateră evanghelică fundamentalistă din sec. XX în jurul speranței binecuvîntate a fost dacă venirea lui Hristos va fi tainică, doar pentru creștini, înainte de perioada marii "tribulații ("răpirea anticipată de premilenismul pretribulaționist dispensaționalist) sau dacă va fi un eveniment public, văzut de toți oamenii, creștini sau nu (majoritatea celorlalte poziții escatologice, inclusiv "amilenismul, "postmilienismul și premilenismul istoric).

speranță (nădejde). Termen biblic (în grecește *elpis*), care se referă la așteptarea, din partea credinciosului, ca Dumnezeu să-și îplinească promisiunile făcute în trecut. Speranța biblică este mai mult decît o simplă dorință; ea presupune certitudine, în temeiul faptului că Dumnezeu Și-a demonstrat credincioșia față de oameni în istoria "mîntuirii, consemnată în Scriptură și validată de experiența Bisericii. Pentru creștini, speranța supremă rezidă în promisiunea întoarcerii lui Hristos și anticiparea "învierii din morți. *Vezi și speranța binecuvîntată.*

spirație. Literal, „suflare”; termenul a fost folosit pentru a descrie modul în care purcede Duhul de la Tatăl (și Fiul).

spiritualitate creștină. Relația credinciosului cu Dumnezeu și viața în Duhul ca membru al Bisericii lui Isus Hristos. Astăzi, spiritualitatea se referă adesea la interesul sau preocuparea țată de problemele „spiritului”, în opoziție cu interesul față de problemele materiale. Spiritualitatea creștină, la rîndul ei, presupune dorința de a face ca devotamentul creștin să influențeze fiecare dimensiune a vieții. Unii consideră că spiritualitatea creștină se exprimă prin participarea la anumite practici creștine, precum studiu biblic, rugăciune, închinare etc.

stare intermediară. Situația celor care au murit și care așteaptă acum "învierea viitoare. Principalele teorii propuse în istoria teologiei creștine includ „somnia sufletului” (cei morți, creștini sau nu, sînt complet inconștienți); „odihnă fericită sau chinuri conștiente” (credincioșii morți au parte de prezența iubitoare a lui Hristos, în timp ce necredincioșii au parte de chinuri); și "purgatoriul (credința romano-catolică potrivit căreia persoanele decedate experimentează diferite niveluri de suferință, care le purifică de păcatele pămîntești). Unii teologi contestă existența unei stări intermediare, sugerînd că cei care mor intră direct în eternitate.

structuralism, exegeză structuralistă. Mișcare amplă în "critica literară, care încorporează abordări diferite. Potrivit structuralismului, înțelesul este produsul unor „structuri de adîncime” — căi universale fundamentale de a înțelege și articula lucrurile — care se găsesc în text. Structuralismul caută să identifice și să clasifice aceste structuri, iar apoi să le folosească în procesul interpretării.

subjectivism. Teorie sau doctrină care limitează cunoașterea la experiența personală (sau chiar particulară). Răul sau binele suprem pot fi identificate prin intermediul sentimentelor sau al percepției individuale.

sublapsarianism, infralapsarianism. Termeni (sinonimi) referitori la disputa dintre "calviniști privind detaliile alegerii divine. Potrivit poziției desemnate de acești termeni, hotărîrea lui Dumnezeu cu privire la "alegere urmează în mod logic holărîrii lui Dumnezeu de a îngădui "Căderea omului în păcat. Cu alte cuvinte, decretul electiv este „**sublapsarian**” spre deosebire de poziția „supralapsariană”, conform căreia acest decret este anterior celui care îngăduie Căderea, în consecință, sublapsarianii consideră că 'alegerea este răspunsul predeterminat, voit, al lui Dumnezeu față de Cădere. *Vezi și* supralapsarianism.

subordinationism. Erezie din sec. II și III, potrivit căreia Fiul și Duhul purced de la Tatăl, de aceea ei nu sînt egali cu Tatăl și, prin urmare, nu sînt divini pe deplin.

substantia. În latină, „substanță”, cu referire la *esența sau natura esențială a unui lucru. Problema referitoare la *substantia* lui Dumnezeu a fost considerată primordială în dezvoltarea patristică și medievală a doctrinei despre Hristos și Trinitate.

suflet. Natura spirituală, viața, ființa sau *esența unui individ („persoana” unică) despre care se crede că supraviețuiește după moarte. Dezbaterile teologice s-au concentrat asupra întrebării dacă persoana umană constă din spirit și trup, pe lângă suflet, dacă sufletul reprezintă o entitate distinctă de trup sau dacă sufletul se referă pur și simplu la o persoană luată ca întreg.

Summa Theologiae (Summa). În latină, „sinteză de teologie”; expresia se referă, în sens restrîns, la teologia sistematică a lui Toma 'd'Aquino.

summum bonum. Expresie latină, care desemnează „binele suprem”, de la care derivă orice alt bine. În teologia medievală, se considera că binele suprem constituie „viziunea beatifică” sau contemplarea "esenței eterne a lui Dumnezeu.

supralapsarianism. Concepție 'calvinistă despre 'predestinare, potrivit căreia, în „ordinea logică a hotărîrilor divine”, Dumnezeu a decretat 'alegerea unor persoane și damnarea altora, înainte de a îngădui 'Căderea lui Adam. De aici rezultă că 'decretul alegerii este „supralapsarian”. În supralapsarianism, accentul se pune asupra 'predestinării oamenilor necreați și necăzuți, și nu asupra omenirii create și căzute (sub- lapsarianism). În consecință, concepția supralapsuriana conduce la ideea dublei predestinări: Dumnezeu a ales să Se glorifice pe Sine predestinînd pe anumite persoane spre viață veșnică și pe altele, pentru condamnare veșnică. *Vezi și* sublapsarianism, infralapsarianism.

sursă (teologică). Din perspectiva 'normelor teologice, sursele constituie „materia primă” folosită în construcția teologică sau la care apelează teologii în conturarea sistematică a doctrinei creștine. Sursele teologice influențează forma construcției teologice și îi oferă un conținut. Teologii 'evangelici apelează la Scriptură ca sursă și normă primordiale pentru teologie. Alte resurse avute în vedere de teologi includ tradiția, rațiunea, cultura și experiența.

suveranitate. Conceptul biblic despre domnia supremă și autoritatea legală a lui Dumnezeu asupra întregului univers. Suveranitatea lui Dumnezeu este exprimată, exercitată și manifestată atît sub forma planului divin de

mîntuire, cît și prin realizarea lui propriu-zisă. Suveranitatea divină este accentuată mai ales în tradiția augustiniano-calvinistă, unde este pusă în contrast antinomic cu responsabilitatea omului.

școala alexandrină. Această școală creștină de gîndire, numită așa după numele orașului de origine, Alexandria (Egipt), a fost condusă mai întîi de Clement din Alexandria în 190 d.Hr. și apoi de 'Origen în 202 d.Hr. Școala alexandrină a fost influențată de filozofia lui Platon și susținea că scopul interpretării biblice este să găsească sensurile literal, moral și, respectiv, alegoric. Cu alte cuvinte, teologii alexandrini susțineau că, deși Biblia este literal adevărată, interpretarea ei corectă depinde mai mult de sensul moral și de cel alegoric decît de sensul literal. *Vezi și școala antiohiană.*

școala antiohiană. Numită astfel pentru că s-a format în orașul Antiohia, în perioada sec. III—V d.Hr., școala antiohiană a abordat o interpretare biblică care accentua înțelesul literal al textului. Aceasta a fost o reacție față de 'școala alexandrină de interpretare, care căuta sensuri „mai profunde”, alegorice, morale și spirituale, în text, sensuri mai puțin evidente. Printre figurile importante ale școlii antiohiene se numără Hrisostom, Theodor, Theodoret și Theofilus. *Vezi și Școala alexandrină.*

teism. Sistem de credință a cărui premisă fundamentală este existența lui Dumnezeu și care influențează toate celelalte convingeri. Orice concepție despre lume și viață ancorată în credința că există Dumnezeu.

teismul voinței libere. Curent teologic apărut spre sfîrșitul sec. XX, care încearcă, din perspectiva doctrinei despre Dumnezeu, să deschidă o cale de mijloc între concepția „clasică”, potrivit căreia Dumnezeu nu este, în principiu, influențat de oameni, și teologia „procesului”, potrivit căreia Dumnezeu Se implică pe deplin în creație, schimbîndu-Se o dată cu ea. Spre deosebire de acestea, teismul voinței libere consideră că Dumnezeu Se angajează într-o relație de reciprocitate cu omenirea și riscă în mod liber suveranitatea Sa, dăruindu-le oamenilor o măsură substanțială de libertate. Unul dintre principalii susținători ai conceptului de „teism al voinței libere” este teologul canadian Clark H. Pinnock. *Vezi și teologia procesului.*

teocentrism. Concepție potrivit căreia Dumnezeu trebuie să fie subiectul central al atenției și al interesului nostru suprem. Ca atare, a fi teocentric înseamnă a vedea întreaga viață, inclusiv "etica, din perspectiva unui angajament față de Dumnezeu.

teodicee. Ca răspuns la problema răului din lume, teodiceea încearcă, în mod logic, relevant și consecvent, să-L apere pe Dumnezeu, arătînd că El este simultan omnipotent, **atotiubitor** și drept, în ciuda realității răului.

teologia eliberării. Termenul se referă cu precădere la o mișcare teologică apărută la sfîrșitul anilor '60 în America Latină (unde continuă să predomine). În încercarea de a uni teologia cu preocupările sociopolitice, teologii liberali, precum Gustavo Gutierrez, au scos în relief tema biblică a eliberării, înțelegînd ca biruință asupra sărăciei și a opresiunii. Teologiile eliberării și-au găsit adepți printre reprezentanții unor grupuri sociale nord-americane considerate marginalizate, precum cele alcătuite din femei, afro-americani, hispanici, americani nativi și americani asiatici.

teologia procesului. Curent teologic apărut în sec. XX, bazat pe filozofia lui Alfred North Whitehead, care prezintă un Dumnezeu dipolar, implicat integral în procesul nesfîrșit al lumii, prin două naturi: natura „primordială”, transcendentă, în care sălășluiește perfecțiunea eternă a caracterului lui Dumnezeu, și natura „consecventă”, immanentă, prin care Dumnezeu este parte a procesului cosmic de schimbare. Printre adepți se numără John B. Cobb Jr., Charles Hartshorne și Marjorie Suchocki.

teologia reformată. *Vezi tradiția reformată.*

teologia speranței. Abordare teologică "escatologică, apărută în Germania în anii '60 și asociată cel mai adesea cu Jiirgen Moltmann (1926-). Potrivit teologiei speranței, viitorul a început deja în prezent, în temeiul speranței și al promisiunii aduse de "învierea lui Hristos. Ca urmare, Biserica trebuie să fie un popor al speranței, care să-L experimenteze pe Dumnezeu în prezent, prin promisiunile Sale, să păstreze o înțelegere comunitară, nu particulară, asupra "mîntuirii și care să confrunte era prezentă cu o viziune transformatoare.

teologie. Sistem de credințe religioase despre Dumnezeu sau realitatea supremă. Termenul *teologie* se referă, de regulă, la studiul ordonat și sistematic al credinței și al experienței creștine despre Dumnezeu sau la interpretarea acestora pe baza revelației divine de Sine a lui Dumnezeu. Teologia încearcă, de asemenea, să aplice aceste adevăruri la gama amplă a experienței și a gîndirii omenești.

teologie apofatică. În general, orice fel de teologie care consideră că descrierea pozitivă a lui Dumnezeu este imposibilă, dat fiind că, prin definiție, Dumnezeu, ca ființă necreată, nu poate fi circumscris categoriilor obișnuite ale limbajului și ale gândirii omenești. Ca urmare, teologia apofatică mai este cunoscută și sub numele de „teologie negativă”, deoarece pornește de la premisa că limbajul omenesc nu poate decât să afirme ceea ce Dumnezeu nu este —de exemplu, că Dumnezeu este infinit (nu are limite), imuabil (nu se schimbă), nemuritor (nu moare). Așadar, teologia apofatică sugerează că Dumnezeu poate fi cunoscut în mod pozitiv prin experiență spirituală, nu prin exprimare rațională. Teologia apofatică este de o importanță vitală în tradiția ortodoxă răsăriteană. *Vezi și* ortodoxie răsăriteană; *via eminentia, via negativa, via causalitatus.*

teologie biblică. Teologia biblică este disciplina care încearcă să rezume și să reformuleze învățătura textelor biblice sau a autorilor biblici, fără a impune categoriile moderne de gândire asupra acestora. Scopul este de a înțelege „teologia” unei cărți sau a unui autor biblic, în contextul istoric originar. Mulți teologi consideră că activitatea teologiei biblice o precedă logic pe cea a „teologiei sistematice, care încearcă să formuleze învățătura biblică într-un mod care să răspundă preocupărilor contemporane.

teologie dialectică. Sub denumirea de teologie dialectică sau *neoortodoxie, sînt grupate contribuțiile teologice ale citorva teologi din sec. XX, printre care se numără Karl Barth, Emil Brunner și Rudolf Bultmann. Mai exact, *teologia dialectică* se referă la accentul lui Karl Barth asupra diferenței calitative dintre Dumnezeu și oameni și asupra interacțiunii (dialecticii) dintre ideile opuse sau paradoxale, precum timp și eternitate, finit și infinit.

teologie federală, reprezentare federală. Sistem teologic de gândire, asociat cu opera lui Johannes Cocceius (1603-1669) și numit adesea „teologia legămîntului”. Teologia federală sugerează că, fiind primul om, Adam a acționat în calitate de „cap federal” (de la **latinescul foedus**, „legămînt”) sau reprezentant legal al omenirii. Astfel, Dumnezeu a intrat într-o relație de legămînt cu Adam, promițîndu-i binecuvîntare, în cazul ascultării, și blestem, în cazul neascultării. Potrivit teologiei federale, dacă Adam ar fi fost ascultător față de Dumnezeu, ascultarea sa ar fi însemnat binecuvîntare pentru **toți** oamenii. Dar, deoarece Adam a fost neascultător, blestemul se extinde asupra umanității, care, din perspectiva legămîntului, îl are ca reprezentant pe Adam. Teologia federală mai susține că, după cum Adam a fost capul federal al omenirii, tot așa Hristos intră în istorie ca al doilea Adam, nesupus blestemului, și acționează, din perspectiva legămîntului, în calitate de cap al neprihănirii pentru toți cei care cred în El.

teologie istorică. Ramură a disciplinei teologice, care caută să înțeleagă și să stabilească modul în care Biserica a interpretat Scriptura și a dezvoltat anumite doctrine de-a lungul istoriei, din perioada apostolilor, pînă în ziua de astăzi. Dubla funcție a teologiei istorice este de a arăta originea și dezvoltarea credințelor din prezent și de a-i ajuta pe teologii contemporani să identifice erorile teologice ale trecutului, care ar trebui evitate în prezent.

teologie medievală. *Vezi* medieval.

teologie metaforică. *Vezi* metaforă.

teologie narativă. *Vezi* narațiune.

teologie naturală. *Vezi* naturalism.

teologie sistematică. Încercarea de a rezuma adevărul religios sau sistemul de credințe ale unui grup religios (precum creștinismul), prin intermediul unui sistem de gândire organizat, realizat în cadrul unui anumit context cultural și intelectual (*vezi și* metodă teologică). În cadrul teologiei creștine, ordinea sistematică obișnuită începe cu Dumnezeu și revelarea de Sine, urmată de Creație și problema păcatului, lucrarea mîntuitoare a lui Dumnezeu în și prin Isus Hristos, Duhul ca agent în mîntuirea personală, Biserica, în calitate de comunitate răscumpărată a oamenilor lui Dumnezeu, și, în cele din urmă, scopul programului lui Dumnezeu, care duce la sfîrșitul veacului, întoarcerea lui Hristos și eternitatea.

teologie transcendențială. *Vezi* filozofie transcendențială.

teoria coerenței adevărului. Teorie a cunoașterii, care susține că o anumită propoziție sau afirmație dată este adevărată atunci cînd este în acord cu un set mai larg de propoziții considerate adevărate, la rîndul lor. Dacă

propozițiile intră în conflict (sînt contradictorii), se presupune că fie una dintre propoziții, fie amîndouă sînt false. Această teorie are o slăbiciune, și anume că nu există o dovadă a „punctului de pornire” sau a „propoziției inițiale” din cadrul sistemului de credință; ci un astfel de sistem este de regulă acceptat pe baza a ceea ce este adevărat prin sine însuși.

teoria corespondenței adevărului. Teorie a cunoașterii, care afirmă că o propoziție este adevărată atunci cînd corespunde sau se armonizează cu o realitate externă „așa cum este ea în realitate”. Una din slăbiciunile teoriei corespondenței este aceea că este dificilă medierea între două sau mai multe concepții diferite despre realitatea observată. În plus, ea forțează cunoașterea omenească în tiparele trăsăturilor măsurabile, observabile, care, se presupune, sînt inerente lumii.

teoria (hermeneutică a) interpretării pluraliste. Cunoscută și sub numele de teoria reacției cititorului, este o formă postmodernistă de critică literară, care explorează capacitatea textelor biblice de a modela, revizui sau confirma așteptările pe care le au cititorii față de text. Această abordare contestă premisa unei mari părți a "hermeneuticii moderne, potrivit căreia principala sarcină a exegetului este de a aborda textul în mod dezinteresat și de a stabili, prin folosirea unor strategii științifice de interpretare, intenția autorului original al textului. Teoreticienii interpretării pluraliste susțin că cititorul și textul sînt interdependenți. Importantă ar fi, prin urmare, nu atît intenția autorului textului, cît „conversația” dintre cititor și text, așa cum apare ea în urma citirii textului.

teoria ispășirii ca influență morală. Concepție atribuită lui Pierre Abelard, potrivit căreia, **mai** presus de orice, crucea este manifestarea măreață a iubirii lui Dumnezeu. Ca răspuns la dragostea manifestată de Dumnezeu, noi, la rîndul nostru, îl iubim pe Dumnezeu și trăim pentru El, abandonînd păcatul.

teoria ispășirii ca răscumpărare. Concepție potrivit căreia, prin păcat, oamenii intră sub autoritatea Diavolului, aparținîndu-i de drept acestuia, și, pentru a remedia această situație, Dumnezeu L-a oferit pe Fiul Său ca răscumpărare în locul omenirii. Isus însă nu a putut fi ținut în iad, ci a înviat a treia zi, făcînd ca Satana să-i piardă pe cei pe care-i ținea robi. Această teorie a fost susținută cu precădere în epoca "patristică. *Vezi și* ispășire.

teoria ispășirii ca satisfacție. Teorie formulată inițial de "Anselm, care încearcă să explice lucrarea lui Hristos cu ajutorul "metaforei despre Dumnezeu ca suveran care, fiind dezonorat de păcat, trebuie să primească satisfacție. Deoarece oamenii au comis ofensa, prin păcat, doar un om poate să dea satisfacție, însă ofensa a fost atît de gravă, încît numai Dumnezeu o poate oferi. Fiind atît Dumnezeu, cît și om, Isus Hristos a putut să dea satisfacția necesară, în principal prin ascultarea care L-a dus la moarte. *Vezi și* ispășire.

teoria ispășirii ca substituie penală. Concepție despre ispășire, potrivit căreia păcatul este o încălcare a legii lui Dumnezeu, care atrage pedeapsa cu moartea. De aceea, pe cruce, Hristos a suferit pedeapsa cu moartea în locul păcătoșului și a potolit mînia lui Dumnezeu. Această teorie a fost propusă inițial în perioada "Reformei, iar mai tîrziu a devenit concepția cu cea mai mare răspîndire între protestanți, mai ales cei "evangelici, în Marea Britanie și Statele Unite.

Tertullian (160-220). După "Augustin, probabil cel mai mare teolog apusean din perioada "patristică. Tertullian a fost unul dintre primii mari teologi creștini de limbă latină (folosită de sistemul teologic apusean), autor al multor lucrări apologetice, teologice și polemice, scrise cu scopul de a apăra credința creștină. Tertullian este adesea considerat primul teolog important care a folosit termenul "Trinitate, descriîndu-L pe Dumnezeu ca „o substanță în trei persoane".

tezaur al credinței. Suma învățăturii profeților și a apostolilor cu privire la calea "mîntuirii prin Isus Hristos, care a fost lăsată în Scriptură și care trebuie să fie interpretată cu credincioșie de Biserică și de învățătorii ei, cu ajutorul Duhului Sînt.

theologia cruciș, theologia gloriei. *Theologia cruciș* (teologia crucii) se referă, potrivit lui Luther, la faptul că locul desăvîrșit al revelației de Sine a lui Dumnezeu este în umilînța, slăbiciunea și dragostea jertfitoare pe care Dumnezeu le-a manifestat prin crucea lui Hristos. Luther s-a opus ideii de *theologia gloriei* (teologia gloriei), care susține cunoașterea lui Dumnezeu prin intermediul lucrărilor divine în cosmos.

theopneustos. În grecește, „insuflat de Dumnezeu” sau „inspirat de Dumnezeu”. În general, acest cuvînt este folosit pentru a descrie dimensiunea divină a Scripturilor, considerate fie documente inspirate în mod divin (vezi

2 **Tim.** 3:16), fie produse ale unor autori inspirați în mod divin (2 Pet. 1:21).

Tillich, Paul (1886-1965). Unul dintre cei mai influenți teologi protestanți ai sec. XX, Tillich a elaborat o teologie filozofică, pentru a răspunde culturii moderne și a interacționa cu ea. Tillich este cunoscut cel mai bine pentru "metoda corelării; el susține că întreaga realitate — inclusiv Dumnezeu, Temeiul Ființei — poate fi cunoscută numai prin mit și simbol. Participând la acest Temei al Ființei revelat de „Noua Ființă”, oamenii pot trece de la „neființa” căzută la noua „ființă” omenească, al cărei simbol desăvârșit este Isus Hristos.

timp, atemporalitate. Termenul *timp* se referă la relația dintre evenimente în cadrul creației. **În** general, se consideră că evenimentele se desfășoară **în** succesiune liniară, ceea ce duce la ideea de „linie a timpului”. Dar succesiunea de evenimente ar putea fi ciclică, ducând la imaginea de cerc al timpului. Potrivit Bibliei, timpul reprezintă acea realitate creată în mod divin, în care Dumnezeu îndeplinește planul divin de

***mîntuire.** Astfel, timpul are un început și se mișcă liniar către un scop viitor. Filozofii și teologii au purtat dezbateri despre corelațiile dintre timp și eternitate și despre natura legăturii dintre Dumnezeu și timp. Unii gânditori afirmă că timpul și eternitatea sînt total distincte, în timp ce alții le consideră un tot organic, în parte ca reacție împotriva concepției că timpul însuși ar fi o entitate. Teologii care afirmă că Dumnezeu este atemporal susțin că Dumnezeu a creat timpul, prin urmare este „deasupra” fluxului timpului. Alții sugerează că Dumnezeu călătorește alături de creație în timp.

tipologie. Tipologia diferă de simbol sau alegorie și constituie o reprezentare a unei referințe istorice reale. Potrivit exegezei creștine, tipologia biblică are de-a face cu paralele între persoane sau evenimente reale, istorice (de obicei din VT) din istoria *mîntuirii și împlinirea lor analogă, ulterioară. Adesea, unele evenimente sau personaje din NT sînt înțelese și interpretate tipologic, potrivit unui tipar VT (ex.: Creația și noua creație, Adam și Hristos, Exodul și conceptele NT despre mîntuire). Din această cauză, tipologia a devenit una dintre cele patru modalități principale (alături de cea literală, analogică și spirituală) de interpretare a Scripturii în Evul Mediu.

tomism, neotomism. Tomismul se referă la învățătura lui Toma 'd'Aquino și la școlile teologice și filozofice ulterioare, care s-au bazat pe gândirea lui. Renașterea tomismului în sec. XX, cunoscută sub numele de neotomism, a luat două forme: tomismul transcendent (reprezentat de Karl Rahner și Bernard Lonergan) conciliază principalele preocupări ale tomismului cu unele concepte ale lui **Immanuel** *Kant, pe cînd tomismul neoscolastic (reprezentat de Etienne Gilson și Jaques Maritain) caută să recupereze și să reafirme o „viziune pură” a învățăturilor originale ale lui d'Aquino.

tradiția reformată, teologia reformată. **Tradiția** și cadrul teologic care s-au dezvoltat din învățăturile lui Jean 'Calvin și Ulrich 'Zwingli, spre deosebire de tradițiile 'luterană și, respectiv, 'anabaptistă. Teologia reformată se concentrează **în** mod fundamental asupra slavei lui Dumnezeu și accentuează adesea suveranitatea divină ca punct de pornire crucial pentru reflecția teologică.

tradiție, tradiționalism. În concepția Părinților bisericii timpurii, *tradiția* (sau „predania”) este revelația lui Dumnezeu făcută cunoscută oamenilor prin profeți și apostoli. În cele din urmă, termenul a ajuns să facă referire la Scriptură și "crezuri, iar mai tîrziu să includă înțelepciunea și explicațiile despre credința acumulate de către biserică de-a lungul istoriei. Ca reacție la raționalismul sec. XVIII, unii gânditori romano-catolici din sec. XIX au susținut ideea potrivit căreia cunoașterea lui Dumnezeu poate fi dobîndită prin credința în tradiția revelată, neîntreruptă și infailibilă (tradiționalism). Această concepție se opune, ca demers, 'teologiei naturale și rațiunii omenești.

traducianism. Concepția că nu numai trupul, ci și sufletul este transmis de către părinți copilului, el nefiind creat *ex nihilo* ('creaționism), specific, pentru acel trup, de către Dumnezeu. Deși poate fi datat din epoca patristică, traducianismul a fost influent cu predilecție în cercurile protestante, spre deosebire de cele romano-catolice și reformate, care susțineau creaționismul.

transcendență. Atribut al lui Dumnezeu, care se referă **la** faptul că El este într-un tot distinct de creație (dar întotdeauna implicat activ în ea). Faptul că Dumnezeu este transcendent înseamnă că El este „deasupra” lumii și interacționează cu ea de „dincolo de” ea. În Evul Mediu s-a pus un mare accent asupra transcendenței lui Dumnezeu, fapt evident în arhitectura catedralelor gotice mari, cu tavane înalte, arcuite, care îndreaptă privirea în sus.

transsubstanțiere. Termen din teologia romano-catolică, avînd sensul de „schimbare esențială”, folosit cu

referire la credința că, prin puterea **lui** Dumnezeu, după consacrarea mesei (euharistiei), pâinea și vinul își schimbă substanța și capătă proprietățile trupului și ale singelui lui Isus, deși par să-și păstreze caracteristicile naturale.

trezire spirituală. *Vezi revivalism.*

tribulație (necaz). Suferința exterioară sau lăuntrică a poporului lui Dumnezeu, de care, potrivit învățării NT, au parte cei care-L urmează pe Hristos. Potrivit NT, prin „marea tribulație” („necazul cel **mare**” — **Cornilescu**) se înțelege o perioadă de suferință globală **fără** precedent, care va marca vremurile chiar înainte de **parousia*. În funcție de concepțiile mileniste, timpul tribulației este fixat la diferite momente în raport cu 'mileniul. În mod similar, concepțiile despre timpul "Răpirii plasează acest eveniment în diferite momente în raport cu 'tribulația escatologică.

trihotomism. Concepția că natura ființei umane este divizată în trei părți: trup, suflet și duh sau spirit (ex.: 1 Tes. 5:23; Ev. 4:12). Potrivit trihotomiștilor, duhul, acea parte a ființei umane capabilă să-L cunoască pe Dumnezeu, trebuie să fie diferențiat de suflet, care este centrul personalității. Printre trihotomiști, se numără părintele bisericesc Irineu și cercetătorul biblic din sec. XIX, Franz Delitzsch. Această concepție poate fi găsită și în Biblia Scofield cu referințe.

Trinitate (Sfânta Treime). Concepția creștină despre Dumnezeu ca ființă triunică. Potrivit concepției despre Trinitate, natura divină unică este o unitate de trei Persoane, iar Dumnezeu Se revelează ca trei Persoane distincte: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. Temeiul suprem pentru doctrina creștină a Trinității rezidă în revelarea divină de Sine a lui Isus, care, ca Fiul, L-a revelat pe Tatăl și a revărsat Duhul Sfânt. *Vezi și Trinitatea economică; Trinitatea immanentă.*

Trinitatea economică. Se referă la manifestările celor trei Persoane ale 'Trinității în relație cu lumea, mai ales cu privire la îndeplinirea planului (economiei) de 'mîntuire al lui Dumnezeu. Astfel, Trinitatea economică se referă la modul în care Dumnezeu, ca ființă tripersonală, Se raportează la lume; se creează astfel un cadru biblic de înțelegere a modului în care Persoanele Trinității se raportează unele la celelalte ("Trinitatea immanentă"). Una dintre cele mai importante probleme teologice contemporane despre Trinitate este următoarea: există vreo diferență între „Dumnezeu în relația Sa cu lumea” (Trinitatea economică) și „Dumnezeu în relația Sa eternă internă” (Trinitatea immanentă)?

Trinitatea immanentă. Termen folosit pentru a explora și explica, într-o măsură nesatisfăcătoare, lucrările și relațiile interioare dintre cele trei persoane ale "Trinității. Afirmațiile despre Trinitatea immanentă încearcă să surprindă în limbaj omenesc misterul inexplicabil al existenței lui Dumnezeu, făcînd abstracție de relația Sa cu ordinea creată. Astfel, Trinitatea immanentă se referă la Dumnezeu ca Dumnezeu din eternitate. Scripturile sugerează că Isus și Tatăl sînt una (Ioan 10:30) și că Duhul Sfânt este Duhul lui Dumnezeu și al lui Hristos (1 Cor. 2:10; 3:17-18). Scripturile arată și că dragostea este 'esența Trinității imanente (vezi Ioan 17:23-26; 1 Ioan 4:8,16). *Vezi și Trinitate economică.*

triteism. Credință eronată în trei dumnezei diferiți — Tatăl, Fiul și Duhul — și nu într-un singur Dumnezeu unitar, dar manifestat în trei Persoane (Trinitate).

ubicuitate, ubicuitarism. Doctrină elaborată de Luther și susținută de mulți dintre urmașii săi, potrivit căreia Hristos, în natura Sa umană, este prezent pretutindeni. Luteranii fac apel la doctrina ubicuității lui Hristos pentru a susține credința că Hristos este prezent fizic în elementele *euharistice (*prezența reală), spre deosebire de gînditorii 'reformați (ex.: 'Zwingli) care susțin că Isus cel fizic este localizat la dreapta Tatălui în cer și, prin urmare, nu poate fi prezent în pâine și vin.

umanism (umanism secular). În general, umanismul desemnează orice mișcare sau ideologie care se concentrează asupra valorii omului. Umanismul creștin accentuează faptul că oamenii sînt creați după chipul lui Dumnezeu și, prin urmare, sînt făpturi înzestrate cu valoare. Umanismul *secular*, pe de altă parte, încearcă să vadă valoarea oamenilor fără a face apel la Dumnezeu. Astfel, umaniștii sugerează adesea că valoarea este inerentă individului.

unire ipostatică. *Vezi hypostasis.*

unitarianism. Cunoscut și sub numele de antitrinitarism, unitarianismul își are rădăcinile în respingerea 'ariană a

doctrinei despre "Trinitate (sugerînd că Tatăl L-a generat pe Fiul la un anumit moment din timp, ceea ce înseamnă că Fiul nu este etern). Unitarianismul modern, umanist, reflectă influențele "Iluminismului și ale transcendentalismului sec. XIX, prin respingerea autorității Scripturii și a supra-naturalului. Unitarienii moderni vorbesc, în general, despre Isus ca despre un ideal etic, un mare învățător moral sau chiar un mesager de la Dumnezeu. Totuși, în gândirea unitariană, Isus nu este Fiul etern al Tatălui etern, deoarece Dumnezeu este o singură persoană, și **nu** trei.

universalism. Cunoscut în istorie și sub denumirea de *apokatastasis*, credința că toți oamenii vor fi mîntuiți. Ca atare, universalismul susține "mîntuirea universală, negînd pedeapsa eternă. Universalisții cred că toți oamenii se află într-un anumit grad de uniune cu Hristos și că, la împlinirea timpului, vor fi eliberați de sub pedeapsa păcatului și readuși în prezența lui Dumnezeu. Universalismul sec. XX respinge adesea dumnezeirea lui Isus și explorează temeurile „universale" ale tuturor religiilor. *Vezi și apokatastasis.*

univoc. Ideea că un cuvînt are același înțeles, indiferent dacă este folosit cu referire la Dumnezeu sau la ceva din creație. Astfel, paternitatea omenească și paternitatea divină constituie idei identice. Folosirea univocă a limbajului ignoră caracterul distinctiv al lui Dumnezeu și unicitatea Sa în raport cu universul creat. *Vezi echivoc.*

Vasile (cel Mare) de Cezareea (c. 330-379). Vasile, episcop de Cezareea, a fost unul dintre cei trei teologi cunoscuți sub numele de "Părinții capadocieni. Deși a avut o mare influență în dezvoltarea monahismului obștesc, bazat pe supunere, sfințenie și dragoste, Vasile a rămas cunoscut mai ales pentru contribuția sa la dezvoltarea doctrinei ortodoxe despre "Trinitate. În apărarea credinței trinitariene, Vasile a introdus concepția potrivit căreia Trinitatea este o singură substanță (*ousia*), manifestată în trei persoane (*ipostasuri*).

Vatican, Conciliul de la Vatican. în sens literal, enclavă în orașul Roma, reședința papei. La figurat, Vaticanul face referire la papă sau la autoritatea papală magisterială. în accepțiunea curentă, termenul se referă și la Conciliul al II-lea de la Vatican (Vatican II: 1962-1965), care a căutat să aducă toate aspectele credinței și ale vieții romano-catolice în armonie cu preocupările epocii moderne contemporane.

vestigium Dei. în latină, „vestigiu al lui Dumnezeu". Concepția că ordinea creată păstrează urme sau dovezi ale lui Dumnezeu și că Dumnezeu Și-a revelat, în mod analog, ființa divină în creație.

vestigium trinitatis. în latină, „vestigiu al "Trinității" (expresie creată cel mai probabil de *Augustin). Expresia e folosită cu referire la analogiile cu Trinitatea inspirate de către structura întreită a unor lucruri create. De exemplu, Augustin vedea un vestigiu al Trinității în persoana umană, în cunoașterea de sine și în iubirea de sine.

via eminentiae, via negativa, via causalitatus. în latină, „calea excelenței", *via eminentiae* sau *via analogiae* (calea analogiei), se referă la abordarea analogică, a lui *d'Aquino, cu privire la înțelegerea lui Dumnezeu și la limbajul despre El. Potrivit lui d'Aquino, orice limbaj despre Dumnezeu este analog, deoarece folosește imagini finite din creație, care îl ajută pe teolog să elaboreze afirmații pozitive, dar inadecvate, despre Dumnezeu. *Via negativa* presupune folosirea afirmațiilor „negative" (care spun ceea ce nu este Dumnezeu) în scopul definirii caracterului inefabil al lui Dumnezeu (ex.: incomprehensibilitatea și infailibilitatea). Predicația analogică a lui d'Aquino depinde de acea interpretare a doctrinei creației, potrivit căreia toate lucrurile sînt aduse în ființă și susținute de Dumnezeu, cauza lumii, cauzalitatea însăși fiind o noțiune analogică. Astfel, cu ajutorul conceptului *via causalitatus*, teologul are posibilitatea să spună despre Dumnezeu tot ceea ce trebuie spus despre HI ca primă cauză a lumii.

via media. Idee (popularizată de John Henry Newman în Anglia sec. XIX) potrivit căreia Biserica "Anglicană reprezintă o „cale de mijloc" între romano-catolicism și elementele modernizatoare (atît liberale, cît și "evangelice) ale protestantismului.

vicarial(ă). *Vezi* ispășire vicarială.

voia lui Dumnezeu. Scopul divin al lui Dumnezeu pentru creație, ca întreg, și pentru oameni, în particular. Mulți teologi fac distincție între voia „liberă" a lui Dumnezeu și voia „necesară" a lui Dumnezeu. Voia lui Dumnezeu este liberă prin aceea că Dumnezeu, în calitate de Creator, acționează în mod liber față de creație, fără constrîngeri; pe de altă parte, voia Lui este necesară prin faptul că Dumnezeu acționează întotdeauna în acord deplin cu natura și caracterul Lui divin. De asemenea, teologii par să facă diferență între voia „ascunsă" a lui Dumnezeu (ceea ce numai Dumnezeu știe că va face) și voia „revelată" a lui Dumnezeu (ceea ce Dumnezeu le dezvăluie oamenilor despre voința sau scopurile Sale pentru creație).

voință liberă. *Vezi* liber arbitru.

voluntarism. Sistem filozofic și teologic care se opune raționalismului și care acordă un loc important funcției voinței umane (în contrast cu rațiunea) în atingerea adevărului și a binelui moral. Cuvântul *voluntarism* este folosit, de asemenea, pentru a face referire la ideea că biserica este formată din credincioși care se întrunesc voluntar și se angajează să umble împreună ca popor al lui Dumnezeu.

Vulgata. Traducerea latină a Bibliei, realizată de Ieronim (c. 347- 420). Vulgata a fost declarată „ediția oficială” a Bisericii Romano-Catolice, în cadrul "Conciliului de la Trento (1546).

wesleyanism, John Wesley (1703-1791). Wesleyanismul cuprinde diferitele grupuri și biserici derivate din mișcarea lui John Wesley (fondatorul "metodismului), asociate cu acesta sau care își revendică începuturile în teologia lui. între acestea se numără bisericile metodiste, *Mișcarea pentru sfințenie și "pentecostalismul. Teologia lui Wesley a încercat să țină în echilibru doctrina '**justificării** prin credință și procesul continuu prin care Duhul Sfânt realizează "sfințirea în viața credinciosului. Wesleyenii sînt asociați cu anumite doctrine, precum sfințirea deplină și a doua binecuvîntare. Wesleyenii tind să fie "arminieni, opunîndu-se "calviniștilor, în problema privitoare la dinamica "mîntuirii personale.

zicere dominicală. în sens literal, „rostire a Domnului" (*Domn* în latină = *dominus*). Expresia este folosită în studiul evan- gheliilor și se referă la orice „zicere a lui Isus".

Ziua Domnului. Expresie biblică, folosită cu precădere de profeții VT, care indică un eveniment sau o eră viitoare (nu neapărat o zi de douăzeci și patru de ore), în timpul căreia Dumnezeu va înfăptui "judecata asupra lui Israel sau a lumii. Autorii NT au interpretat expresia într-un sens viitor, dar au văzut în Isus Hristos începutul împlinirii Zilei Domnului. Pentru cei care cred în Hristos, Ziua Domnului este o anticipare a speranței; pentru necredincioși, ea anunță doar judecata dinaintea "damnării.

Zwingli, Ulrich/Huldrych (1484-1531). Conducător al Reformei elvețiene, Zwingli este adesea asociat cu Luther și Calvin, fiind considerat unul dintre cei mai **influenți reformatori** protestanți. Dovedind o adevărată strictețe față de textul biblic, Zwingli a respins concepția lui Luther despre "consubstanțiere (prezența lui Hristos în "euharistie), pledînd pentru o concepție "memorialistă. Zwingli a contribuit la dezvoltarea mișcării "anabaptiste, dar mai tîrziu s-a disociat de ea.